

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

**«XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA VA XXI ASRNING
BOSHLARIDA YAQIN SHARQDAGI SIYOSIY INQIROZ» FANIDAN**

MA'RUZA MATNI

Bilim sohasi:	100000 – Gumanitar soha
Ta'lim sohasi:	120000 – Gumanitar fanlar
Ta'lim yo'nalishi:	5120300-Tarix (mamlakatlar va mintaqalar bo'yicha)

Samarqand 2018

Fanning ma'ruza matni na'munaviy o'quv dasturi va ishchi o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

Rahmatullayev M.R. – SamDU, «Jahon tarixi» kafedrası o'qituvchisi, t.f.n.

Hamroqulova Sh.Sh. – SamDU, «Jahon tarixi» kafedrası o'qituvchisi

Taqrizchilar:

Handamova M. – SamDCHTI, «Ijtimoiy-gumanitar» kafedrası dotsenti,
t.f.n.

Xashimova M.M. – SamDU, «Jahon tarixi» kafedrası dotsenti, t.f.n.

Mavzu: Arab mamlakatlari xalqlarining milliy ozodlik kurashi
(1945-1951 - yillar)

Reja:

1. Misr, Iordaniya va Iroq xalqlarining ingliz mustamlakachilariga qarshi kurashi
2. Suriya va Livan xalqlarining fransuz mustamlakachilariga qarshi kurashi
3. Arab Davlatlari Ligasi: maqsad va vazifalari

Yaqin Sharq mamlakatlari: Suriya, Livan, Isroil, Iordaniya, Iroq, Saudiya Arabistoni, Yaman, Quvayt, Baxrayn, Qatar, Birlashgan Arab Amirliklari (BAA), Ummon, Kipr respublikasi, Misr Arab respublikasi (MARO, Sudan.

O'rta Sharq mamlakatlari: Turkiya, Eron Islom respublikasi Afg'oniston.

Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari Yevropa, Osiyo va Afrika qit'alarini tutashtirgan mintaqada joylashganligi tufayli, ushbu hudud orqali asosiy quriqlikdagi, dengizdagi va havodagi kommunikasiyalari o'tganligi va ularning jahon iqtisodiy aloqalarida katta rol o'ynaganligini alohida ta'kidlash lozimdir.

Dengizlar kommunikasiyalari tizimida, O'rta Yer dengizi, Bosfor va Dardanell bo'g'ozlari, O'rta Yer dengizini Hind okeani bilan bog'lovchi Suvaysh kanal iva Bob ul-Mondab (Motam darvozasi) bo'g'ozi muhim ahamiyat kasb etadi.

Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari dunyo bozoriga bir qator zarur mineral va qishloq xo'jalik xom-ashyosini chiqaradi. Ammo bu mintaqadagi neft va gazning ulkan zahiralari nafaqat Yaqin Sharq, qolaversa dunyo ho'jaligining rivojiga o'z ta'sirini ko'rsatib kelmoqda.

Yaqin va O'rta Sharq zaminida neft zahirasiining 2/3 va tabiiy gaz zahirasiining ¼ qismi bo'lganligi rivojlangan davlatlarga bu mintaqaga ko'z olaytirishga sabab bo'lmoqda. Aytish joizdirki, bugungi kunda G'arbiy Yevropa neft mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojining 60%, Yaponiya esa 90-95% Yaqin va O'rta Sharqda qazib chiqarilgan neft hisobiga qondirib kelmoqda. Undan tashqari Yaqin Sharq mintaqasi yuqorida aytilganidek, uchta qit'ani tutashtirib, alohida strategik qulaylikka ega bo'lishi ayrim yirik davlatlarning nazarini o'ziga tortadi. Buni biz butun o'tgan asrning davomida va hozirgi paytda, ya'ni XXI asr boshida ham kuzatishimiz mumkin. Birinchi jahon urushi natijasida Yaqin Sharq deyarli

barcha o'lkalar asosan Angliya va Fransiya mustamlakalari yoki mandatli hududlariga aylangan edi. Bu mintaqada aholining aksariyati arab millatiga mansub bo'lib, u islom diniga e'tiqod qiladi. Yaqin Sharq xalqlarining o'tmishi va tarixiy taqdirining birligi ularni milliy ozodlik kurashiga undagini tabiiy holdir albatta. Ingliz hukmron doiralari tarli tarixiy sharoit va turlicha vaziyat ta'siri ostida 1922 - yil Misrni, 1930 - yil Iroqni, 1946 - yil Transiordaniyani nomiga bo'lsa ham mustaqilligini tan olishiga majbur bo'ldilar. Shu bilan birga Angliya bu o'lkalarda o'zining kuchli iqtisodiy va harbiy-siyosiy mexanizmiga tayanib uchala arab davlatining ichki va tashqi siyosatiga bosim o'tkazib turardi. O'z navbatida Misr, Iroq va Transiordaniyani monarxiya tartiboti, o'zining hukmronlik pozitsiyasini saqlab qolish uchun Angliya bilan munosabatlarni yomonlashtirishdan yiroq edi.

Ma'lumki, 1936 - yilda Angliya va Misr o'rtasida shartnoma imzolangan edi. Unga muvofiq ingliz qo'shinlari Misr territoriyasida saqlanishi qonunlashtirildi. 1946 - yilda Misr hukumati (bosh vazir Sidqi) 1936 - yildagi shartnomani qayta ko'rib chiqish uchun Angliya bilan muzokaralarni boshlab yubordi. Ingliz tomoni, so'nggi uch - yil ichida, o'z qo'shinlarini Misr hududidan olib chiqib ketishga rozilik berdi. Ammo Angliya ushbu rozilik evaziga bir qancha o'ziga mos shartlarni amalga oshirdi. 1946 - yilda imzolangan Misr-Angliya shartnomasida qo'shma Ingliz-Misr mudofaa kengashi barpo etilishi favqulotdagi vaziyat vujudga kelganda ingliz qo'shinlariga Misr hududiga kirib kelish huquqi berilishi kabi masalalar qayd qilingan. Undan tashqari, Angliya, Misr hududida harbiy bazalar qurish ikki davlat o'rtasida harbiy hamkorlikni rivojlantirish kabi masalalar ham nazarda tutilgan edi. Misr taraqqiyparvar kuchlarining qarshiligiga qaramasdan Sidqi hukumati 1946 - yil 25 oktyabrida shartnomaga imzo chekdi. Lekin keyinchalik Misr xalqining keng ko'lamdagi antiimperialistik harakati va 1946 - yildagi shartnomaga qarshi shiddatli kurashi bosh vazir Sidqining iste'foga chiqishiga, parlamentning esa ushbu hujjatni ratifikasiya qilishidan bosh tortishga olib keldi. Angliya hukmron doiralari bunday vaziyatda birmuncha chekinishga majbur bo'ldilar. Qohira, Iskandariya, Nil vohasida joylashgan ingliz qo'shinlari

Suvaysh kanali zonasiga ko'chirildi (mart, 1947 - yil). Ammo Misr xalqi o'z kurashini yanada jadallashtirdi, u endi 1936 - yildagi shartnomani tamoman bekor qilinishini talab qilardi. Mamlakatda ommaviy chiqishlar yuzaga keldi. Bosh vazir Naxxas 1936 - yildagi Ingliz-Misr shartnomasi bekor qilinishi to'g'risidagi qonun loyihasini parlamentga taqdim etdi. 1951 - yilning 15 oktyabrida Misr parlamenti ushbu loyihani qabul qildi, qirol Faruk uni darhol tasdiqladi. Bu voqyeadan keyin ingliz qo'shinlarining Misr territoriyasida bo'lishiga huquqiy asosi yo'q qilindi.

1921 - yilning bahorida Angliya rahnomaligida Transiordaniya amirligi tashkil etildi. 1922 - yildan – 1946 - yilgacha Transiordaniya Angliyaning mandatli hududi bo'lgan. 1946 - yildagi shartnomaga binoan Transiordaniya nomiga bo'lsa ham mustaqil davlat sifatida e'lon qilindi. Shartnoma inglizlarga Transiordaniya territoriyasida harbiy bazalar va qo'shin saqlash huquqini berdi. Ingliz ofiserlari mamlakat armiyasi va bosh shtabini boshqarib borardi.

1923 - yilning oktyabr oyida San-Remo konferensiyasi qarori bilan Iroq Angliyaning mandatli hududi deb e'lon qilindi. 1921 - yilning 23 avgustida inglizlarning xohishi bilan Faysal al-Xoshimiy Iroq taxtiga o'tqazildi. Ammo mamlakatning haqiqiy hukmroni qirol emas balkim ingliz oliy komissari bo'lib qoldi. Angliya Iroqning nafaqat siyosiy qolaversa moliyaviy-iqtisodiy hayoti ustidan ham to'liq nazorat o'rnatgan edi. Mandat tizimi, Iroqda, taraqqiyparvar kuchlar tomonidan uyushtirilgan qarshilik harakatiga duch keldi. Bunday vaziyatda ingliz hukumati mandat tizimini bekor qilinishi to'g'risida taklif kiritishdan iloji qolmadi.

1930 - yilning 30 iyunida inglizparast Iroq bosh vaziri Nuri Said, Ingliz-Iroq shartnomasiga imzo chekdi. Shartnoma 25 - yilga mo'ljallangan bo'lib, unda Iroqning mustaqilligi e'lon qilinar va ikki davlat o'rtasida «do'stlik» va «ittifoqchilik» rishtalari hukm suradi degan so'zlar ham bor edi.

Ushbu shartnoma rasman 1932 - yilda Iroq Millatlar Ligasiga qabul qilingandan so'ng kuchga kirdi. Shartnoma, buni alohida ta'kidlash lozim, inglizlarga bir qancha ustunlikni ta'minlaganini ko'rish mumkin. Xususan, tashqi siyosatda Iroq ingliz hukumatining maslahati bilan yo'l tutishi, Habbani va

Shuaybada ingliz harbiy bazalari saqlanishi, ingliz ekspertlari va maslahatchilarining erkin faoliyat yuritishi shartnomada qabul qilingani, mamlakatning nomiga mustaqil bo'lganini yaqqol namoyon etadi. Iroqdagi ommaviy harakat 1930 - yildagi shartnomani bekor qilinishini talab qilar ekan, mamlakatdagi ingliz imperialistlari bilan yaqindan bog'langan Solix Jabr hukumati yangi bitim imzolashga zamin yaratdi. 1948 - yil 15 yanvarda Portsmut shahrida navbatdagi Angliya-Iroq shartnomasi imzolandi. Yangi shartnomaning beshinchi bandi 1930 - yildagi shartnomani bekor qilsa-da, ammo Portsmut shartnomasining maxsus ilovasida Iroqning Angliyaga qaramligi saqlanganligi qayd qilingan. Yangi sharnoma imzolanganidan xabardor bo'lgan Iroq xalqi ommaviy namoyishlarda ishtirok etib, kurashda 300 ming kishidan ziyod ishchilar, xizmatchilar va ziyolilar qatnashgan. Xalqning ommaviy ko'tarilishi bosh vazir Solix Jabr va boshqa inglizparast siyosatchilarni Iroqdan qochib ketishga majbur qilgan edi. 1948 - yil 3 fevralida Muxammad as-Sadr boshchiligidagi yangi hukumat Portsmut shartnomasini rasman rad etdi.

1920 - yildan boshlab Suriya, Millatlar Ligasining qaroriga muvofiq Fransiyaning mandatli hududiga aylantirildi. Suriya xalqining ozodlik uchun kurashi va ikkinchi jahon urushi - yillarda vujudga kelgan og'ir siyosiy vaziyat de Goll hukumatini suriyaliklarning mustaqilligini tan olishga majburladi. 1941 - yil 27 sentyabrida Suriyaning mustaqilligi rasman e'lon qilindi.

1943 - yil dekabr oyida general Katru Fransiyaning muvaqqat hukumati nomidan siyosiy hokimiyatni Suriya milliy hukumatiga topshirdi. Ammo fransuz qo'shinlari mamlakatdan chiqarilmadi. Suriyaliklar kurashga otlandi va qurolli to'qnashuvlar ro'y bera boshladi. Damashq, Xalab, Hama shaharlar aholisi fransuz harbiy kuchlariga qarshilik ko'rsatdi. Qon to'kildi. Vaziyatni nazoratga ololmagan Fransiya muvaqqat hukumati inglizlar yordamiga suyanishga majbur bo'ldi. Fransuz qo'shinlari Suriya hududini tark etgach, bu yerga ingliz qo'shinlari kiritildi. Suriyaning taraqqiyparvar kuchlari, qolaversa butun xalqi, antiimperialistik kurashda yakdillik namoyon etib, oxir oqibatda katta g'alabani

qo'lga kiritdi. 1946 - yil 17 aprelida chet ellik qo'shinlar mamlakat territoriyasini tark etdi.

1920 - yilda Livan Fransiyaning mandatli hududi deb e'lon qilindi, 1922 - yilda Millatlar Ligasi ushbu qarorni tasdiqladi. 1926 - yilning may oyida fransuzlarning oliy komissari livanliklarga yangi konstitusiyani taqdim etdi. Unda Livan respublika tuzimidagi davlat ekanligi qayd qilindi. Lekin Livan hali ko'p - yillar davomida Fransiya qaram bo'lganligini kuzatish mumkin bo'ldi. Mamlakatning tashqi siyosati va mudofaasi Fransiyaning nazorati ostida edi. Faqat Livan xalqining milliy ozodlik kurashi kuchayishi bilan 1943 - yilda mamlakat rasmiy ravishda o'z mustaqilligini qo'lga kiritdi. Amalda Livan xalqi haqiqiy mustaqillikka 1946 - yilning 31 dekabrda erishdi, chunki ana shu kunda fransuz qo'shinlari Livan territoriyasini batamom tark etgan edi.

Arab Davlatlar Ligasi (ADL) – 1945 - yil 22 martda Qohirada 6 ta davlat: Misr, Iroq, Livan, Saudiya Arabistoni, Suriya, Transiordaniya vakillari kelishuviga binoan tashkil topgan. O'sha - yilning may oyida ADL tarkibiga Yaman ham qo'shildi. Hozirgi vaqtda ADLga 22 ta arab mamlakati a'zodir. 1947 - yil BMT ADLni regional (mintaqaviy) tashkilot sifatida tanidi va uning vakili Bosh Assambleyaning barcha majlislariga doimiy ishtirok etish huquqiga ega ekanligini ma'lum qildi. ADLning Oliy organi Kengashdir (sessiyalari har - yili ikki marta chaqiriladi). Kengash ishiga liga a'zosi bo'lgan mamlakatlarning elchilari yoki davlat hamda hukumat boshliqlari qatnashadi. ADL huzurida Iqtisodiy kengash tuzilgan. Uning vazifasi arab mamlakatlarining «iqtisodiy taraqqiyoti va tabiiy boyliqlardan to'g'ri foydalanish» masalalarini muhokama qilish va qarorlar qabul qilishdan iborat. ADLning ijroiya organi – Bosh kotibiyat hisoblanadi. U siyosiy, iqtisodiy, axborot, Falastin masalasi, neft masalasi kabi bir necha deportamentdan iborat. Bosh kotibiyatni elchi darajasiga ega bo'lgan Bosh kotib boshqaradi. U 7 - yil muddatga saylanadi. ADLning shtab-kvartirasi – Tunis shahrida eoylashgan. ADL arab davlatlarining mustaqillik va ozodlik uchun olib borayotgan kurashini qo'llab-quvvatlash, ularning iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalishida o'zaro hamkorlik maqsadida tuzilgan tashkilotdir.

ADL tarkibida liga majlisi, doimiy qo'mita, birlashgan mudofaa kengashi va boshqa qo'mita va kengashlar ham mavjud.

Aytish joizdirki, Liga oliy kengashining qarorlari, faqat barcha a'zolarining yakdilligi namoyon etilganda shundagina qabul qilinadi. Ayrim hollarda Oliy kengash a'zolarining 3/2 qismi roziligi bilan ham qaror qabul qilinishi mumkin.

ADL doimiy delegatsiyasi Nyu-Yorkdagi BMTning shtab-kvartirasi huzurida faoliyat ko'rsatib kelmoqda.

Adabiyotlar:

1. Дмитриев Е. Палестинский узел. М. 1978.
2. История стран Азии и Африки в новейшее время ч-II. 1945-1977 (Под ред. М.Ф. Юрьева). М.1979.
3. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
4. Ланда Р.Г. Освободительная борьба арабов Палестины (1948-1967 гг). Народы Азии и Африки, 1976. №1.
5. Новейшая история арабских стран Азии. М.1988.
6. Новейшая история стран Зарубежной Азии и Африки. М.1983.
7. Энштейн А.Д. Бесконечное противостояние. Израиль и арабский мир войны и дипломатия. История и современность. М., 2003.

Mavzu: Falastin muammosi

Reja:

1. Falastin Angliyaning mandati hududi
2. Falastin arablarining XX asr 20-30 - yillardagi milliy ozodlik kurashi
3. «Buyuk Suriya», «Saodatli yarim oy» rejalari «Yahudiy agentligi» va «Oliy arab qo'mitasi»ning faoliyati
4. Lord Pil komissiyasining xulosasi. «Oq kitob» («Makdonald memorandum»)»
5. Sionistlarning «Biltmor»dagi dasturi
6. ADLning Falastin masalasi bo'yicha ilgari surgan pozitsiyasi
7. BMT Bosh Assambleyasining 181 qarori (rezolyusiyasi)

Falastin muammosi xalqaro hayotning keskin masalalaridan biri bo'lib qoldi. Uning keskinligi mandat tizimi davradagi turli kuchlarning o'zaro kurashi

bilan bog'liq bo'lganligidir albatta. 1920 - yildan boshlab Falastin zamini Buyuk Britaniyaning mandatli territoriyasi. Umuman olganda Angliya mustamlakachi ma'muriyatining jahon urushlari orasidagi siyosati, arab xalqi va sionistlar o'rtasidagi munosabatlarni o'ta keskinlashtirdi. Muammoning murakkab tomoni yana shunda ediki, yahudiylarning immigrasiyasi (ko'chib kelishi) - yildan-- yilga o'sib boraverdi. 20-- yillarning oxirida arablar ommasining Britaniya ma'muriyati va yahudiylar kolonizasiyasiga qarshi chiqishlari qurolli qo'zg'olon darajasiga ko'tarildi. 1929, 1930-1933 - yillardagi Falastin arablarining qurolli qo'zg'olonlari o'ta shiddatli bo'lgan. Harbiy kuch yordamida va ba'dabozlik orqali (qonun chiqaruvchi majlisni joriy etish, demokratik erkinliklarni kengaytirish, yahudiylar immigrasiyasini cheklash) Britaniya hokimiyati falastinliklarning qurolli qo'zg'olonlarini bostirishga muyassar bo'ldilar.

1936-1939 - yillarda ham mustamlakachi ma'muriyatga qarshi navbatdagi qurolli qo'zg'olon Falastin jamiyatida kuchayib borayotgan keskinlikni yana bir karra namoyon etdi. Falastin arablari, Falastin zaminida milliy davlat barpo etish yo'lida ommaviy kurashga otlandi. London sarosimaga tushib qoldi. Vaziyatni o'rganish maqsadida Falastinda lord Pil boshchiligida qirol komissiyasi 1939 - yilning oxirida ish yuritgan edi. Komissiya mandat tizimining zaifligini ta'kidlashga majbur bo'lgan. Mandat tizimi bekor qilinadigan bo'lsa, uning o'rnida xalqaro maqomga ega bo'lgan bir qancha hududlar tashkil topishi maqsadga muvofiq bo'lardi, deb xulosa chiqargan Pil komissiyasi.

Pil komissiyasi bergan bu taklif Falastin arablarini qayta qurolli chiqishlarga undadi. Sionistlarni ham Pil komissiyasi ilgari surgan taklif aslo qondirmagan, chunki ular Falastin o'lkasida yahudiy davlati barpo etish maqsadida edilar. 1939 - yilning fevral oyida Angliya hukumati «doira stoli» konferensiyasini chaqirdi. Konferensiyada Falastin arablarining turli siyosiy partiyalarning yetakchilari Misr, Iroq, Saudiya Arabistoni, Yaman, Transiordaniya va Yahudiy agentligining vakillari ishtirok etdilar. Falastin hududida uzog'i bilan 10 - yil mobaynida yagona arab-yahudiy davlati barpo etish rejasini taqdim etdi. Ushbu rejada yahudiylarning immigrasiyasini qisqartirish ularga yerni sotib olishda cheklovchi choralarni joriy

etish nazarda tutilgan. Lekin bu taklifni ham tomonlar, ya'ni arablar va yahudiylar rad etishlari muqarrar edi, chunki ularning pozitsiyalari keskin qarama-qarshilikni aks etardi. «Doira stoli» konferensiyasi natijasiz tugaganidan keyin Angliya hukumati «Oq kitob» yoki «Makdonald memorandum» deb atalmish hujjatda yana bir rejasini keltiradi. Unga muvofiq yahudiy agentligiga 5 - yil davomida yahudiylarning cheklangan soni Falastinga ko'chib keltirish huquqi berldi. Ushbu muddat o'tganidan so'ng yahudiylarning keyingi immigrasiyasi qayta muhokama qilinishi kerak bo'lgan. Ammo inglizlarning bu rejasi ham arablar va yahudiylar tomonidan qat'iyon rad etildi. Shu bilan birga sionistlar katta moliya-iqtisodiy, harbiy-siyosiy va tashkiliy imkoniyatlarga ega bo'lgan holda Falastin hududida yahudiylar davlati barpo etish yo'liga kirishadi.

1942 - yil may oyida «Biltmor» mehmonxonasida (Nyu-York) sionistlarning navbatdan tashqari konferensiyasi dastur qabul qildi. Unda «Falastinning eshiklari yahudiy immigrantrlari uchun ochiq immigrasiyaning amalga oshirilishi nazorati yahudiy agentligiga yuklatiladi. Agentlik o'lkadagi yerlarni o'zlashtirish huquqiga ega bo'ladi. Falastin yahudiylar hamdo'stligiga va yangi demokratik jahonning qismiga aylanishi kerak» degan fikrlar qayd qilingan. 1945 - yil mayida yahudiy agentligi o'zining talablarini, Britaniya ma'muriyatiga, quyidagicha bildirgan: «1) Falastinda yagona va bo'linmas yahudiy davlatini barpo etish to'g'risidagi qarorga kelishni; 2) immigrasiyani amalga oshirish nazorati yahudiy agentligi qo'lga topshirishni; 3) dastlabki bir million nafar immigrantrlarni joylashtirish uchun xalqaro kredit (qarz) ajratishni».

Falastin arablari o'zining milliy davlatini qurish jarayonida ichki nizov va qiyinchiliklarga ham duch keldi. 30-- yillarda Transiordaniya amiri Abdulloh «Buyuk Suriya» birlashgan arab davlatini barpo etish tashabbusi bilan chiqqan edi. «Buyuk Suriya» davlati Suriya, Livan, Transiordaniya va Falastinning ma'lum qismidan iborat bo'lib, uning taxtida Transiordaniya amiri bo'lmog'i lozim edi. Shu o'rinda savollar tug'ilishi mumkin. Kimga kerak sun'iy davlatning tashkil topishi? Kimning manfaatini ko'zlagan amir Abdullohning tashabbusi? O'z-o'zidan ko'rinib turibdi-ki, Iordaniyadagi Xoshimiylar xonadoni «Buyuk Suriya»

birlashgan monarxiyasida hukmron sulolaga aylanishi, butun arab dunyosida ularga yetakchilikni ta'minlagan bo'lar edi. «Buyuk Suriya» davlatining vujudga kelishi, sionistlarning Falastinda yahudiy davlatini barpo etish rejalariga zarba bo'ladi degan fikrning ham muallifi amir Abdulloh bo'lgan. Ammo ushbu rejaning bitta kamchiligi shu bo'lgan-ki, unda Falastin arablarining xohish va irodasi, ya'ni mustaqil davlatning sohibi bo'lish istaklari inkor etilardi. 1943 - yilda arab mamlakatlarida Arab Davlatlari Ligasi barpo etish to'g'risida gap borganda Iroq bosh vaziri Nuri Said arablar birligini erishish rejasini taqdim etgan edi. Tarixda bu reja «Saodatli yarim oy» nomi bilan ma'lum bo'ldi.

Nuri Said rejasi Xoshimiylar¹ sulolasining manfaatini ko'zlab, Abdullohning «Buyuk Suriya»sini qo'llagan va qolaversa yanada rivojlantirgan. Iroq bosh vazirining taklifiga muvofiq barpo etiladigan Arab davlatlari ittifoqi tarkibida «Buyuk Suriya» (Suriya, Livan, Transiordaniya va Falastinning bir qismi) va Iroq arab ittifoqi tarkibiga boshqa arab davlatlari kirishi mumkin bo'lgan. Bunday ittifoqda Iroq Xoshimiylari yetakchi rolni o'ynab arab dunyosida ustunlikni o'z qo'llariga olishi muqarrar edi. Ammo yuqorida ko'rsatilgan rejalar amalga oshmadi. Misr, Saudiya Arabistoni, Livan, Suriya va Iroqda qirol Abdulloh va Nuri Said tuzgan rejalarga qarshilik ko'rsatgan kuchlar o'z ustunligini namoyon etdi.

«Buyuk Suriya» va «Saodatli yarim oy» rejalarida Falastin arablarining taqdiriga befarq qaralgan, ularning mustaqil, erkin davlat tuzim yo'lidagi talabi va kurashi inkor etilgan. 30-- yillarning ikkinchi yarmida Falastin zaminida kurashning kuchayishi, bu yerdagi siyosiy partiyalarining faollashuvi 1936 - yilda Oliy arab qo'mitasi deb atalmish tashkilotning paydo bo'lishiga sabab bo'lib qoldi. Falastinning 6 (olti) siyosiy partiyasi Oliy arab qo'mitasining tarkibiga kirdi. Bu davrda qo'mitaning asosiy shiori sionistlar kolonizasiyasiga qarshilik ko'rsatish va Falastinning mustaqilligini qo'lga kiritish kabi chaqiriqlardan iborat bo'lgan.

Oliy arab qo'mitasi mandat tizimini yo'q qilinishini talab qilishi bilan 1937 - yilda qonundan tashqari deb e'lon qilindi, uning rahbarlari qamoqqa olindi. Faqat

¹ Ироқда (1958 йилгача) Иордания каби Хошимийлар хонадони (сулоласи) ҳукмронлик қилган.

1942 - yilda Oliy arab qo'mitasi qayta tiklandi. Aytish joizdir-ki, Oliy arab qo'mitasi boshida Falastinning ko'zga ko'ringan yuqori martabali oilalar vakillari turar edi. Bu arboblarning (Xusayni, Nashashibi, Hadi, Dajni va boshqalar) Usmonli imperiyasi davrida ham Falastin viloyatida alohida maqyeiga ega bo'lib, oddiy falastinlik arablar orasida ma'lum ta'sir ko'rsatib turar edi. Ammo urush va urushdan keyingi dastlabki - yillarda Oliy arab qo'mitasining rahbariyati o'zining faoliyatida ko'proq ingliz ma'muriyati bilan kelishib ish yuritishni afzal ko'rgan. Hatto Oliy arab qo'mita rahbariyati Britaniyaning Falastindagi vakolatini ma'lum vaqt ichida saqlanishiga qarshilik ko'rsatmasligini bildirgan.

Ikkinchi jahon urushining oxirlarida AQSh hukumati ham Yaqin Sharq va ayniqsa Falastinga o'z qiziqishini namoyon etadigan bo'ldi. 1945 - yil avgustida prezident G.Trumen Falastin hududiga 100 ming yahudiylarni ko'chib kelishiga ruxsat berishni Angliya hukumatidan so'ragan edi. Ingliz hukumati Trumenning taklifini qabul qilmadi, chunki aks holda Britaniya ma'muriyati va Falastin arablari o'rtasida munosabatlar keskinlashib vaziyat yanada og'irlashardi. Lekin K.Ettli hukumati, Falastin muammosi chigallashib borayotganini sezib ingliz-amerika komissiyasining tuzilishiga ruxsat beradi. Komissiyaning vazifasi Falastindagi vaziyatni o'rganib real xulosa va tavsiya berishdan iborat edi. Komissiya tavsiyalari 1946 - yil may oyida nashr etildi va ularga binoan mandatli tizim uzaytirilishi, yahudiy immigrantrlarning Falastinga kirishi cheklantirilishi, yahudiylarga yer sotishga ta'qiqlovchi qoidani bekor qilinishi lozim edi. Angliya-Amerika komissiyasining Falastin muammosi bo'yicha tavsiyalari arablarni ham sionistlarni qondirmadi. Unda London yana bir urinishni amalga oshirmoqchi bo'lib «Bevin rejasi»ni ilgari surdi. «Bevin rejasi»ga muvofiq arab va yahudiy aholisiga muxtoriyat berilishi, Britaniya komissariga esa milliy ozchilikni himoya qilish huquqi topshirilishi nazarga olingan edi. Ammo Angliyaning bu tashabbusini manfaatli tomonlar qo'llab-quvvatlamadi. Angliya diplomatiyasi nochorligidan foydalanib, Falastin masalasiga AQSh hukumati yana bir karta aralashib ko'rdi. 1946 - yil oktyabr oyida prezident Trumen Falastinga 100 ming yahudiylarni ko'chirib keltirish masalasini London hukmron doiralari oldiga qo'ydi. Bu safar

Vashington immigrantlarga bo'lajak moliyaviy yordamni o'z bo'yniga oladigan bo'ldi. Amerikaliklarning Yaqin Sharqda ta'siri kuchayishi Britaniya hukumatining rejasiga aslo kirmagan edi. Shuning uchun ham inglizlar prezident Trumenning taklifidan voz kechdi. Shu tariqa Angliya Falastin muammosini ko'rib chiqish uchun BMT Bosh Assambleyasi navbatdagi II sessiyasiga havola qilishga majbur bo'ldi. Arab mamlakatlari bu masala bo'yicha aniq va ravshan pozisiyada bo'lib, ular Falastin zaminida faqat mustaqil arab davlati barpo etilishining tarafdori edilar.

1947 - yil 24 martida Arab Davlatlari Kengashining qabul qarorida aynan shu fikr o'z ifodasini topgan. 1947 - yil 15 may kunida BMT sessiyasining yig'ilishida Falastin masalasini o'rganish uchun 11 davlat vakillaridan maxsus komissiya tuzildi. 1947 - yil 6 sentyabrda BMT Bosh Assambleyasining navbatdagi II sessiyasida maxsus komissiyaning ma'ruzasi eshitildi. Ma'ruza Falastin hududida ingliz mandati bekor qilinsin va bu o'lkada mustaqillik asoslari qaror topsin degan fikr hukmron bo'lgan. Biroq Falastinning kelajakdagi davlat tuzilmasi to'g'risida gap borganda komissiya a'zolari orasida yagona fikr bo'lmagan. Komissiya BMTning sessiyasiga ikki nafar rejasini taqdim etdi. Birinchi reja bo'yicha Falastin alohida arab va yahudiy davlatlariga bo'linishi, Quddus (Iyerusalim) shahri esa BMT nazoratidagi xalqaro maqomga sohib bo'lgan ma'muriy birlikka aylanishi nazarda tutilgan. Mazkur rejada Falastindagi ikki davlat va Quddus shahri iqtisodiy ittifoqqa bog'lanishi ham shart deb ko'rsatilgan. Ikkinchi rejada Falastin yagona federativ davlat bo'lib, uning poytaxti Quddus shahri deb qayd qilingan. Arab davlatlari va Oliy arab qo'mitasi ikkala rejani ham rad etdi, chunki ular Falastinda faqat yagona arab davlatining barpo etilishiga ovoz berishga tayyor edilar. Biroq oradan 1,5 oy o'tgach, ya'ni 1947 - yil 25 noyabrda Falastin bo'yicha tuzilgan maxsus qo'mita Falastin hududida ikki davlat barpo etilishi to'g'risidagi rejasini BMTning sessiyasiga havola etdi. 1947 - yil 29 noyabrda sessiya ko'pchilik ovoz bilan ushbu rejani tasdiqladi. Shunday qilib, BMT Bosh Assambleyasining II sessiyasida Falastin muammosi bo'yicha maxsus

181 qaror qabul qildi. BMTning 181 qaroriga (rezolyusiyasiga) muvofiq sobiq mandatli Falastin territoriyasida ikki davlat tashkil topishi ko'zda tutilgan.

1. Yahudiy davlati – maydoni 14,1 ming kv.km., aholisi 100800 kishidan iborat.
2. Arab davlati – maydoni 11,1 kv.km., aholisi 758520 kishidan iborat.

Bo'linish natijasida yahudiy davlatining maydoni sobiq Falastin hududining 56%, arab davlatining maydoni 43% to'g'ri kelgan. Undan tashqari 181 qaror asosida Quddus shahri (aholisi 205320 kishi, maydoni 1%ni tashkil etgan) xalqaro maqomga ega bo'lganligi ham diqqatga sazovordir.

1948 - yilning 1 avgustigacha ingliz mandatining tugashi va qo'shinning chiqarilishi mo'ljallandi. 1948 - yil 1 oktyabrdan kechikmasdan ikki davlatning mustaqilligi e'lon qilinishi shart deb topildi.

Sionizm. Quddusdagi Sion tepaligi nomidan olingan. Bibliya rivoyatlariga ko'ra, bu yerda Dovud podshoning (mil.avv. XI asr oxiri X asr boshi) qarorgohi va xudo Yaxvening uyi bo'lgan. Sionizm siyosiy mafkuraviy harakati XIX asrning oxirida vujudga kelgan. 1897 - yilda Bazelda (Shveysariya) Umumjahon sionistik tashkiloti tuzildi, u jahondagi barcha yahudiylarni Falastinga yig'ish va u yerda yahudiy davlatini tashkil etishni maqsad qilib qo'ygan Sionizmning siyosiy mafkuraviy oqim sifatida paydo bo'lishida avstriyalik jurnalist Teodor Gersel (T.Gersl) tomonidan 1896 - yilda yozilgan «Yahudiy millati tarixi» deb nomlangan kitobi alohida ahamiyat kasb etgan. Bu kitobda sionizmning fundamental tamoyillari bayon qilingan. T.Gerselning fikricha dunyo bo'ylab tarqalgan yahudiylar xudo tomonidan tanlangan xalqdir. Yahudiylar boshqalar bilan munosabatda tenglikka erishish uchun o'zga millatlarga o'xshab bir millat sifatida o'rta chiqishlari kerak. Bu tenglikka erishish uchun esa qudratli davlatlar himoyasi ostida yahudiy davlatini tashkil qilmoq shart.

Mandat. (lotincha mandatum – topshiriq, vakolat berish. Biror shaxsning vakolatini tasdiqlovchi hujjat. Masalan, deputatlik mandati ham mandat deb ataladi)

Xalqaro huquqida Millatlar Ligasi nomidan Usmonli Turkiya mulklarining bir qismini yoki Germaniyaning sobiq mustamlakalarini idora etish uchun

muayyan bir davlatga berilgan vakolat. (Vakolatli yoki mandatli hudud). Millatlar Ligasining mandat tizimi – Birinchi jahon urushidan so'ng Germaniya mustamlakalari va Usmonli Turk imperiyasi yerlarining Antanta davlatlari o'rtasida bo'lib olinishini rasmiylashtirgan sistema.

Germaniya mustamlakalarini taqsimlash AQSh, Fransiya va Buyuk Britaniya vakillari o'rtasida 1919 - yil 6 mayda bo'lib o'tgan kengashda kelishilib, o'sha - yil 7 mayda Antanta Oliy kengashi tomonidan tasdiqlandi. Turkiya koloniyalari esa 1920 - yil San-Remoda chaqirilgan konferensiyada Antanta Oliy Kengashi tomonidan taqsimlandi. Mandat tizimi Millatlar Ligasi ustavining 22 – moddasi bilan yuridik jihatdan rasmiylashtirildi. Mandat tizimi Ikkinchi jahon urushi davrida barbod bo'ldi va u BMTning xalqaro vasiylik tizimi (opeka) bilan almashtirildi.

Adabiyotlar:

1. Дмитриев Е. Палестинский узел. М. 1978.
2. Кон-Шербок Д., Эл-Алами Д. Палистино-Израильский конфликт. Две точки зрения. М.ФАИР-ПРЕСС, 2002.
3. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
4. Ланда Р.Г. Освободительная борьба арабов Палестины (1948-1967 гг). Народы Азии и Африки, 1976. №1.
5. Новейшая история арабских стран. М.1968
6. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.

Mavzu: Isroil davlatining tashkil topishi va 1948-1949 - yillardagi

Falastin urushi

Reja:

1. BMTning 181 rezolyusiyasi va Falastindagi ziddiyatlarning keskinlashishi
2. Isroil davlatining e'lon qilinishi
3. Falastin urushining boshlanishi. F.Bernadott missiyasi
4. Urushning asosiy voqyealari va natijasi
5. Arablararo munosabatlar

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi 181 qarori bilan Falastin hududida ikki davlat yahudiy (maydoni 14,1 ming kv.km., aholisi 1 mln. 8 ming kishi) va arab (maydoni 11,1 ming kv.km. aholisi 758,5 ming kishi) vujudga kelishi kerak edi. Undan tashqari muqaddas shaharlar bo'lmish Quddus va Viflim – xalqaro zona sifatida BMT nazorati ostiga o'tkazilishi ko'zda tutilgan. Bu shaharlarga 205 ming kishidan ziyod aholi yashagan va ular Falastinning 2% teng maydonini egallagan. Shu o'rinda yahudiy davlatiga ajratilgan territoriya Falastinning 56% egallanishi arab davlatiga ajratilgan maydon esa 42% ni tashkil qilganini aytib o'tish mumkin. Ma'lumki, arab davlatlari (ADL), Oliy arab qo'mitasi BMT 181 rezolyusiyasini tan olmadi. Ayni vaqtda sionistlar mazkur rezolyusiyani ma'qulladi va yahudiy davlatining poydevorini barpo etishga kirishdi. Lekin BMTning Falastin bo'yicha qabul qilgan tarixiy rezolyusiyasi afsuski bu zaminda tinchlik va barqarorlikni ta'minlagani yo'q. Aksincha Falastin arablari va yahudiylar orasida qonli to'qnashuvlar boshlanib ketdi. Yaxshi o'rgatilgan va qurollangan yahudiy harbiy dastalari katta miqyosdagi harbiy harakatlari natijasida, Falastin arablari qo'shni mamlakatlarga qochib ketishga majbur bo'ldi. Yaqinlashib kelayotgan urushga Britaniya hukumati aralashishni istamadi va o'z qo'shinini Falastin hududidan chiqara boshladi. Sionistlar jangovor drujinalari arab davlatiga ajratilgan yerlarni bosib olishga jadallik bilan kirishadi. Yaffa, Pida, Akra, Ramla, Beer-Sheva, Beysan kabi shaharlardagi aholi yahudiy harbiylari tomonidan haydab chiqarildi. BMTning 181 rezolyusiyasi qabul qilingandan so'ng Arab Davlatlari Ligasi siyosiy qo'mitasi Falastinning bo'linishiga yo'l qo'ymaslik uchun bir qancha choralarni amalga oshirdi. Shulardan biri ADL rahnamoligida Falastin ozodlik armiyasining tashkil topgani bo'ldi. Bu armiya Arab Davlatlari Ligasi tarkibida bo'lgan mamlakatlarning ko'ngillilaridan tuzilgan.

1948 - yil yanvarida Falastin Ozodlik Armiyasi (FAO) Falastinga yuborildi (3 mingga yaqin ko'ngilliklar). O'z navbatida yahudiy harbiylari Falastin arablariga «saboq» berish maqsadida yana bir qotillikni amalga oshirdi. 1948 - yil aprelida sionistlarning qo'shinlari arablarning Deyr-Yasin qishlog'iga yorib kirib

himoyasiz qolgan 250 kishini qirib tashlagan. Sionistlar bo'lajak Isroil dalatining «hayotiy hududini» kengaytirish yo'lida hatto jinoyatga ham qo'l urdi. Lekin sionistlarning rahbariyati Deyr-Yasin voqyealariga ijobiy baho berib, uni qo'llab-quvvatladi. M.Begin («Irgun» tashkilotining rahbari. Shu tashkilotning jangovorlari Deyr-Yasin qishlog'idagi xunrezlikda ishtirok etgan.) shu o'rinda «Deyr-Yasin bo'lmaganda Isroil davlati barpo etilmas edi» degan fikr bildirgan. Arablarga hujum qilish jarayonida yahudiy qurolli kuchlari 13 nafar harbiy operasiyasining 8-arab davlatiga ajratilgan yerlarda amalga oshirgan. 1948 - yil 14 may kuni Buyuk Britaniya hukumati o'zining Falastindagi mandatini barham topganligini rasman bildirdi. Ertasi kuni, 1948 - yil 15 mayida yahudiy muvaqqat hukumati Isroil davlati tashkil topgani to'g'risida rasmiy bayonot e'lon qildi. Tel-Aviv Isroilning poytaxti bo'ldi. 1948 - yil 17 mayida SSSR va AQSh Isroilni tan oldi.

1948 - yil 15 mayida Isroil davlati tashkil topgani e'lon qilinishi bilan Misr samolyotlari Tell-Avivni bombardimon qilishdi, beshta arab davlatlarining qo'shinlari (Misr, Suriya, Livan, Iordaniya, Saudiya Arabistoni) Falastin territoriyasiga bostirib kirdi. Shu tariqa birinchi arab-isroil urushi boshlanib ketdi. Tarixda bu urush Falastin urushi deb atalgan. Urush uch bosqichda bo'lib o'tgan.

Birinchi bosqich: 1948 - yil 15 may – 1948 - yil 11 iyun. Urushning birinchi bosqichida harbiy ustunlik dastlab arablarning tomonida bo'ldi. May oyining oxirida Arab legioni (alohida tuzilgan harbiy dasta) Falastinning markaziy qismini, Quddusning eski qismini, Iyerixon va Ramalaxni egalladi. Iroq qo'shinlari Nablus, Jenin, Tul Karam, misrliklar esa Beer-Shevuni ishg'ol qilganlar. BMT Havfsizlik Kengashining talabiga binoan harbiy harakatlar to'xtatildi. Arab davlatlari qo'shinlari Falastinga bostirib kirishidan maqsad BMTning 181 rezolyusiyasini amalga oshirishga yo'l qo'ymaslik edi. Ushbu maqsad Falastin zaminida yagona mustaqil arab davlati barpo etish dasturidan kelib chiqqan. Biroq Transiordaniya qiroli Abdulloh, arab ligasini nazoratga olgan markaziy Falastinni, Iordaniyaga qo'shib olish ruxsati uchun bir qator arab davlatlariga tashrif buyurdi. Lekin Iordaniya monarxi rad javobini oldi. O'sha vaqtni o'zida BMTning Falastindagi

vakili F.Bernadott vujudga kelgan inqirozni bartaraf etish rejasini taqdim etdi. F.Bernadott taklifiga binoan, Transiordaniya va mandatli Falastin iqtisodiy ittifoqqa birlashishi, unda Isroil va arab davlatining manfaati markaziy kengash tomonidan himoya qilinishi nazarda tutilgan.

F.Bernadott rejasiga muvofiq Negev sahrosi arab davlati tarkibiga kirishi, Galleya (Iso payg'ambar targ'ibot qilgan viloyat) Isroilning qismiga aylanishi kerak bo'lgan. Va nihoyatda shvesiyalik diplomatning fikricha Quddus arab davlati tarkibiga kiritilishi lozim bo'lgan. F.Bernadott rejasi tomonlarni va ayniqsa Isroilni qoniqtirmadi. Urush qayta boshlandi.

Ikkinchi bosqich: 1948 - yil 8-18 iyul. Bir necha kunlar ichida Isroil qo'shinlari Galileyadagi 300 kv. mil maydondan tashqari Falastinning butun shimolini ishg'ol etdi. 18 iyulda harbiy harakatlarda ikkinchi tanaffus kuchga kirdi. F.Bernadott yangi takliflarni ilgari surdi: arab qochoqlarini vataniga qaytarish; Quddusdagi yahudiylar jamoatiga muxtoriyat berish. Isroil bu takliflarni ham rad etdi, uning armiyasi ayni vaqtda arab davlatiga ajratilgan zaminlar ustidan nazorat o'tnatgan edi. 1948 - yil 17 sentyabrida yahudiylarning «Shtern» tashkiloti terroristi tomonidan F.Bernadott o'ldirildi.

Uchinchi bosqich: 1948 - yil 15 oktyabr – 1949 - yil 7 yanvar. Isroil qo'shinlari Negev sahrosi va Falluj shahrida joylashgan misrlik qo'shinlarga qahshatgich zarba berib, ularni G'azo sektoriga chekintirdi. Keyinroq isroilliklar Negev sahrosida hujumni rivojlantirib Misr hududidagi yorib kirdi. Misr armiyasi og'ir mag'lubiyatga duchor bo'ldi. 1948 - yil oktyabr oyining oxirida Isroil armiyasi Livan territoriyasiga bostirib kirdi. Endilikda arab legioni qo'lida qolgan hududlar atrofida ham havf-xatar tug'ildi. Ana shu yerlarni yo'qotishdan havfsiragan Iordaniya monarxi ham harbiy harakatlarni to'xtatishga shoshildi. 1949 - yil 7 yanvarida Falastin urushi barham topdi.

1949 - yil yanvr oyining oxirida Buyuk Britaniya Isroil davlatini rasman tan oldi. Isroil va mag'lub bo'lgan arab davlatlari o'rtasida vaqtinchalik sulh bitimlri imzolandi.

1949 - yil 24 fevralida Isroil-Misr

1949 - yil 23 martida Isroil – Livan

1949 - yil 3 aprelida isroil – Iordaniya

1949 - yil 20 iyulida isroil – Suriya o'rtalarida vaqtinchalik sulh bitimi imzolandi. Qolgan arab davlatlari bitim imzolashda ishtirok etgan emas. Bu bitimlar vaqtinchalik xarakterga ega bo'lgani uchun ham hududiy bahslarga aslo chek qo'ygani yo'q.

Falastin urushida mag'lubiyatga uchragan arab davlatlari o'zlari uchun bir qator xulosa va saboqlar chiqarishga majbur bo'ldilar. Birinchi navbatda, urush arab davlatlari (ADL) o'rtasida harbiy-siyosiy hamjihatlik yetishmaganini yaqqol isbotlab bergan edi. Shuning uchun bo'lsa kerak 1949 - yil 30 oktyabrda ADL siyosiy qo'mitasi arab davlatlari kollektiv havfsizlik shartnomasini ishlab chiqarish to'g'risida qaror qabul qildi. 1950 - yil 13 aprelida arab davlatlari kollektiv havfsizligi Paktining loyihasi ADL kengashi tomonidan tasdiqlandi. 1950 - yil 17 iyunida Pakt kuchga kirdi. Ushbu shartnomada Misr, Suriya, Livan, Saudiya Arabistoni va Yaman rahbarlarining imzolari chekilgan. Arab davlatlarining aksariyati Isroil bilan bo'ladigan munosabatlarda tan olmaslik tomo-yilini ilgari surmoqchi bo'ldilar. Arablar va yahudiylar o'rtasida tinchlik bitimi imzolash ta'qiqlandi. 1950 - yil 1 aprelida ADL kengashining yig'ilishida qabul qilgan rezolyusiyasida har bir arab davlatiga Isroil bilan muzokaralar olib borish sulh tuzish, siyosiy, iqtisodiy va harbiy bitimda bo'lish qat'iyan mann etilgan. Qaysi-ki, davlat bu rezolyusiyaning inkor etadigan bo'lsa, u darhol liga nizomining 18-moddasiga muvofiq ADL tarkibidan chiqarilishi shart bo'lgan. 1950 - yil 13 aprelida, ya'ni ikki hafta o'tgach, ADL kengashining navbatdagi rezolyusiyasi qabul qilindi. Unda Isroil bilan qandaydir munosabatlar o'rnatmoqchi bo'lgan arab davlatiga nisbatan qo'shimcha qat'iy choralar ko'rish nazarda tutilgan. O'sha choralar ichida bunday arab davlati bilan siyosiy va konsullik munosabatlarni to'xtatish, savdo-iqtisodiy va moliyaviy aloqalarni uzib tashlashi ham diqqatga sazovordir.

O'z navbatida arab dunyosining qurshovida qolgan Isroil o'z qo'shinlariga nisbatan o'ziga xos tashqi siyosatni ilgari surdi. Isroil qanday bo'lmasin arablar

qo'llagan tan olmaslik siyosatni bartaraf etmog'i lozim edi. Sionist rahbarlari orasida bunga faqatgina yahudiylarning harbiy ustunligi orqali erishish mumkin degan fikrlar hukm surardi. Shuning uchun ham Isroil jadallik bilan a'zo darajada o'rgantilgan va qurollangan zamonaviy armiyani bunyodga keltira boshladi. Aytish joiz-ki, Isroil 50-- yillarning birinchi yarmida arablarning tan olmaslik siyosatiga va ularning hamjihatligiga zarba berish maqsadida qator harbiy to'qnashuvlarning sababchisi bo'lgan. Ammo Isroilning ichki ahvoli 40-- yillarning oxiri va 50-- yillarning boshlarida ancha murakkab bo'lgan. Bunga sabab birinchi navbatda 1948-1949 - yillardagi Falastin urushi bo'lsa, keyinchalik yahudiylarning ommaviy ravishda ko'chib kelgani bo'ldi. 1948 - yil Isroilga 100 ming kishi ko'chib kelgan bo'lsa, 1949 - yil 240 ming 1950 - yil 170 ming, 1951 - yil 175 ming kishi ko'chib keldi. Shunday qilib 1948-1951 - yillar orasida, ya'ni uch yarim davomida repatriantlar soni 685 ming kishini tashkil etdi. Ko'chib kelgan yahudiylarning yarim Yevropa davlatlari² qolgan yarmi esa sharq jamoalarining vakillari bo'lgan.

O'sha - yillarda dastlab Chexoslovakiya, Bolgariya, Yugoslaviya, keyinroq Polsha, Ruminiya va Vengriyadan yahudiylarning ko'chib kelishi ommaviy tus oldi. Minglab yahudiylarning Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikadan, ya'ni Turkiya, Eron, Marokkash, Tunis, Jazoir va Liviyadan ko'chib kelgani ham diqqatga sazovordir. Albatta shuncha repatriantlarni joylashtirish, endi tashkil topayotgan buning ustiga dushmanlik kayfiyatida bo'lgan arab qurshovida bo'lgan davlatda o'ta mushkul edi. Biroq yosh davlat dastlabki qiyinchiliklarni yengib dastlabki zafarlarni qo'lga kiritdi.

1949 - yil 16 fevralida X.Veysman Isroilning birinchi prezidenti sifatida saylangan bo'lsa, D.Ben-Gurion esa 1949 - yil 10 martida bosh vazir lavozimiga tasdiqlandi. Isroil davlatining oliy organi parlamenti – Knesset o'zining birinchi yig'ilishini 1949 - yil 16 fevralida Quddus shahrida amalga oshirdi.

Adabiyotlar:

1. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.
2. Ланда Р.Г. Освободительная борьба арабов Палестины (1948-1967 гг). Народы Азии и Африки, 1976. №1.

² Европалик яхудий репатриантлар – ашкенази, ашкеназлар деб аталган.

3. Дмитриев Е. Палестинский узел. М. 1978.
4. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
5. Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
6. Энштейн А.Д. Бесконечное противостояние. Израиль и арабский мир войны и дипломатия. История и современность. М., 2003.
7. Нишонов М. Яқин Шарқ муаммоси ва можарони тинч ҳал этиш жараёнлари (1948-2002). Т., 2004.

Mavzu: Misr inqilobi. Yaqin Sharq mintaqasida siyosiy vaziyatning keskinlashuvi

Reja:

1. Misr davlat tuzumi
2. «Zubbot al-axror» - «Ozod ofiserlar» guruhi.
3. Misr inqilobi, xarakteri va natijalari
4. 1953-1954 - yillardagi Misr-Angliya munosabatlari
5. J.A.Nosirning «Inqilob falsafasi» asari va uning mohiyati
6. G'arb davlatlarining Yaqin Sharq mamlakatlarini harbiy bloklarga jalb etish uchun bo'lgan urinishlari
7. Bandung konferensiyasi va arab davlatlari

Misr xalqining 1919, 1921 - yillardagi qo'zg'olonlari natijasida Angliya hukmron doiralari Misrda o'rnatilgan protektorat tartiboti bekor qilinishi haqidagi farmoyishni 1922 - yil 28 fevralida e'lon qildi.³ Ma'lumki, protektorat (lotincha-protektor-himoya qiluvchi) ostiga tushib qolgan mamlakat, o'zining ichki hayotiga bog'liq masalalarda mustaqil ish yuritisa-da, ammo tashqi siyosatda mudofaa masalalari bo'yicha u metropoliyaga qaram bo'lib qolaveradi. 1923 - yilda Misr konstitusiyasi qabul qilindi. Mamlakatda konstitusion monarxiya tuzimi o'rnatildi. Davlat boshlig'i qirol Fuod I (1922-1936 - yillar), Foruk (1936-1952 - yillar), Fuod II (1952-1953 - yillar) qonun chiqaruvchi organ ikki palatali (senat va deputatlar

³ 1882 йилда МИср Англия томонидан забт этилд.и 1914 йилда Англия бу мамлакатда протекторат тартиботини ўрнатган.

palatasi) parlament bo'lgan. Qirolning vakolati juda katta bo'lgan. Senatorlarning 40% qirol tomonidan tayinlangan, 60% saylangan.

Protektorat tartiboti bekor qilingandan so'ng Angliya hali uzoq - yillar davomida Misr ustidan o'z nazoratini saqlab turaverdi. Angliya Misr territoriyasidagi imperiya yo'llarini nazorat qilish (inglizlar qurgan strategik yo'llar), Misrni chet ellik agressiyasidan va aralashuvidan himoya qilish, xorijiy davlatlar manfaati va milliy ozchilik huquqlarini muhofaza qilish kabi imtiyozlarga sohib bo'ldi. Ushbu amallarni ijro etish uchun Misrdagi Angliya oliy komissari lavozimi joriy qilindi.

1936 - yil 26 avgustida Angliya va Misr o'rtasida shartnoma imzolandi. Shartnomaga muvofiq Angliyaning Misrdagi oliy komissariga elchi maqomi berildi. Nomiga bo'lsa-da, Misrda ingliz okkupasisiga barham berildi. Ammo shartnomada Angliya qo'shinlari Suvaysh kanali zonasida, Qohira va Iskandariya shaharlarida saqlanishi nazarda tutilgan. Shuningdek, Angliya harbiy samolyotlari Misr osmonida bemalol uchib yurishi, mahalliy aerodromlardan foydalanishi va Misr armiyasi ingliz harbiy missiyasi nazoratida bo'lmog'i ushbu shartnomada ko'rsatilgan.

1951 - yil 26 avgustida – 1936 - yildagi Ingliz-Misr shartnomasining 15 - yilligi munosabati bilan Qohira ishchilari ommaviy namoyish va mitinglarda ishtirok etib, ingliz qo'shinlarini mamlakat hududidan chiqib ketishini talab qildilar. Milliy istiqlol uchun bo'lgan xalq kurashining avj olishi Misr hukumatini radikal harakatlarni amalga oshirishga undadi. 1951 - yil 15 oktyabrida Misr hukumati 1936 - yildagi Angliya-Misr shartnomasi bekor qilinganligini rasman e'lon qildi. Ammo inglizlar Misrni batamom tark etishga shoshilgani yo'q. Ingliz siyosiy doiralari 1951-1952 - yillardagi misrliklarning barcha chiqishlarini kerak bo'lganda kuch ishlatib bartaraf etgan. Shuni aytish joizki, qirol Foruk har vaqt ham xalq tomonida bo'lmagan. Bunga dalil sifatida 1952 - yil yanvar oyidan iyulgacha o'tgan vaqt ichida Mirda vazirlar mahkamasi 6 marotaba almashganini keltirish mumkin. Ana shunday damlarda mamlakat siyosiy sahnasiga vatanparvar kuchlarning chiqishi zarur bo'ldi. 1952 - yil 23 iyulida «Zubbot al-axror» («Ozod

ofiserlar») jamoasi (1939 - yilda tuzilgan) armiyaga tayanib davlat to'ntarishini amalga oshirdi. Qirol Foruk yetti oylik o'g'li (Fuod II nomini olgan) foydasiga taxtdan voz kechdi. Real hokimiyat inqilob qo'mondonligi kengashi qo'lga o'tdi. Uning nazorati ostida general Najib boshchiligida yangi hukumat tuzildi. Yangi hukumat bilan hamkorlik qilishdan bosh tortgan barcha siyosiy partiyalar 1953 - yilda tarqatib yuborildi. 1955 - yilda «Musulmon birodarlari» deb atalmish diniy-siyosiy tashkilot ham ta'qiqlandi. Misr inqilobining ulkan yutuqlaridan biri bu agrar islohot bo'ldi. 1952 - yil sentyabr oyida agrar islohoti bo'ldi. Qonun qabul qilindi. Qonunga binoan qirol xonadoniga taalluqli bo'lgan barcha yerlar (qirol Foruk oilasining ixtiyorida 200000 feddan⁴ yeri bo'lgan), pomeschchiklarning ortiqcha yerlari musodara qilinib, kam yer yoki yersiz dehqonlarga berish shart edi.

Yer islohoti inqilobning ijtimoiy bazasini ancha mustahkamladi, chunki 2,5 milliondan ziyod misrlik fallohlar, 5-10 feddan yerning egasiga aylandi. Inqilobgacha bitta falloh oilasi o'rta hisobda 0,39 feddan yerning sohibi bo'lgan xolos.

1953 - yilning iyun oyida Misrda respublika e'lon qilindi. Hokimiyat tarkibida ham o'zgarishlar bo'ldi. General Najib o'rniga inqilob kengashi qo'mondonligi raisi etib «Zubbot-al-axror» tashkiloti va Misr inqilobining rahbari Jamol Adbul Nosir tayinlandi. Ayni vaqtda J.A.Nosir bosh vazir lavozimini ham egalladi. Yangi bosh vazir, qat'iyat bilan ingliz-misr munosabatlarga o'zgartirish kiritdi. 1953 - yil aprelida ikki davlat o'rtasida ingliz qo'shinlarining Misr hududidan chiqarish masalasi bo'yicha boshlangan muzokaralar 1954 - yilning oktyabrigacha davom etdi.

1954 - yilning 19 oktyabrida Angliya-Misr shartnomasi imzolandi. Unga muvofiq 20 oy ichida Suvaysh zonasidan ingliz qo'shinlari batamom chiqib ketishi kerak edi. «Bugun biz mutlaq mustaqillikka erishdik» degan edi 18 iyun kuni J.A.Nosir Qohirada bo'lib o'tgan ommaviy mitingda. Mustaqil davlat endilikda jahon hamjamiyatining teng huquqli a'zosi bo'lishi uchun o'ziga munosib, odilona tashqi siyosat yurgizishi lozim edi. J.A.Nosir o'zining «Inqilob falsafasi» asarida

⁴ Бир феддан – 0,42 гектарга тенг бўлган.

mamlakat tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini aniq ravshan belgilab berdi. Misr tashqi siyosati, uchta asosiy tamo- yilni amalga oshirmog'i shart, deb uqtirgan edi J.A.Nosir.

1. Misr arab dunyosining ajralmas qismi. Shunday ekan mamlakat avvalo arab davlatlari bilan do'stona, birodarlik munosabatlarni o'rnatmog'i lozim. Arab millatining birligini saqlash inqilobiy hukumatning asosiy vazifasidir deb ta'kidlagan J.A.Nosir. Ushbu tamo- yilning tarkibiy qismini Falastin muammosi tashkil etganligi ham alohida qayd qilingan.
2. Misr-Afrika qit'asidagi davlat. Shuning uchun ham mamlakat Afrika davlatlari bilan har tomonlama savdo-iqtisodiy, madaniy va siyosiy aloqalarni rivojlantirish, bu yerdagi milliy-ozodlik harakatini qo'llab-quvvatlash o'zining burchi deb bilishi kerak.
3. Misr-musulmon davlati. Shuning uchun ham musulmon davlatlari bilan har tomonlama aloqalarni rivojlantirishda islom faktori hamisha nazarda tutilmog'i lozim deb aytib o'tgan prezident J.A.Nosir. g'arbning eng qudratli davlatlari bilan bo'ladigan munosabatlarga ham prezident Nosir jiddiy o'zgarishlar kiritdi. Yaqin Sharqdagi Misrning alohida strategik o'rnini hisobga olgan AQSh va Angliya hukmron doiralari bu davlatni rejalashtirayotgan harbiy bloklarga jalb etmoqchi bo'lganlar. 1953 - yil mayida AQSh davlat kotibi Dj.F.Dalles, Yaqin va o'rta Sharq mintaqasida harbiy blokni barpo etish tashabbuskori, Misrni ana shu blokka a'zo bo'lishini taklif qilgan. J.A.Nosir rad javobini berib «inglizlar bizning zaminimizda 70 - yil hukmronlik qilgani hali xotiramizdan ko'tarilgan emas». 1954 - yilda J.A.Nosir amerikalik jurnalistga bergan intervyusida shunday degan: «Men, AQSh va Angliya ishtirok etayotgan bloklarga qat'iyan qarshiman». Prezident Nosirning bloklar masalasiga bildirgan pozisiyasi, AQSh va Buyuk Britaniyani mintaqadagi yangi hamfikrlarni qidirishga majburlagan.

G'arbning ittifoqchisi sifatida sahnada Iroq monarxiyasi paydo bo'lishi tasodif emas edi. 1953 - yil sentyabrida Iroq hokimiyati tepasiga kelgan Fodul al-Jamoli guruhi AQSh ma'muriyati bilan iqtisodiy-siyosiy aloqalarni kengaytirish haqida muzokaralar olib borishi bunga dalil bo'lishi mumkin. Iroq hukumati

G'arbning harbiy bloklar masalasi bo'yicha tuzgan rejalariga ham o'zining ijobiy munosabatini bildirdi. Iroqning tashqi siyosatidagi bu qadamlari arab dunyosidagi barcha davlatlarni g'azablantirdi, chunki Iroq avvalo ADLning a'zosi edi. Lekin Iroqdagi Nuri Said hukumati tanlagan yo'ldan qaytishni istamadi. Oqibatda Yaqin va O'rta Sharq mintaqasida harbiy siyosiy pakt – Bag'dod pakti vujudga keldi. Ushbu paktning Sovet Ittifoqi va socialistik lageriga qarshi yo'naltirilganligi ham hech kimga sir bo'lmagan.

1955 - yil 24 fevralida Bag'dod shahrida Turkiya va Iroq o'rtasida «o'zaro hamkorlik» to'g'risida harbiy pakt imzolandi. U besh - yilga mo'ljallangan bo'lib, Bag'dod paktining poydevoriga asos soldi. 1955 - yilning 4 aprelida turk-iroq harbiy shartnomasiga Angliya qo'shildi, 23 sentyabrda – Pokiston, 3 noyabrda Eron. Bag'dod pakti tamomila 1955 - yil 21-22 noyabrda shakllandi, chunki bu vaqtga kelganda uning asosiy organlari, jumladan, harbiy qo'mita iqtisodiy kengash va boshqalar tuzilgan edi.

AQSh rasman Bag'dod paktiga kirmagan bo'lsalar ham, ammo uning barpo etilishiga katta hissa qo'shgan. Shu bilan birga AQSh 1959 - yilda Eron, Pokiston va Turkiya bilan ikki tomonlama «hamkorlik to'g'risidagi bitim»ni imzoladi.

Arab davlatlarining imperialistik bloklariga qarshi kurashi, Bandung konferensiyasida faol ishtirokchilari bo'lishga asos bo'ldi. Ma'lumki, 1955 - yil 18-24 aprelida Bandung (Indoneziya)da o'tkazilgan konferensiya afro-osiyo davlatlarining birinchi xalqaro konferensiyasi edi. Unda Osiyo va Afrikaning 29 ta davlati qatnashgan, ulardan 9 tasi arab davlatlari (Misr, Suriya, Iroq, Iordaniya, Livan, Saudiya Arabistoni, Yaman, Liviya va Sudan) bo'lgan. Hindiston, Birma, Indoneziya, Pokiston va Seylon Bandung konferensiyasining tashabbuskorlari hisoblanadi. Bu mamlakatlar turli ijtimoiy-iqtisodiy tuzumga ega bo'lsa ham bir umumiy masala – imperializm zulmidan ozod bo'lish, tinchlik va milliy mustaqillikka erishish muammosi ularni birlashtirar edi. Konferensiya har bir xalq va millatning o'zini-o'zi idora qilish huquqi tamo- yillariga amal qilgan holda, irqiy kamsitish va irqiy tengsizlik siyosatini qoraladi. Bandung konferensiyasi

qatnashchilari tinch-totuv yashashligining besh prinsipiga⁵ amal qilib, qurolsizlanishga, atom va termoyadro qurollarini tayyorlash va ularni sinovdan o'tkazishni ta'qiqlashga, xalqaro munosabatlarda turli kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan haml qilishga chaqirdi.

Bandung konferensiyasida qabul qilingan o'nta tamo-yil (prinsiplar)

1. Inson huquqlari, BMT nizomining maqsadi va prinsiplarini hurmat qilish;
2. Barcha davlatlar suvereniteti va hududiy yaxlitligini hurmat qilish;
3. Barcha katta va kichik millat va irqarning tengligini tan olish;
4. Boshqa davlatlarning ichki ishiga aralashmaslik va intervensiya qilmaslik;
5. Har bir davlatning o'zini individual yoki kollektiv tarzda mudofaa qilish huquqini hurmat qilish;
6. a) Kollektiv mudofaa to'g'risidagi bitimdan ma'lum bir buyuk davlatning xususiy manfaatini ko'zlab foydalanmaslik;
b) Har qanday davlat boshqa bir davlatga bosim o'tkazmaslik;
7. Har qanday davlatning hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligini tan olish va unga tahdid solmaslik, hujum qilmaslik;
8. Barcha xalqaro bahslarni tinchlik vositalari orqali hal etish;
9. O'zaro manfaat va hamkorlikni amalga oshirish;
10. Adolat va xalqaro majburiyatlarni tan olish va hurmat qilish.

Adabiyotlar

1. Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
2. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
3. Беляев И.П. Примаков Е.М. Египет: время президента Насера. М.1974.
4. Страны Ближнего и Среднего Востока (история и экономика). М. 1972.
5. Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1966.
6. Турция: История и современность (ред. Колл. В.И. Данилов и др.) М.1988.

⁵ Тарихий адабиётларда тинч-тотув яшашлигининг беш тамойили – панча шила деб аталади. 1) ҳудудий яхлитликни ва суверенитетни ўзаро ҳурмат қилиш; 2) бир-бирининг ички ишига аралашмаслик; 3) ҳужум қилмаслик; 4) тенглик ва ўзаро фойда қўриш; 5) тинч-тотув яшаш. Дастлаб ушбу тамойиллар 1954 йилдаги Ҳиндистон ва Хитой ўртасида имзоланган шартномасининг преамбуласида (муқаддимаси, кириш қисми) акс этилган.

Mavzu: Suvaysh inqirozi. Misrga qarshi Angliya, Fransiya va Isroilning
agressiyasi va uning siyosiy oqibati

Reja:

1. Isroil va Misr o'rtasida munosabatlarning keskinlashuvi. 1955 - yil harbiy to'qnashuvlari.
2. 1956 - yil 26-iyuldagi J.A.Nosirning bayonoti
3. Suvaysh kanalining nasionalizasiya qilinishi
4. «Uchlar agressiyasi»ning boshlanishi, borishi va natijasi
5. «Eyzenxauer doktrinasi»
6. Suriya atrofidagi harbiy-siyosi y inqiroz
7. Birlashgan Arab respublikasi: tashkil topishi va taqdiri
8. Xoshimiylar federasiyasi va uning taqdiri

Falastin urushining pirovardida imzolangan vaqtinchalik tinchlik bitimlari Isroil va arab davlatlari orasidagi munosabatlarni yaxshi qo'shnihilik darajasiga aslo ko'targani yo'q. Aksincha tomonlar o'rtasida chegaralar atrofida yuzaga kelgan o'nlab qonli to'qnashuvlar odatiy holga aylangan edi. Arab davlatlari tan olmaslik siyosatini ilgari surgan holda, shu bilan birga arab qochoqlarini vataniga qaytarish, Isroilni 1947 - yilda belgilangan chegaralarga qaytarib yuborishni talab qilgan. Isroil davlatining borligi arablar tomonidan «agressiya» deb tushunilgan. ADL Isroilga iqtisodiy boykot e'lon qildi va Suvaysh kanali Isroil kemalari uchun yopildi. 1951-1956 - yillar mobaynida tomonlar o'rtasida 3 mingdan ziyod harbiy to'qnashuvlar bo'lganligi vaziyat naqadar keskinlashganidan darak beradi.

1951 - yil bahoridan Isroil-Suriya chegarasida ham vaziyat o'ta keskinlashdi. Xula vohasida isroilliklar batqoqlikni quritish ishlarni boshlab yuborishi bilan suriyaliklar ushbu territoriyani o'qqa tutdi (Xula vohasi arablarga ajratilgan hudud hisoblangan). Isroilning Iordan daryosining suvini negev sahrosiga chiqarish uchun boshlagan ishlari ham keskin tortishuvlarga olib keldi (sentyabr, 1953 - yil). Shuni ta'kidlash lozimki, chegaraviy to'qnashuvlarda ikki tomonning aybi bo'lgan. Arab terrorchilari va jangarilari Isroil hududida nafaqat harbiylarga, tinch aholiga qarshi

qator qo'poruvchilik aksiyalarni uyushtirar. O'z navbatida isroillik qo'shinlarining Iordaniyadagi Kibiya qishlog'iga hujumi natijasida 50 kishi o'ldirildi. Ushbu hodisa BMT havfsizlik kengashi tomonidan keskin qoralandi (1954). Ayniqsa 1955 - yilda Misr-Isroil munosabatlarda dushmanlik kayfiyati o'zining yuqori cho'qqisiga chiqdi. 1955 - yilning boshida Isroil bo'linmalari Misr hududiga bostirib kirib, Al-Audja qishlog'i joylashgan harbiylardan holi zonani egalladi. 1955 - yilning fevralida Isroil qo'shinlari, G'azo sektorida joylashgan Misrning harbiy lageriga qilgan hujumi butun qin Sharqdagi ahvolni o'ta keskinlashtirdi. 1955 - yil sentyabr oyida J.A.Nosir AQShdan qurol-aslaha sotib olmoqchi bo'lganda u rad javobini oladi. Shundan keyin Misr socialistik davlatlariga murojaat qilib, ulardan katta miqdorda qurol-yarog' sotib olishga erishadi. Isroil ham o'ziga kerak bo'lgan harbiy texnikani Fransiyadan sotib oladi. Yaqin Sharq mintaqasida urushning hidi kela boshladi. Sosialisti davlatlari va ayniqsa SSSRning har tomonlama yordami prezident J.A.Nosirni dadil qadamlarga undaydi. Buni biz Misr rahbariyati tomonidan Suvaysh kompaniyasini nasionalizasiyalashtirish to'g'risidagi ahdnoma qabul qilishidan ko'rishimiz mumkin. Bu haqda prezident J.A.Nosir, Iskandariya (Aleksandriya)da 1956 - yil 26 iyulida bo'lib o'tgan ko'p mingli mitingda hukumat bayonoti bilan chiqish qilgan edi. Misr prezidentining bayonoti G'arb hukumatlarini sarosimaga tushiradi. Chunki ular (ayniqsa Angliya, Fransiya va AQSh) Suvaysh kanalidan mahrum bo'lishni aslo istamagan. Shuning uchun ham g'arb davlatlari Suvaysh kanalini «baynalmilallashtirish» tarafdorlari bo'lib chiqdi. «Baynalmilallashtirish» rejasining muallifi AQSh davlat kotibi Jon Foster Dalles fikricha Suvaysh kanali amerikaliklar rahnomaligida bo'lgan xalqaro boshqaruv tashkiloti orqali idora etilishi kerak edi. Misr bunday rejani qat'iyan rad etdi. Buning ustiga J.A.Nosir Suvaysh kanali suvlariga chet ellik kemalar Misr hukumatining ruxsatisiz kirib keladigan bo'lsa, unda Misr jazo choralarini qo'llashga majbur bo'ladi, deb ogohlantirib qo'ydi. G'arbning siyosiy va diplomatik bosimi natija bermaganidan so'ng, harbiy agressiya yo'li tanlandi. «Agarda Nosir tegishli saboq olmasa,

G'arbning O'rta Sharqdagi manfaatlariga tiklab bo'lmaydigan ziyon yetkaziladi» deb ta'kidlagan edi 1956 - yil 7 avgustida «Nyu-York gerald tribyun» gazetasi.

Angliya, Fransiya va Isroil harbiylari agressiyaning birgalikdagi rejasini ishlab chiqdilar. Reja bo'yicha harbiy harakatlarni Isroil qo'shinlari boshlashi, keyinroq Angliya va Fransiya aviasiyasi va harbiy-dengiz kuchlari Misrning harbiy obyektlariga zarba berishi ko'zda tutilgan. Ingliz va fransuzlarning urushidan maqsadi Suvaysh kanali ustidan nazoratni qatarish bo'lsa, Isroil uchun bu urush Sinay yarim oroli va G'azo sektori ustidan nazorat o'rnatishni ta'minlashi kerak edi. Zarafarli urush arablarning «tan olmaslik» siyosatiga jiddiy o'zgartirish keltiradi deb o'ylagan edi ayrim isroillik sionistlari.

Isroil qo'shinlari 1956 - yil 29 oktyabrda Suvaysh va Ismoiliya, 31 oktyabrda dengizoldi yo'nalishida Misr kuchlariga qarshi hujum uyushtirdi. 1956 - yil 31 oktyabrda Angliya va Fransiya harbiy dengiz kemalari Misr qirg'oqlarini qamalga oldi. Ittifoqchilar aviasiyasini Misrning harbiy obyektlariga zarbalar berib, 5 noyabrda Suvaysh kanali zonasiga desantchilar tushirdi. Shu tariqa «uchlik agressiyasi»ga munosib tarzda javob berdi. 1956 - yil 2 noyabrda prezident J.A.Nosir juma namoz kuni Qohiradagi Al-Azhar maschitida to'plangan musulmonlarga murojaat qilib, ularni havf-xatar ostida qolgan Vatanni himoya qilishga chaqirdi. Prezidentning chaqirig'idan so'ng yuzlab ko'ngillilar front sari yo'l oldi. Lekin frontlardagi harbiy vaziyat agressarlarning ustunligini namoyon etardi. Yaxshi o'rgatilgan va zamonaviy qurollarga ega bo'lgan dushman qo'shinlari misrliklarni og'ir yo'qotishlarga duchor etdi. 1956 - yilning 2 noyabrda BMT Bosh Assambleyasining favqulotdagi sessiyasi, frontlardagi harbiy harakatlarni to'xtatilishini talab qildi. Biroq koalisiya kuchlari BMTning chaqirig'ini inkor etdi. 1956 - yil 5 noyabriga kelganda Isroil armiyasi Sharm-ash-Shayx, Rafax va G'azoni zabt etgan edi. Deyarli butun Sinay yarim oroli Isroil armiyasi qo'lga o'tgan edi. 8 kun davom etgan (29 oktyabr – 5 noyabr) Sinay harbiy kompaniyasi Isroilning g'alabasi bilan tugadi. Misr poytaxtiga yo'l ochildi. Misrliklar uchun bo'lgan shunday og'ir damlarda dunyodagi kuchlarning chiqishlari, BMT rezolyusiyasi SSSR hukumatining 5 noyabrdagi murojaati

«uchlik agressiyasi»ni barbod bo'lishiga zamin yaratdi. 1956 - yil 22 dekabrda ingliz va fransuz qo'shinlari, 7 martda Isroil armiyasi Misr hududini tark etishga ajbur bo'ldilar. «Uchlik agressiyasi»ning barbod bo'lishi Yaqin Sharqda muhim siyosiy oqibatlarni yuzaga keltirdi. Gap shundaki Fransiya va ayniqsa Angliyaning Yaqin Sharqdagi pozitsiyalari zaiflashdi.

Yaqin Sharq mintaqasidagi vakuumni qaysi davlat to'ldirishi mumkin edi?

AQSh va Sovet Ittifoqi ushbu mintaqada nazoratni o'z qo'llariga olish uchun davogar bo'lib chiqdilar. SSSR 1956 - yil Misr paxtasining yirik importchisiga aylandi. 1957 - yil yanvar oyida Sovet-Misr savdo shartnomasi imzolandi. 1958 - yil boshida SSSR va Misr o'rtasida iqtisodiy-texnikaviy hamkorlik to'g'risidagi shartnomaning imzolanishi ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarni yuqori cho'qqiga chiqarib qo'ydi. Yuqorida zikr etgandek, AQSh ham Yaqin va O'rta Sharqning geostrategik o'rnini hisobga olib, bu mintaqada hukmronlik pozitsiyaga ega bo'lish uchun barcha imkoniyatlardan foydalanishga kirishdi. 1957 - yilning 5 yanvarida AQSh prezidenti mamlakat kongressiga maxsus murojaatnoma yo'llaydi. Unda Amerika Qo'shma Shtatlarining Yaqin Sharqdagi iqtisodiy va harbiy-strategik manfaati rasman o'z aksini topganini yaqqol ko'rish mumkin. Keyinchalik bu dastur «Eyzenxauer doktrinasi» nomi bilan ma'lum bo'ldi. Dastur Sovet Ittifoqini Yaqin Sharqda hukmronlikka intilishda ayblangan. Yaqin Sharq mintaqasini «jahon kommunizmi»ning havf-xataridan qutqarib qolmoqchi bo'lgan prezident D.Eyzenxauer o'ziga kongressdan qo'shimcha vakolat talab qilgan. Kongress bergan qo'shimcha vakolat, AQSh prezidentiga u lozim topgan vaqtda Yaqin Sharq mamlakatlariga harbiy va iqtisodiy yordam ko'rsatish, u istamagan paytda mamlakat qurolli kuchlaridan foydalanish imkonini yaratishga mo'ljallangan edi. Eyzenxauer doktrinasi e'lon qilinganidan so'ng, Vashington ushbu doktorinaning mazmun va mohiyatini targ'ib uchun Yaqin Sharqqa o'zining emissarlarini yuboradi.

1957 - yil mart oyida Yaqin va O'rta Sharqqa kongressning vakillar palatasi xorijiy ishlar bo'yicha komissiya sobiq raisi D.Richard keladi. D.Richard mintaqadagi 15 nafar davlatlarga tashrif buyurdi. «Eyzenxauer doktorinasi»ni tan

olgan davlatga, D.Richard AQSh hukumati nomidan, 150 mln. dollar miqdorida moliyaviy yordam va'da berib ketardi. Ammo arab davlatlarining aksariyati «Eyzenxauer doktorinasi» rad etdi. Shu bilan birga bir qator davlatlar, jumladan, Iroq, Eron, Pokiston, Turkiya, Isroil, Livan va Liviya «Eyzenxauer doktorinasi»ni rasman tan olganini bildirdi.

1957 - yil yozida Turkiya va Suriya o'rtasida chegaraviy tortishuvlar boshlanishi bilan AQSh «Eyzenxauer doktorinasi»ni amalda namoyon etmoqchi bo'ldi. Turkiya va Suriya o'rtasida chegaraviy baxs hali boshlangani yo'q edi-ki, AQSh Suriyani «kommunizmga yon bosganligida», «g'arb demokratiyasini inkor etganligida» ayblab, uning hukumatiga bosim o'tkazishga harakat qildi. O'z navbatida Turkiya «Eyzenxauer doktorinasi»dan to'la foydalanmoqchi bo'lib, AQShning yordamida chegaraviy muammoni hal etishga otlandi. Turkiya qo'shinlari Suriya chegaralari atrofida to'plana boshladi. Suriya atrofida yuzaga kelgan harbiy-siyosiy tanglik urushga aylanishi mumkin edi.

Yaqin Sharq mintaqasiga o'z qiziqishini namoyon etgan Sovet Ittifoqi, Suriya tomonida bo'lib, agressorlarga zarba berishga tayyor bo'lganini ochiqdan-ochiq bayon etdi. 1957 - yil oktyabrida Suriya chegaralarida vaziyat o'ta keskinlashgan vaqtda Misr harbiy qismlari Suriyaga yetib keldi. Arab davlatlarining aksariyati Suriyaga har tomonlama yordam berishga tayyorlandi. BMT Bosh Assambleyasiyaning XII sessiyasida Turkiya va AQShning harakatlari qoralandi. Suriyaga qarshi uyushtirilgan kompaniya barbod bo'ldi. Ammo mustaqil arab davlatiga qarshi uyushtirilgan bosim arab dunyosida imperializmga qarshi kurash ruhini ko'tardi. Bunga Misr va Suriya birlashuvi asosida tashkil topgan Birlashgan Arab respublikasi misol bo'lishi mumkin. 1958 - yil fevral oyida BAR barpo etilgani e'lon qilindi. Yangi davlatning poytaxti Qohira shahri bo'ldi, J.A.Nosir prezident lavozimiga saylandi.

1958 - yil artida BAR vaqtinchalik konstitusiyasi qabul qilindi. Lekin ta'kidlash joizdirki, ikki davlatning birlashuviga obyektiv sharoitlar yo'q edi.

Birinchidan, birlashgan davlatlar hududi turli qit'alarda joylashgan.

Ikkinchidan, Misrda hukm surgan siyosiy tartibot Suriyaga majburiy ravishda yo- yildi.

Uchinchidan, Misrda qo'llanilgan ijtimoiy-iqtisodiy tartibot ham avtomatik tarzda Suriyada ishlatildi. Ma'muriy va sun'iy tarzda vujudga keltirilgan birlashmaning umri odatda juda ko'pga cho'zilmaydi. Darhaqiqat shunday ham bo'ldi. O'rnatilgan tartibotdan norozi bo'lgan suriyaliklar bo'lib o'tgan ommaviy namoyishlarda Birlashgan Arab respublikasi nomini olgan davlatning tarqatilishini talab qildilar. Norozilik kayfiyati hatto Suriya armiyasi safida ham tarqalgan edi.

1961 - yil sentyabrida Suriya Birlashgan Arab Respublikasi tarkibidan chiqdi. Ushbu voqyealardan keyin Birlashgan Arab Respublikasi o'z nomini, bayrog'ini va gimnini 1972 - yilgacha saqlab turdi. 1972 - yildan mamlakat Misr Arab respublikasi deb ataladigan bo'ldi. 1958 - yil fevral oyida Yaqin Sharqda yana bir davlat birlashmasi tashkil topdi. Iordaniya va Iroq monarxlari inglizlar vositachiligida 1958 - yil 14 fevralida Xoshimiylar arab federasiyasi deb atalmish birlashmasini vujudga keltirdilar. Federasiya barpo etilishiga bag'ishlangan bayonnomada Xoshimiylar federasiyasi nomidan xorijda yagona diplomatik vakolatxona faoliyat yuritishi, yagona «arab armiyasi» barpo etilishi nazarda tutilgan. Inglizlarning talabiga binoan federasiya boshlig'i etib Iroq qiroli Faysal II, bosh vazir lavozimiga Iroqning bosh vaziri Nuri Said va «arab armiyasining» bosh shtabiga boshliq etib Iroq generali Orif tayinlandilar. Biroq Xoshimiylar federasiyasi, BAR kabi ko'p umr ko'rmadi. 1958 - yil 14 iyulida Iroqda davlat to'ntarishi yuz berdi. Ertasi kuni Iroqning yangi rahbariyati mamlakat Xoshimiylar federasiyasi tarkibidan chiqib ketgani to'g'risida bayonotini e'lon qildi.

Adabiyotlar:

1. Арабские страны: История, экономика, политика (сб. ст. ред. Колл. Р.Н. Андреасян и др.) М.1986.
2. Беляев И.П. Примаков Е.М. Египет: время президента Насера. М.1974.
3. Котлов Л.Н. Иордания в новейшее время. М., 1962.
4. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
5. Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
6. Очерки истории Турции. Госратян М.Л. и др. М.1983.
7. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.

Mavzu: XX asr 60-- yillarida arab davlatlarining tashqi siyosati

Reja:

1. Quvayt mustaqillikka erishishi
2. Iroq va Quvayt o'rtasidagi janjal
3. Yaman Arab Respublikasining e'lon qilinishi
4. Janubiy Yaman Xalq Respublikasi
5. Yaman Xalq Demokratik respublikasining e'lon qilinishi
6. Yamanning birlashishi

Quvayt maydoni – 17,8 ming kv.km.

Aholisi – 2 mln 301 ming kishi (2003 y.).

Poytaxti – Al-Quvayt

VII – XVI asrlarda Arab xalifaligi tarkibida, XVI asrdan Usmonli turklar imperiyasi tarkibida, 1899 - yildan – 1961 - yilgacha Angliya protektorati.

XX asrning 50-60 - yillarida Quvayt Yaqin Sharq mintaqasida yirik neft qazib chiqaruvchi markazlaridan biriga aylanadi. Agar 1946 - yil Quvaytda 800 ming tonna neft qazib chiqarilgan bo'lsa, 1952 - yil 36,6 mln. tonna, 50-- yillar o'rtalarida 54,8 mln. tonna, 1960 - yilda 69,5 mln. tonna, 1976 - yilda 109 mln. tonna neft qazib chiqarish jadal suratlar bilan o'sishi, neft bilan bog'langan sanoat tarmoqlarining rivojlanishiga va ishchilar sinfining shakllanishiga olib keldi. Quvaytdagi yosh milliy burjuaziya va ishchilar sinfi ingliz mustamlakachilarga qarshi kurashda siyosiy talablarni o'rtaga tashlaydigan bo'ldi. Mamlakat taraqqiyparvar kuchlarning asosiy talabi Britaniya protektoratini (lot.protektor - himoyachi) yo'q qilishdan iborat bo'lgan.

Vatanparvarlar kuchlarning bosimi kuchayishi bilan ingliz mustamlakachilari yon berishga majbur bo'lganlar. 1958 - yil Quvaytga ba'zi bir xalqaro tashkilotlarda ishtirok etish huquqi berildi. 1960 - yil ingliz ma'muriyati Quvaytga ba'zi bir arab davlatlarida vakolatxonalar ochishga ijozat berdi. O'sha - yilning aprel oyida Quvaytga o'zining pul birligini zarb etishga ruxsat berildi.

Va nihoyat, uzoq davom etgan muzokaralardan so'ng 1961 - yil 19 iyunida, 1899 - yilda imzolangan shartnoma bekor qilindi. Ma'lumki, 1899 - yilda qabul qilingan Angliya-Quvayt shartnomasi mamlakatda Buyuk-Britaniya protektoratini o'rnatgan edi. Shunday qilib, yana bir arab davlati o'z suverenitetini qo'lga kiritdi. 1961 - yil 20 iyunida mustaqillik e'lon qilinganidan bir kundan so'ng Quvayt, Arab davlatlari ligasi tarkibiga qabul qilishni Liga kengashi a'zolaridan so'raydi. O'sha - yilning 20 iyunida Angliya va Quvayt o'rtasida yangi shartnoma imzolandi. Unga muvofiq ikki davlat o'rtasida do'stona munosabatlarni saqlash, tomonlar manfaatiga tegishli masalalar bo'yicha muzokaralar olib borish, Quvayt yordamga muhtoj bo'lgan paytda darhol shunday yordamni ko'rsatish kabi amallar ko'zda tutilgan. Lekin endigina mustaqillik sharofatidan bahramand bo'layotgan davlat dastlabki qiyinchiliklarga duch keldi. Gap Quvayt-Iroq Quvaytning suverenitetini tan olmadi. Iroq bosh vaziri Abdul Karim Qosim 1961 - yil 26 iyunidagi bayonotida Iroqning Quvaytga bo'lgan merosiy huquqi to'g'risida so'z yuritgan. A.K.Qosim bayonotida Quvayt, Usmonli turk imperiyasi davrida Iroqning Basra viloyati tarkibida bo'lganligini aytib o'tadi. Boshqacha qilib aytganda A.K.Qosim Quvaytni Iroq tarkibida bo'lishi shart demoqchi bo'lgan.

Iroq hukumati Quvaytning ADLga a'zo bo'lishiga ham qat'iy qarshilik bildirdi. Iroq hukmronlari to'g'ridan-to'g'ri Quvayt suverenitetiga tahdid soladigan bo'ldi. Ana shunday vaziyatda Quvayt hukumati mamlakatda favqulotda holat e'lon qiladi va Buyuk Britaniyadan 1961 - yil 26 iyunida imzolangan shartnomaga tayanib, harbiy yordam so'raydi. Angliya al-Quvaytda saqlanib qolgan harbiy kuchlarga qo'shimcha kuchlar keltirib Iroqqa zarba berishga hozirlandi. ADL Angliyaning ikki arab davlati mojarosining aralashuviga mutlaqo qarshi chiqdi. Ayni paytda arab davlatlari yetakchilari Iroqni ogohlantirib, agressiyaning oldini olishga harakat qildilar. Ammo A.K.Qosim qo'shinlari Quvayt chegarasida to'planishni davom etaverdi.

Birlashgan Arab respublikasi hukumati o'zining 1961 - yil 28 iyun bayonotida arab davlatlarini dastavval arab millatining manfaatini ko'zlab ish

tutmoq lozimligini uqtirib o'tgan. Saudiya Arabistoni qiroli Iroqning Quvaytga bo'lgan da'vosini «g'alati va afsuslantiradigan harakat» deb baholagan.

Saudiya Arabistonining Bag'doddagi elchisi Iroq hukumatiga qilgan murojaatida Quvaytga qarshi uyushtirilgan har qanday agressiya Saudiyaga qarshi yo'naltirilgan agressiya sifatida baholanadi, degan fikrni bayon qilgan. Quvayt hukmdorining roziligi bilan 1961 - yil 1 iyulidan Saudiya Arabistoni o'z qo'shinlarini Quvayt hududiga kiritib boshladi. Quvayt masalasi BMTda ham ko'rib chiqildi. BMT ikki arab davlati o'rtasida yuzaga kelgan inqiroz, faqat tinch yo'l bilan doira stoli atrofida hal etilishi shart degan qarorni qabul qildi. Biroq ingliz qo'shinlarining Quvayt territoriyasida saqlanib turishi arab davlatlarini tashvishga solardi. 1961 - yil 20 iyulida Quvayt ADL tarkibiga qaul qilindi.

O'sha kuni Liga kengashi Quvayt hukumaiga ingliz qo'shinlarini mamlakat hududidan tezda chiqarish choralarni amalga oshirishini tavsiya qilgan. Shu bilan birga 1961 - yil avgust oyida Saudiya Arabistoni, Sudan, BAR va Iordaniya qo'shinlaridan – birlashgan arab havfsizlik kuchlari tashkil topadi. Birlashgan arab havfsizlik kuchlari, saudiyalik general Abdulloh al-Iso boshchiligida Quvayt territoriyasiga kiritiladi. Shundan keyin Quvayt hukmdori ingliz qo'shinlarini mamlakat zaminidan chiqib ketishini so'raydi. Angliya o'z qo'shinlarini chiqarib bo'lganidan keyin (oktyabr 1961 - yil), Quvaytdan asta-sekin birlashgan arab havfsizlik kuchlari ham (1963 - yil yanvar) chiqariladi. Faqat Sudan harbiy bo'linmalari Quvayt-Iroq chegarasida nazorat kuzatuv funksiyalarni olib borish uchun qoldirilgan edi. 1968 - yil iyulida Iroq hukumati tepasiga kelgan Axmad Hasan al-bakr Quvaytning mustaqilligini tan olishi bilan Sudan bo'linmalari Quvayt territoriyasini tark etgan. 1963 - yilda Quvayt BMTga qabul qilinishi, uning mustaqilligini jahon hamjamiyati tomonidan tash olinganini namoyish etgan edi.

Yaman Respublikasi. Arabiston yarim orolining janubiy qismida joylashgan davlat. Yaqin Sharq mintaqasining bir qismi hisoblanadi. Poytaxti Sana (1980 - yil). Aholisi – 23,8mln. (2009 - yil iyuligacha)

Yaman ilk sivilizasiya o'choqlaridan biri milloddan avvalgi 2-1 ming - yillikda bu yerda janubiy arab sivilizasiyasi vujudga kelgan. Kataban, Xadramaut, Main, Saba, Ximyarit kabi davlatlar bo'lgan. IV asrda Xiyarit podsholigi davrida Yaman hududidagi barcha aholi iudaizm davlat dini sifatida tan olgan. VI asr boshlarida Yaman territoriyasi Efiopiya ta'siriga tushganligi bilan bu yerda vaqtincha xristianlik hukm surdi. VI asrning oxirida Yaman Sosoniylar tomonidan zabt etildi. VII asrda Yaman Arab xalifaligi tarkibida, XVI asr boshlaridan Yaman Usmonlilar davlati tarkibida. 1633 - yilda shialiklar Zaydiylar imomligini barpo etganlar. XIX asr 70-- yillari boshida Turkiya o'z hukmronligini Yamanning faqat milliy qismida tikladi, chunki mamlakatning janubida allaqachon inglizlar hukmronligi o'rnatilgan edi. 1839 - yildan Janubiy Yaman Buyuk Britaniya protektorati. Shimoliy Yaman xalqining usmonli turklarga qarshi kurashi (1904-1911 yy.) natijasida muxtoriyatni, 1918 - yilda mustaqillikni (mustaqil qirollik e'lon qilindi) qo'lga kiritdi. 1962 - yilning 18 sentyabrida Shimoliy Yamanda qirol Axmad o'lgandan keyin taxtga shahzoda Muhammad al-Badr o'tiradi. Shahzodaning taxtga o'tirish jarayonida siyosiy tanglik vujudga kelgan edi. Vaziyatdan foydalangan harbiylar to'ntarish uyushtirib monarxiyani ag'daradilar va Yaman Arab respublikasini e'lon qiladilar. Bu voqeya 1962 - yil 26 sentyabrida ro'y berdi. O'sha kuni Yaman Arab respublikasi yangi rahbariyati xalqqa qilgan murojaatida (u «1962 - yil 26 sentyabridagi manifesti» deb nomlangan) mamlakatda yakka hokimlik tuzishi va xorijliklarning ta'siriga chek qo'yilganligi alohida ta'kidlanadi. Yangi rahbarlar Yamanda yagona arab davlatini yaratish, hukumatning asosiy vazifalaridan biri deb bildirgan. Shu bilan birga inqilob qo'mondonligi kengashi (yangi hukumatnin vaqtinchalik nomi) bir qancha xorijiy davlatlarga qaratilgan murojaatlarda Yaman arab respublikasini tan olishni so'raydi. 1962 - yilning oxirida Yamanni 30 nafar davlat tan oldi, ular orasida dunyoning eng yirik davlatlari ham bor edi. Arab davlatlari ichida manarxiyali Marokko, Liviya va Quvayt Yamanni tan olmadilar, Saudiya Arabistoni va Iordaniya qirolliklari esa haydalgan qirol hukumati bilan rasmiy munosabatlar o'rnatdi. 1962 - yil dekabr oyida BMT Yaman Arab respublikasini tan oldi. Biroq

ichki vaziyat mamlakatda ancha murakkablashib qolgan edi. Yamanning ijtimoiy-siyosiy hayotida, ruhoniylar (imomlar) ta'sirida bo'lgan zaydilar qabilalari juda katta rol o'ynagan. Imom Muhammadning ag'darilgan hukumatni qo'llab-quvvatlashi, zaydilar qabilalarining respublika hukumatiga qarshi kurashga undadi. Mamlakatda fuqarolar urushi boshlandi. Saudiya Arabistoni va Iordaniya monarxiyalari Yamanning sobiq hukumati tarafdorlariga har tomonlama yordam bera boshladi. O'z navbatida BAR Yaman inqilobiy hukumatining talabiga binoan o'z qo'shinlarini Yaman hududiga kiritdi. Yaman atrofidagi Arab davlatlari ligasida bir necha marotaba ko'rib chiqildi. Biroq liga kengashida yakdillik yo'q edi, chunki muammoni hal etishda ikki xil yondoshish ilgari surilgan. Misr boshchiligidagi bir guruh arab davlatlari respublikachi hukumatni qo'llagan bo'lsa, Saudiya va Iordaniya monarxlari eski tartibot rahbariyatiga madad berishni lozim topgan. Shuning uchun bo'lsa kerak Yamandagi fuqarolar urushi to 1970 - yilgacha cho'zildi.

1970 - yilda YaAR va Saudiya Arabistoni o'rtasida urushni to'xtatish to'g'risida shartnoma qabul qilindi, shartnoma barcha monarxiyachilarga o'z vataniga qaytishga ruxsat berdi.

Janubiy Yaman. Ingliz hukmron doiralari orasida Yaman janubiga bo'lgan qiziqish Napoleon urushlari davriga borib taqaladi. Aden, Seylon va Janubiy Afrika inglizlar uchun Fransiyaning bu o'lkalarga ta'sirini yo'qqa chiqarishga xizmat qilishi kerak bo'lgan. Undan tashqari Aden Britaniyaning Hindiston yo'lidagi tayanch bazasi bo'lishi ko'zda tutilgan. 1839 - yilda bombeydan yuborilgan inglizlar harbiy dastasi mahalliy aholining qarshiligini sindirib, Aden shahrini zabt etdi. Shundan keyin 128 - yil davomida Angliyaning protektorati Janubiy Yamanda hukm surdi. Janubiy Yaman xalqining Britaniya mustamlakachilariga qarshi kurashi, Jamol Abdul Nosirning g'oyalari ta'siri ostida vujudga kelgan. Ma'lumki, J.A.Nosir XX asrning o'rtalarida butun arab dunyosida ingliz hukmronligiga qarshi faol va prinsipial kurashchi – arbob sifatida tanildi. Katta e'tibor qozongan siyosiy va davlat arbobining antiimperialistik qarashlari nafaqat arab dunyosiga, qolaversa butun sharq dunyosiga keng yo' yildi.

Birlashgan Arab Respublikasi tashkil topganidan so'ng J.A.Nosir Yamanni ana shu davlat tarkibiga kirishni taklif qildi. Sarosimaga tushib qolgan Angliya, Aden protektorati qo'ldan ketishidan havfsirab jiddiy choralarni amalga oshirdi. Inglizlarning tashabbusi ila Buyuk Britaniya tojining atrofida janubiy Yaman knyazliklarni birlashtirish rejasi ilgari surildi. 1959 - yil Janubiy arab knyazliklari federasiyasi tashkil topadi. Keyinchalik u Janubiy Arabiston Federasiyasi nomi o'zgartirilib, 1964 - yilga kelganda 17 nafar knyazliklardan iborat bo'ldi.

1963 - yil Adenda Janubiy Yaman milliy ozodlik fronti tashkil topadi. Uning dasturida qurolli kurash orqali ingliz harbiy bazasini yo'q qilish va Yamanni yagona davlatga birlashtirish kabi masalalar o'z aksini topgan. 1963 - yil 10 dekabrda Aden oliy komissari qarorgohida portlash yuz berdi.

Milliy front jangovor qismlarining operatsiyasi natijasida bir kishi o'ldirildi va 50 kishi yaralandi. Ushbu voqyea inglizlarga qarshi harbiy harakatlarning boshlanishidan darak berdi. Harbiy harakatlar Radfan tog'li hududida qayrb 6 oy davom etdi. 1964 - yil Angliya hukumati (bosh vazir Garold Vilson), Britaniya harbiy bazasi Adenda saqlanishi sharti bilan 4 - yildan keyin, ya'ni, 1968 - yilda hokimiyatni Janubiy Arabiston Federasiyasiga topshirishga rozi bo'ldi. Ammo vatanparvar kuchlar inglizlarning yuqoridagi shartlarini qabul qilmadi va kurashni davom ettirdi. Faqat 1967 - yilda Buyuk Britaniya hukumati Milliy Frantini tan oldi va o'sha - yilning 29 noyabrda oxirgi ingliz soldati Janubiy Yaman zaminini tark etdi. 1967 - yil 30 noyabrda Janubiy Yaman Xalq respublikasi e'lon qilindi.

1970 - yilning 30 noyabrda Janubiy Yaman Xalq Respublikasi, Yaman Demokratik Respublikasi nomini oldi. Bu arab davlatida sho'rolar modelidagi socialistik jamiyat qurish, asosiy vazifa sifatida ma'qullandi. Shuning uchun bo'lsa kerak YaXDR, SSSR va socialistik lageri bilan har tomonlama aloqada bo'lib, ulardan keng ko'lamda moliyaviy iqtisodiy va harbiy yordam olardi.

Aytish joizki, tanlagan socialistik taraqqiyot yo'li Janubiy Yamanda pozitiv iqtisodiy-ijtimoiy o'zgarishlarga olib kelmadi. Mamlakat, sovet Ittifoqining yordamiga qaramay, qoloqligicha qolaverdi. Buning ustiga turli siyosiy tashkilotlar

o'rtasida hokimiyat uchun shiddatli, qonli janglar bo'ldiki, bu janjallar ichki ahvolni yanada og'irlashtirdi.

Ikki Yaman davlati o'rtasida ham faqat dushmanlik kayfiyati hukm surardi. 1990 - yilning 22 mayida Yaman Arab respublikasi va YamarXalq Demokratik Respublikasi bitta davlatga – Yaman respublikasiga birlashdi. 1994 - yil Yamanda fuqarolar urushi boshlandi va o'sha - yilning 21 mayida Yaman Xalq Demokratik respublikasi sobiq yetakchilari mamlakatning janubida mustaqil davlat tashkil topganini e'lon qilishdi. Biroq armiya janubliklarning chiqishiga zarba berib mamlakatdagi tartibni qayta tikladi. 2004 - yildan shia e'tiqodiga mansub aholi, markaziy hukumatga qarshi norozilik harakatida ishtirok eta boshladi. Ushbu qarama-qarshilik 6 - yil, ya'ni 2010 - yilgacha davom etdi. 2010 - yilning 19 martida Yaman respublikasi prezidenti Ali Abdulloh Solih⁶ diniy e'tiqod asosida paydo bo'lgan janjalning tugagani e'lon qildi.

Adabiyotlar:

1. Беляев И.П. Примаков Е.М. Египет: время президента Насера. М.1974.
2. Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений. 1945-2008. АСПЕКТ ПРЕСС. М., 2010.
3. Герасимов О.Г. Йеменская революция 1962-1975.
4. Густерин П.В. Йемен Али Абдалла Салех: путь на вершину власти. Азия и Африка сегодня. 2006, №12.
5. История дипломатии. Т.5. кн. 2-я. М., 1979.
6. Коротоев А.В. Социальная история Йемена. X в. до н.э. – XX в. н.э. Вождества и племена страны Хашид и Бакил. М., Ком. Книга, 2006.
7. Новейшая история арабских стран. М.1968
8. Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1966.
9. Туганова О.Э. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1960.

Мавзу: Falastin Ozodlik Tashkiloti (FOT)ning tashkil topishi

Reja:

1. 1948-1949 - yillardagi urushdan keyingi Falastin arablarning ahvoli
2. Falastin Milliy Ozodlik harakati

⁶ Али Абдуллох Солих – 1999 йилдан бери Яман республикаси президенти.

3. Falastin muammosi Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Arab Davlatlari Ligasi diqqat markazida
4. Falastin Ozodlik Tashkiloti (FOT)ning tashkil topishi. Milliy xartiya.
5. Falastin muammosiga buyuk davlatlarning munosabati.

1948-1949 - yillardagi urushdan so'ng Falastin arablarining aksariyati vatanini tark etishga majbur bo'ldi. Isroilning arab davlatiga ajratilgan yerlarni bosib olishi bunga sabab bo'ldi. Falastin arablari, qochoqlar sifatida, qo'shni davlatlar territoriyasida istiqomat qilishga majburlandi. 1967 - yilning o'rtasiga kelganda qochoqlar soni 1 mln 247 ming kishini tashkil etdi. Isroil okkupasiya qilgan joylarda ham Falastin arablari oddiy huquq va erkinliklardan mahrum bo'ldi. Falastin arablari okkupasion tartibiga to'la rioya qilgan holda, joydan – joyga qo'zg'alishi cheklanar, ular polisiya mahkamasida muntazam ravishda tekshirishdan o'tishardi. Agarda arab aholii Isroil davlatiga havf-xatar keltiradigan bo'lsa, unda ularning mulki musodara qilinib, o'zlari esa turar joylaridan haydalgan. Ana shunday qiyinchiliklarga bardosh bergan xalq o'zining mustaqil va ozod vatanini barpo etishga har qanday kurashga tayyor edi. Dastlabki Falastin qarshilik harakatining tashkilotlari 1947-1948 - yillarda paydo bo'lgan. «Muqaddas kurash», «Qaytib borish qahramonlari» shular jumlasidan bo'lgan.

50-- yillarning o'rtalarida Falastin partizan guruhlarining dastlabki dastalari paydo bo'lgan. 1952 - yilda Isroil bosib olgan hududlarda yozuvchilar ligasi o'z faoliyatini boshlab yubordi. Ushbu tashkilot vatanparvar ziyolilardan iborat bo'lib, u Isroildagi arab ozchiligining manfaatini himoya qilgan. Yozuvchilar uyushmasi asosida 1957- yilda Xalq demokratik fronti barpo etildi. Al-Ard gazetasi tashkilotning manbuot organi edi. Gazeta sahifalarida vatanparvarlar Isroilda istiqomat qiluvchi arablarning inson huquqlari va demokratik erkinliklari paymol etilishiga qarshi maqolalar chop etganlar. 1958 - yilda Isroil ma'muriyati xalq demokratik frontining faoliyatini ta'qiqlab qo'ydi.

1956 - yilda G'azo sektorida «Falastin milliy ozodlik harakati» vujudga keldi. Tashkilot a'zolari BMT yoki arab davlatlari yordamida Falastin

muammosini hal qilib bo'lmaydi degan fikrga borgan. Shuning uchun ham «Falastin milliy ozodlik harakati»ning rahbariyati Falastin muammosi, Falastin arablarining qo'lida bo'lish kerak deb ta'kidlagan. 1958 - yilda Livanda tashkilotning axborot byulleteni nashr etildi. «Bizning Falastin» deb nomlangan axborot byulletenida «Falastin milliy ozodlik harakati»ning dasturi chop etiladi. Dasturda falastinlik arablar qurolli qurashiga da'vat qilindi.

1958 - yilda tashkilotning rasmiy va to'liq nomi FATH deb ataldi, ya'ni «Falastin milliy ozodlik harakati». 1962 - yilda «Al-Asifa» («Buron») deb atalmish FATXning harbiy dastasi ham barpo etildi. 1965 - yil 1 yanvarda «Al-Asifa» isroilliklarga qarshi dastlabki harbiy operatsiyasini amalga oshirdi. Shuning uchun ham 1965 - yil 1 yanvari Falastin inqilobining tug'ilgan kuni hisoblanadi.

Falastin muammosining murakkabligi, qochoqlarning turli arab davlatlari hududida o'ta og'ir sharoitda yashaganidadir. 1967 - yil ma'lumotiga qaraganda, Iordaniyada – 723 ming, G'azoda – 316 ming, Livanda – 160 ming, Suriyada – 145 ming Falastin qochoqlari istiqomat qilgan. Ular palatkali lagerlarda - yillar davomida yashab elementar maishiy ehtiyojlardan mahrum bo'lgan. Arab qochoqlarining aksariyati BMT Yaqin Sharqdagi agentligi tomonidan ajratilgan oziq-ovqat hisobiga yashagan. O'z vatanidan mahrum bo'lgan Falastin arablarining taqdiri ma'lum darajada ADL ning diqqat markazida bo'lgan albatta. Falastin muammosini hal etish rejasi ADLning besh kishidan iborat bo'lgan komissiyasiga yuklatildi. Falastin mojarosini ijobiy hal qiish uchun avvalo qochoqlarni vataniga qaytarish lozim, degan fikr ADL kengashining qarorlarida hukm surardi. Ammo amalda ADLning a'zolari hamma vaqt ham Falastin muammosiga hamjihatlik namoyon etmagan. Har bir arab davlati o'zi ma'qul topgan yo'l bilan borgan. Bu hol Falastin masalasiga qo'shimcha qiyinchiliklar kiritar edi, xolos.

Falastin muammosini hal etish rejasi 1964 - yil yanvarida Qohirada bo'lib o'tgan arab davlatlari boshliqlarining kengashida ko'rib chiqildi. Unda endigina vujudga kelgan «Falastin birligi» tashkilotiga «Falastin xalqining vakili» maqomi berilsin degan qaror qabul qilindi. Ayni paytda «Falastin birligi» siyosiy va harbiy funksiyalarni amalga oshiruvchi tashkilot bo'lib qoldi. Undan tashqari kengash,

Falastin Ozodlik armiyasi barpo etilishiga qaratilgan maxsus fond tashkil etish to'g'risida qarorni ham qabul qildi. 1964 - yilning may oyida quddus shahrining arablar yashaydigan qismida Falastin milliy kengashining birinchi sessiyasi bo'lib o'tdi. Sessiyada Iordaniya, Suriya, Livan, Iroq, Fors qo'ltig'idagi amirliklar va G'azo mintaqasida yashovchi falastinliklar arablarning vakillari qatnashdi. Falastin milliy kengashi Falastin Ozodlik Tashkiloti (FOT)ning barpo etilgani va Milliy Xartiya tasdiqlangani to'g'risida qaror qabul qildi. Xartiya – Falastin Ozodlik Tashkilotining dasturi edi.

Xartiyaning 4-moddasi barcha falastinliklarni FOT a'zolari deb e'lon qilgan. Falastin xalqining ozodlik harakatiga yagona javobgar tashkilot bu Falastin Ozodlik tashkiloti deb ta'kidlagan, Xartiyaning 26-moddasi. Falastin Milliy Kengashi, Falastin Ozodlik Armiyasi barpo etish haqida ham qaror qabul qildi. 1964 - yil sentyabrida Aleksandriyada bo'lib o'tgan arab davlatlari boshliqlarining konferensiyasida FOT «Falastin jamiyatining poydevori» sifatida rasman tan olindi. Falastin Ozodlik Tashkiloti arab davlatlari ligasi kengashlarida ishtirok etadigan bo'ldi. Qator davlatlarda FOT ning vakolatxonalari ochildi. 1965 - yil davomida Falastin Ozodlik Armiyasi tarkibida 12 ming kishidan iborat 3 nafar harbiy brigada tuzildi.

FOTning tashkil topishi, Falastin qarshilik harakatida yangi bosqich vujudga kelganidan darak berardi. FOTning asosiy vazifasi qurolli qarshilikni jadallashtirish bilan birga Falastin muammosini Yaqin Sharq inqirozining asosiy aspektiga aylanganini namoyish etishdan iborat bo'ldi. Falastin arablarining Isroil bosqinchilariga qarshi kurashining kuchayishi, Osiyo va Afrikadagi noarab davlatlarining Falastin masalasi bo'yicha pozisiyalarini o'zgartirishdi, faollashtirdi. Osiyo va Afrika xalqlari birdamligi tashkiloti, 1964 - yil o'zining qoshida Falastin xalq kurashi maxsus qo'mitasi barpo etish to'g'risida qaror qabul qildi. Ushbu qo'mita ishlarida FOT faol qatnashib turgani maqsadga muvofiq bo'lgan. 60--yillarning boshlaridan Falastin masalasi Qo'shilmaslik harakatning diqqat markazida bo'lgan. 1964 - yil oktyabr oyida Qohirada bo'lib o'tgan Qo'shilmaslik harakatning ikkinchi konferensiyasida – tinchlik va xalqaro hamkorlik dasturi

qabul qilindi. Unda Falastin arablarining huquqini tiklash, ularga vataniga qaytish va o'z davlatini yaratishga imkon berish talabi ilgari surilgan.

Buyuk davlatlar Falastin masalasida avvalo o'zlarining siyosiy manfaatlarini ko'zlab ish yuritgan. Sovet Ittifoqi boshchiligida socialistik davlatlari, falastinlik arablar muammosini, BMT qarorlari va Bandung konferensiyasi tamo- yillari asosida hal qilinishini talab qilgani maqsadga muvofiq edi. Biroq amalda SSSR va uning ittifochilari o'zlarini arablarning fidoiy tarafdorlari sifatida ko'rsatmoqchi bo'lib, Isroil va uning xalqining istaklariga e'tibor bermaganlar. Sababi, Isroil aynan g'arb davlatlari (AQSh, Angliya, Fransiya) yordamida o'zining mintaqadagi siyosatini amalga oshirgan. Bizga ma'lumki, G'arb mamlakatlari va socialistik davlatlari o'rtasida Yaqin Sharq mintaqasida hukmron bo'lish uchun diplomatik kurash allaqachon boshlangan edi. Shunday ekan, arablarni qo'llab-quvvatlash SSSR uchun Yaqin Sharqdan raqiblarni surib chiqarish yo'li bo'lgan xolos. O'z navbatida AQSh o'zining Yaqin Sharq siyosatida ko'proq Isroilni himoya qilishni afzal ko'rardi. Isroil, AQSh va umuman g'arbning tayanch bazasi bo'lgan. Isroil orqali Yaqin Sharqqa kirib kelib, bu yerdagi cheksiz boyliklarga va muhim strategik ustunlikka ega bo'lish g'arbning anchadan beri rejalashtirib kelayotgan katta siyosati edi.

1963 - yilda AQSh ma'muriyati falastinlik qochoqlarining muammosini hal etishga qaratilgan «Kennedi rejasi»ni taqdim etdi. Reja 10 - yilga mo'ljallangan bo'lib, u bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim bo'lgan. Rejaga muvofiq barcha falastinlik qochoqlarning 10% Isroilda joylashtirilishi ko'zda tutilgan. Qolgan 90% Falastin qochoqlarni arab mamlakatlari qabul qilib o'zlarining shahar va qishloqlarida joylashtirishi kerak bo'lgan. «Kennedi rejasi»ning qiziq tomoni shundaki, muzokaralarda faqat AQSh va Isroil delegasiyalari ishtirok etishi mumkin bo'lgan. Sababini arab mamlakatlari va falastinliklar Isroilni tan olmaganligidadir, deb tushuntirmoqchi bo'lgan reja mualliflari. «Kennedi rejasi» arab davlatlari va falastinliklar tomonidan rad qilingach AQSh to'g'ridan – to'g'ri Isroilga o'zining moliyaviy va harbiy-texnikaviy yordamini amalga oshiraverdi.

1968 - yilda FOTning nizomi qabul qilindi. Nizomda barcha falastinliklar o'z huquqlari uchun kurashga chaqirilib, xalqaro hamjamiyat o'z zimmasiga olgan majburiyatni (Falastin arab davlatini barpo etish) amalga oshira olmaganligini bayon qildi. Mazkur nizomda Isroil noqonuniy davlat deb ta'kidlandi.

FOT Ijroiya Qo'mitasiga dastlab Ahmad Shukeyri rahbarlik qildi. U o'z faoliyatining dastlabki - yillarida FOT tuzilmasini shakllantirish, tashqi aloqalarni yo'lga qo'yish, tashkilotni takomillashtirish kabi ishlar bilan shug'ullandi. Ammo 1967 - yilgi urushdan so'ng A.Shukeyri va Ijroiya Qo'mitasi a'zolari o'rtasida ziddiyatlar paydo bo'ldi. 1967 - yil dekabrda A.Shukeyri iste'foga chiqdi. 1967-1968 - yillar FOT Ijroiya Qo'mitasiga vaqtinchalik Yaxyo Hammud raislik qildi. 1969 - yilda esa Yosir Arofat rahbarlik lavozimiga keldi va umrining oxirigacha (2004) FOTning harizmatik⁷ yetakchisi bo'lib qoldi.

Muhammad Abdul Rauf Qudba al-Xusayniy – Yosir Arofat ba'zi ma'lumotlarga qaraganda 1929 - yil 24 avgustda Qohirada tug'ilganligi keltirilsa-da, uning o'zi 4 avgustda Quddusda tavallud topganligini bir necha bor ta'kidlagan va ba'zi bir manbalarda ham ushbu dalil tasdiqlangan. Ushbu voqyeani Arofatning safdoshlari quyidagicha tushuntiradi. Yo.Arofatning Quddusda tug'ilganini takror-takror aytishi, muqaddas shahar bilan o'zining bog'liqligini anglatish, uni mustaqil Falastin davlatining poytaxtiga aylantirish uchun kurashishga haqli ekanligini ko'rsatishi bilan bog'liq degan, ayrimlar. Boshqalar Quddusda tug'ilgan Yo.Arofatning ota-onasi farzandini kelajakda o'qib ishlashi uchun imkoniyat yaratish maqsadida uni Misrda ro'yxatdan o'tkazgan deyishadi. Isroilga qarshi birinchi urushda, arablar mag'lubiyatida aybdorlardan biri hisoblangan.

Falastin harbiy kuchlari bosh qo'mondoni Abdulqodir al-Xusayniy bilan aloqador deb hisoblamasliklarini istagan Abdul Rauf, yoshlik chog'ida o'z ismini Yosir Arofat deb o'zgartiradi. 17 yoshida Yo.Arofat inglizlar va yahudiylarga qarshi kurashuvchi falastinliklarga noqonuniy qurol-yarog'lar yetkazib berganligi haqida ma'lumotlar bor. O'sha - yillar kurash muhitiga bevosita aralashib, undan

⁷ Харизма (юнунча – Оллоҳ инъом этган совға) алоҳида сифатларга (жасур, оқил, итсѣдодли, илоҳий куч соҳиби) эга шахсларга нисбатан қўлланиладиган сўз.

ilhom olgan yosh Yosir Arofatning ruhiyatida kuchli vatanvarparlik va millatparvarlik tuyg'ulari shakllandi. Ushbu ikki xislat Falastinning bo'lg'usi rahbariga siyosiy va boshqa sohalarda muvaffaqiyat qozonishga yordam beradi. Yo.Arofat Texas universitetining muhandislik fakultetiga ariza berganida, AQSh davlat departamenti viza berishdan bosh tortdi. Chunki o'sha vaqtlarda Yo.Arofat Isroilga qarshi kurashlarda ancha tanilib ulgurgandi. AQSh vizasini ololmagan Yo.Arofat Qohira universitetining muhandislik fakultetiga o'qishga kiradi. Lekin 1948 - yilda Arab-Isroil urushi boshlanib ketgach, universitetni tashlab Falastinga keladi. Urush arablarning mag'lubiyati bilan tugaganidan so'ng, u 1950 - yil Qohiraga qaytib o'qishni davom ettirgan. 1956 - yilda «uchlik» agressiyasi paytida Misr armiyasi safida isroilliklarga qarshi janglarda ishtirok etgan falastinliklarga qo'mondonlik qilgan. 1958 - yilda Quwaytda Falastin milliy ozodlik harakati tashkilotiga rahbarlik qiladi va unga FATH nomini beradi (FATH – «Harakatu taxriri Falastin»ning teskari tomondan qisqartirma aytilishi). Ana shu tashkilotning boshida turgan Yo.Arofat isroilliklarga qarshi kurashda obro' qozonib mashhur yetakchi sifatida taniladi. 1969 - yil fevralida Yo.Arofat FOT ijroiya qo'mitasining raisi etib saylanadi.

FOT tarkibida quyidagi tashkilotlar asosiylari sanaladi:

1. FATH – Falastin milliy ozodlik harakati
2. Falastinni ozod qilish xalq fronti
3. Falastin xalq kurashi fronti
4. Falastin milliy fronti
5. Arab ozodlik fronti

1968 - yildan boshlab Falastin qarshilik harakati tarkibida oldingi qatorlarga FATH o'tib olgan. Bu vaqtga kelganda FATH ning safida 15 ming qurollangan jangchilar xizmat qilgan. FATHning jangchilari Isroil muntazam armiyasiga qarshi harbiy harakatlarda bo'lgani uchun ham juda katta jangovor tajriba ortirgani tasodif emas edi. Shuning uchun bo'lsa kerak Falastin qarshilik harakatida FATHning yetakchilik roli 1969 yi fevralida Falastin Milliy kengashining V

sessiyasida rasman tasdiqlangan Yo.Arofati (FATHning rahbari) FOT ijroiya qo'mitasi raisi etib saylandi.

1970 - yilda Falastin qarshiligi harakati safida 50 ming jangchi va 30 ming xalq milisionerlari xizmat qilishgan. 1965-1969 - yillar mobaynida Falastin qarshiligi kuchlari 6 mingga yaqin harbiy operatsiyalarni amalga oshirgan. Xulosa qilib aytganda, Falastin arablarining huquqini tiklashda, kurashning harbiy uslubi asosiy vosita deb qabul qilindi.

Adabiyotlar:

1. Громыко А.А. Памятное. Кн.-2. М.1990.
2. Дмитриев Е. Палестинский узел. М. 1978.
3. Концелман Г. Арафат: След в истории. Ростов-на-Дону: Феникс. 1997.
4. Ланда Р.Г. Освободительная борьба арабов Палестины (1948-1967 гг). Народы Азии и Африки, 1976. №1.
5. Нишонов М. Якин Шарк муаммоси ва можарони тинч ҳал этиш жараёнлари (1948-2002). Т., 2004.
6. Новейшая история арабских стран Азии. М.1988.
7. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.

Mavzu: «Olti kunlik urush»

Reja:

1. XX asr 60-- yillarida arab davlatlarining tashqi siyosati
2. «Olti kunlik urush»
3. 1967 - yildagi Xartumdagi arab davlat boshliqlarining kengashi
4. «Olti kunlik urush»dan keyingi xalqaro ahvol

60-- yillarda arab-isroil munosabatlarda hamon dushmanlik kayfiyat hukm surardi. Isroilga qarshi vujudga kelgan arab davlatlari frontida asosiy rolni Misr va Suriya o'ynagan. Prezident J.A.Nosirning tashabbusi bilan 1964 - yil yanvarida Qohirada 13 ta arab davlatlari boshliqlari kengashga yig'ilishdi. Unda Isroilning Jordan suvini Negev sahrosiga chiqarish rejasiga qarshi umumarab pozitsiyasi kelishib olindi. Qolaversa Isroilning agressiv siyosatiga qarshi arab davlatlari harakatini muvofiqlashtirish kabi masala ham ko'rib chiqildi. Arab mamlakatlari xalqlari o'zining ozodligi va mustaqilligi uchun bo'lgan kurashda hamjihatlik va

birdamlikka intilishi aynan 60-- yillarning o'rtalari va ikkinchi yarmida ko'zga namoyon bo'ldi. 1964 - yil sentyabrda Aleksandriyada 1965 - yil sentyabrda Kasablankada bo'lgan arab davlat boshliqlarining konferensiyalari bunga misol bo'la oladi. Bu anjumanlarda arab yetakchilari o'z davlatlarining iqtisodiy taraqqiyotiga bog'liq bo'lgan muammolarni birgalikda bartaraf etish yo'llarini belgiladi. Ana shu maqsadga erishmoqchi bo'lgan Misr va Quvayt birgalikda Arab-Afrika bankini ta'sis etganlar. Aytish joizki, Misr, Suriya va boshqa arab davlatlarining imperiyalizm va mustamlakachilikka qarshi kurashi Afrikadagi noarab davlatlarning shu yo'nalishdagi kurashiga jiddiy turtki bo'ldi.

1963 - yilda Afrika birdamlik tashkilotining barpo etilishi bunga dalil bo'lishi mumkin. Endi bu tashkilot Afrika qit'asidagi davlatlarning mustamlakachilikka qarshi kurashini muvofiqlashtirib jadallashtirishda yetakchi rol o'ynaydigan mintaqaviy xalqaro tashkilotga aylanishi muqarrar edi. 60-- yillarda arab davlatlari qo'shilaslik harakatida ishtiroki muhim ahamiyat kasb etgan. 1961 - yil iyulida Misr rahbariyati tashabbusi bilan Qohirada 22 davlat vakillari yig'ilib qo'shilmaslik siyosati tushunchasiga ta'rif berishdi. Qo'shilmaslik siyosati negizida tinch-totuv yashash tamo- yillari, qo'shilmagan davlatlar va o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlar birdamligi, harbiy bloklarda ishtirok etaslik kabi talablar turgan. Qohira kengashida ishlab chiqilgan qo'shilmaslik harakati tamo- yillari 1961 - yil sentyabrda Belgradda bo'lib o'tgan qo'shilmaslik harakati konferensiyasining asosiy hujjatlarida o'z aksini topgan. Belgrad konferensiyasi ishtirokchilari (24 afro-osiyo davlat vakillari ishtirok etgan) qabul qilgan bayonnomada, bir qancha muhim siyosiy talablar orasida Falastin xalqining qonuniy huquqlarini tiklash kabi talabi asosiy o'rin egallagan.

Qo'shilmaslik harakatining keyingi konferensiyalarida ham arab davlatlari faol ishtirok etib, mustamlakachilik va imperializmga qarshi kurashda o'zlarining hissasini qo'shib kelgan. 60-- yillarning ikkinchi yarmida Yaqin Sharqda vaziyat murakkabligicha qolaverdi. Buning sababi tomonlarning (arablar va isroilliklarning) Falastin muammosi bo'yicha tanlagan qarama-qarshilik pozitsiyasida edi. 1966 - yilda Suriya-Isroil chegaralarida bo'lgan harbiy

to'qnashuvlarda artilleriya va aviasiya ishlatildi. 1966 - yil noyabr oyida Suriya va Misr o'rtasida birgalikda mudofaa shartnomasi imzolandi. 1967 - yilning bahorida, 1964 - yilda tuzilgan Qo'shma arab qo'mondonligi (unga Isroilga qarshi turgan arab davlatlari a'zo bo'lgan)ning faollashuvini ko'rish mumkin edi. Arab davlatlari orasida «Isroilni dengizga uloqtiramiz» degan shior keng targ'ib etiladigan bo'ldi. BMT qo'shinlarining Sinay yarimorolidagi chegara chizig'idan chiqarilishi Misr uchun qulay sharoit yaratdi. Endi Misr bevosita Isroilga tahdid solish imkoniga ega bo'ldi. 1967 - yilning 23 mayida BAR hukumati Tiran bo'g'ozini yopib qo'yishi, Isroil kemalarini Qizil dengizga olib boradigan yo'ldan mahrum etdi. Isroil javob tariqasida BMT Havfsizlik kengashiga shikoyat bilan murojaat qildi. BMT bosh kotibi U Tan Qohirada J.A.Nosir bilan olib borgan muzokaralar natijasida tomonlar o'rtasidagi tortishuvni 3 haftaga 6 iyungacha to'xtatishi to'g'risida qaror qabul qilindi. J.A.Nosir va U Tan kelishuviga binoan 6 iyun kuni BMT vositachiligida yuzaga kelgan janjalni bartaraf etish uchun Misr va Isroil o'rtasida muzokaralar boshlanishi ko'zda tutilgan edi. Lekin 1967 - yil 5 iyunida Isroil armiyasi bir vaqtning o'zida Misr, Suriya va Iordaniyaga kuchli zarba berdi. Urush Isroil aviasiyasining Misr harbiy havo bazalariga qaratilgan zarbalar bilan boshlandi. Isroilliklarning ketma-ket zarbalaridan so'ng Misr harbiy samalyotlarining deyarli barchasi 80% havoga ko'tarilmasdan yo'q qilindi. Aviasiya himoyasidan mahrum bo'lgan Sinaydagi Misr armiyasi yanchib tashlandi, Isroil kuchlari Sinay yarimorolini egallab, Suvaysh kanaliga yetib keldi. Iordaniyaga bergan zarba natijasida Isroil armiyasi Iordan daryosi g'arbiy sohilidagi barcha yerlarni zabt etdi. Suriya frontida ham Isroil harbiy kuchlari katta g'alabaga erishib Gollan tepaliklarini qo'lga kiritdi. Endi Suriya poytaxti Damashq havf ostida qolgan edi, chunki arablarda poytaxt shaharni himoya qilish kerak bo'lgan kuchni o'zi yo'q edi. Urushning dastlabki damlaridayoq BMT Havfsizlik kengashi tinimsiz ravishda vaziyatni muhokama qilib (15 marotaba muhokama qilindi) urushni darhol to'xtatishga qaratilgan rezolyusiyalar qabul qildi. Ammo isroilliklar hujumi davom etavergan. Og'ir ahvolga tushib qolgan arablarga Sovet Ittifoqining o'z vaqtidagi diplomatik harakatlari juda o'rinli bo'ldi. SSSR Isroil

bilan diplomatik munosabatlarni uzib, 10-iyungacha undan Suriya frontida harbiy harakatlarni to'xtatishni talab qildi. Aks holda Sovet Ittifoqi Isroilga zarba berishga majbur bo'ladi, deb uqtirilgan edi SSSR hukumati bayonotida. Isroil armiyasi darhol hujumni to'xtatdi. Aynan shu tarzda «Olti kunlik urush» deb nomlangan uchinchi arab-isroil urushi tugadi. Uchala arab davlati uchun bu halokat edi. Olti kun ichida Isroil Misrning Sinay yarimoroli va G'azo mintaqasini, Isroilning Sharqiy Quddus va G'arbiy sohil hududini, Suriyaning Gollan tepaligini bosib oldi va o'zining nazoratini o'rnatdi. Misr va Iordaniya armiyalari tor-mor etildi. Jami 170 ming kv.km.ga teng arab davlatlari hududida Isroil o'zining to'la hukmronligini o'rnatdi. 1967 - yil avgust oyida ADL kengashining sessiyasi Sudan poytaxti Xartumda ish yuritdi va unda urushdan keyingi vaziyat muhokama qilindi. J.A.Nosir va Iordaniya qiroli Xusayn, Isroil bilan tinchlik shartnomasiga imzo chekishga rozilik bildirishgan. Biroq Saudiya Arabistoni qiroli Faysal Isroilga qarshi urushni davom ettirishni talab qilgan. Agarda front oldi davlatlari (Misr, Suriya va Iordaniya) Isroilga qarshi harbiy harakatlarni davom ettiradigan bo'lsa, unda Saudiya va boshqa neftga boy arab davlatlar urushning barcha xarajatlarini o'z gardaniga olishga tayyor bo'lganini bildirgan. Oxir oqibatda Xartum konferensiyasi Isroilga nisbatan uchta yo'q tamo- yilini tasdiqladi:

1. Tinchlik shartnomasiga o'rin yo'q
2. Isroilni davlat sifatida tan olmaslik
3. Isroil bilan har qanday muzokaralarga o'rin yo'q

ADL a'zolari Xartumda qabul qilingan tamo- yillarga rioya qilishi shart bo'lgan. Uzoq davom etgan baxslardan keyin BMT Havfsizlik kengashi Buyuk Britaniya taklifi asosida o'zining №242 rezolyusiyasini qabul qildi. Unda quyidagi talablar ilgari surilgan:

1. Isroil qo'shinlari bosib olingan joylardan chiqarilishi;
2. Falastin qochoqlari muammosi odilona hal etilishi;
3. Arablar va Isroil o'rtasida urush hlatining barham topishi;
4. Ushbu mintaqadagi barcha davlat chegaralari barqarorligi buyuk davlatlar kafolatida bo'lishi;

5. Dengiz yo'llarida kemalarning erkin suzish qoidasiga rioya qilish.

Havfsizlik Kengashining chegaralar kafolati to'g'risidagi 242 rezolyusiyasi Isroil davlatining mavjudligini namoyon etib, uni tan olishga undagan.

Misr va Iordaniya 242 rezolyusiyani tan olgan bo'lsalarda, ammo Suriya uni rad etdi. Isroil ham ushbu rezolyusiyaga nisbatan o'zining munosabatini bildirib, unga bir qancha qo'shimcha talablarni ilgari surdi. Shu o'rinda Isroil:

1. 242 rezolyusiyasini arablar va Isroil o'rtasida odil va mustahkam sulh imzolashga vosita sifatida tan oladi;
2. tomonlar o'rtasidagi tan olingan va havfsiz chegaralar, muzokaralar vaqtida belgilanishini talab qiladi;
3. tinchlik shartnomasi imzolanmagunicha hyech qanday hududiy yon berishga rozi bo'lmasligini bildiradi.

«Olti kunlik urush»ning xalqaro maydondagi oqibatlari quyidagicha bo'ldi.

1967 - yil 10 iyurida Sovet Ittifoqi va keyinroq socialistik davlatlari (Bolgariya, Vengriya, Polsha, Chexoslovakiya va Yugoslaviya) Isroil bilan diplomatik aloqalarni uzdi. O'z navbatida arab davlatlarining yarmi AQSh bilan diplomatik munosabatlarini uzdi.

Isroil bosqini asrlar davomida «tarixiy Falastin» hududida yashab kelayotgan arab qochoqlarining ahvolini o'ta og'irlashtirdi. Falastin arablari uchun Falastin ona vatan bo'lgan boshqa vatan ular uchun yo'q edi. 1948-1949 - yillardagi Falastin urushidan so'ng qochoqlar asosan G'arbiy sohil hududida, G'azo mintaqasida, Iordaniya va qisman boshqa arab davlatlarida ham istiqomat qilishgan. «Olti kunlik urush»dan keyin Falastin arablari yashaydigan territoriya Isroil nazoratida bo'ldi. Falastinlik arablarning soni bu vaqtga (1967) kelganda 1,5 mln. kishiga yetgan.

Arab-Falastin qarshilik harakati rahbariyati hyech qachon arab armiyalarining kuch-qudrati va muvaffaqiyatiga unchalik ishongan emas. 1967 - yildagi mag'lubiyatdan keyin esa Falastin rahbariyati faqat o'zlarining kuchiga ishonadigan bo'ldi. Qochoqlar ommasi qat'iy harakatlarni amalga oshirilishini talab qilgan. Ana shunday sharoitda Falastin tashkilotlari rahbariyati Isroilga qarshi

kurashda yoppasiga diversion-terroristik urushni boshlab yuborish to'g'risida qaror qabul qildi. Kurash FOT boshchiligida amalga oshadigan bo'ldi. «Sionist bosqinchilarni» qirib tashlash va yagona arab-yahudiy davlatini barpo etish FOTning maqsadi deb e'lon qilindi.

Boshlanib kelgan diversion-terroristik urushning jarayonida fidoiylar jangarilari faol ishtirok etgan. Fidoiylar orasida esa FATH harbiy dastalari ayniqsa isroilliklarga sezilarli zarbalar bergan. Falastinliklarning Iordaniya va Livan territoriyalaridan Isroilga qarshi qaratilgan zarbalari borgan sari kuchaygan. Biroq falastinliklarning faollashuvi Iordaniya va Livan hukumatlarini tashvishga soladi. Chunki borgan sari Iordaniya va Livan hududlarida joylashgan Falastin jangovor guruhlarini nazorat qilish qiyinlashgan.

Adabiyotlar:

1. Беляев И.П. Примаков Е.М. Египет: время президента Насера. М.1974.
2. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
3. Нишонов М. Яқин Шарқ муаммоси ва можарони тинч ҳал этиш жараёнлари (1948-2002). Т., 2004.
4. Новейшая история арабских стран Азии. М.1988.
5. Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
6. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.

Мавзу: Yaqin Sharq mintaqasi atrofida siyosiy vaziyat
(60-- yillar oxiri – 70-- yillar boshi)

Reja:

1. Gunnar Yaring missiyasi
2. J.A.Nosirning reja jadvali
3. BMT XXV va XXVI sessiyalarining qarorlari
4. Fors qo'ltig'ida mustaqil arab davlatlarining vujudga kelishi
5. Iordaniyadagi 1970 - yil avgust-sentyabr voqyealari

60-- yillar oxiri – 70-- yillar boshlarida Falastin qarshilik harakatida qochoq arablar huquqini tiklashda kurashning harbiy uslubi asosiy vosita sifatida tan

olingan edi. Biroq ayni vaqtda FOT rahbariyati orasida hamma ham inqilob maqsadlariga erishish uchun kurashning harbiy uslubini qo'llagan emas. Bunga sabab jahon hamjamiyatida shunday misollar bor ediki, ular har qanday muammoni muzokaralar orqali bartaraf etish mumkinligini ko'rsatgan. Yaqin Sharqdagi kuchlar nisbati falastinlik arablar tomonida bo'lmagani ham real arab siyosatchilarini o'ylantirib qo'yar edi. Dar haqiqat, 1971 - yil mart oyida Falastin milliy kengashining VIII sessiyasi, qurollangan kurashning muhimligini ta'kidlab, shu bilan birga kurashning boshqa shakllari ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak degan fikrni alohida uqtirib o'tgan.

Misr prezidenti J.A.Nosir Falastin muammosini muzokaralar doira stoli atrofida bartaraf qilish tarafdorlaridan biri edi. 1968 - yil dekabr oyida J.A.Nosir BMT №242 rezolyusiyasini amalga oshirishga mo'ljallangan reja-jadvalini taqdim etdi. J.A.Nosir reja-jadvaliga muvofiq Isroil bosqichma-bosqich o'z qo'shinlarini bosib olgan hududlardan chiqarish, Isroil qo'shinlari chiqarilgandan so'ng tomonlar o'rtasidagi urush holati barham topishi, tan olingan chegaralar bo'yicha kelishib olish, xalqaro dengiz yo'llarida kemalarning erkin suzishini ta'minlash, harbiylardan holi zonalarini barpo etish kabi muammolar hal etilishi shart bo'lgan. Yaqin Sharq muammosi BMT XXV va XXVI sessiyalarida muhokama qilindi (1970, 1971 - yillarda).

Delegasiyalarning aksariyati Yaqin Sharqda tez orada tinchlik o'rnatish tarafdorlari bo'lganini naoyon etdi. Qo'shilmaslik harakati davlatlari tomonidan BMT XXVI sessiyasiga taqdim etilgan rezolyusiya loyihasi isroilning bosqinchilik siyosatini qoralab, Falastin arablarining barcha huquqlarini hurmat qilishga da'vat qilgan. Qo'shilmaslik harakati davlatlarining IV konferensiyasi (1973 - yil, sentyabr) bosib olingan arab yerlaridan Isroil qo'shinlarining darhol chiqarilishini talab qilgan va shu o'rinda Misr, Suriya va Iordaniyaning o'z hududlarini qaytarib olishga qaratilgan kurashini qo'llab-quvvatlaganini bildirgan.

60-- yillar oxiri va 70-- yillarning boshlarida arablar dunyosida bir qancha jiddiy voqyealar ro'y berdi-ki, ular Yaqin Sharqdagi siyosiy vaziyatga o'z ta'sirini ko'rsatib, ezilgan xalqlarning anti-imperialistik va mustamlakachilikka qarshi

kurashini yanada faollashtirgan. Gap Afrika va Osiyoda qator mustaqil arab davlatlari tashkil topgani to'g'risida borayapti. 1969 - yil 1 sentyabrda Liviyada bir guruh yosh ofiserlar boshchiligidan davlat to'ntarishi amalga oshirildi. Qirollik tartibor (monarxiya) yo'q qilindi va Liviya Arab respublikasi e'lon qilindi. Davlat inqilob qo'mondonlik kengashi tomonidan boshqarildi. Yangi hukumat o'zining tashqi siyosatida «ijobiy betaraflik» va qo'shilmaslik siyosatiga amal qilishini va shu bilan birga Isroil agressiyasiga qarshi umumarab kurashida faol ishtirok etishini rasman e'lon qildi.

Ma'lumki, Liviya XVI asrda Usmonli turklar imperiyasi tarkibiga kiritiladi. Birinchi jahon urushi arafasida (1912) Italiya tomonidan zabt etilgan. 1943 - yilda Liviyaning asosiy qismida (Tripolitaniya va Kirenaikada) ingliz, qolgan qismida (Fessanda) fransuz harbiy ma'muriyati hukmronligi o'rnatiladi. Ko'p - yillar davom etgan kurashdan keyin, 1951 - yil 24 dekabrda, Liviya mustaqillikni qo'lga kiritadi, mamlakatda monarxiya tartiboti o'rnatiladi. Eng qadimgi musulmon mazhabi-sanusitlar vakili qirollik taxtiga Idris I nomi bilan o'tiradi.

Liviya monarxiyasi mustaqil davlat deb e'lon qilinsa-da, biroq bu yerda Angliya va AQShning ta'siri juda katta bo'lgan. 1953 - yilda qirol hukumati Angliyaga 1954 - yilda esa AQShning Liviyada harbiy bazalar qurishga ijozat berdi. Bu ahvol Liviya mustaqilligining anchagina cheklantirib qo'ydi, mamlakatning g'arbga bo'lgan qaramligi kuchaydi. 1969 - yil 1 sentyabrdagi harbiy to'ntarishning sababi ana shunda edi.

M.Kaddafiy «Liviya inqilobi yo'lboshchisi» deb e'lon qilindi va Liviya respublikasining yakkashaxs boshlig'i bo'ldi. Liviya neftga boy mamlakat. 50--yillar ikkinchi yarmida Liviyada yirik neft konlari ochildi. Neft qazib chiqarish iqtisodning asosiga aylanadi va mamlakat milliy daromadining tezkor oshishiga imkon yaratdi. Liviyada neft qazib chiqarish ruxsatiga ega barcha xorijiy kompaniyalar to'liq yoki qisman nasionalizasiya qilindi. Davlat neft mahsulotlarini sotish va taqsimlashni o'z qo'liga oldi. Mamlakat rahbariyati aralash tipdagi iqtisodiyotni shakllantirdi. Unda qudratli davlat sektori barpo etildi, bunga neft, neft-kimyo sanoatidan tashqari banklar, sug'urta kompaniyalari va yirik davlat

qishloq xo'jalik birlashmalari, transport, tashqi savdo va qurilish kompaniyalar kiradi. Imkoniyat jihatidan dunyodagi eng boy mamlakatlardan biridir. Har - yili Liviyada 110 mln.neft qazib olinadi. Neft sotishdan tushgan foyda 10 mlrd. dollargp yaqin mablag'ni tashkil etadi. Liviya rahbariyati asosida arab millatchiligi va islom bo'lgan, islom sosializmi deb nomlangan o'z mafkurasini ishlab chiqdi.

Liviyada shariat huquqlari hukmron va musulmon qonunlari bajarilishi ustidan qat'iy kuzatiladi. Liviya rahbariyati boshqaruvning respublika shakllari va parlament demokratiyasini rad etadi. Buning o'rniga urug'chilik-qabilaviy demokratiya va xalq hokimiyati olg'a suriladi. Iqtisodiy tizimning tagzamani teng taqsimotga asoslangan sosializmdir. Uning mohiyati ishlab chiqarilgan mahsulotni taqsimlash ustida boradi: har bir kishi bir xil ulushni olishi kerak, iste'mol qilishda o'z-o'qini cheklashga erishishi lozim.

Liviyaning iqtisodiy konsepsiyasi oylik ish haqini man etish, natural almashinuvga qaytishni ko'zda tutadi. Foyda olish iqtisodiyotni rag'batlantiradi, biroq u haddan ortiq shaxsiy ehtiyojlarni qondirishga emas, balki butun jamiyat ehtiyojlari yo'lida foydalanishi lozim. Sekin-asta mehnat barcha jamiyat a'zolari ehtiyojlarini qondirish yo'lida foydani tugatishiga olib kelishi lozim. Bu ko'p jihatdan xomhayol va konservativ dastur na ijtimoiy, na iqtisodiy muammolarini hal eta olmas edi. U milliy tadbirkorlik tashabbuslarini to'xtatib, Liviyaning potensialini ro'yobga chiqarishni qiyinlashtiradi.

Ummon. O'rta asrlarda Ummon hududiga hozirgi Ummon, Birlashgan Arab Amirliklari, Qatar, Baxrayn, Zanzibar oroli kirgan.

XIX asr boshlarida Angliya Ummon va Maskat ustidan o'z nazoratini o'rnatib, ular bilan «alohida shartnoma shartlari»ni imzolaydi. 1913 - yilda Ummon qabilalari imom al-Xarusiy boshchiligida inglizlar va Maskat sultoniga qarshi qo'zg'olon boshlaydilar va yetti - yil davom etgan kurashdan so'ng 1920 - yil 25 sentyabrida As-sib qishlog'ida shartnoma imzolanadi. As-sib shartnomasiga binoan inglizlar va Maskat sultoni Ummon imomligini mustaqil davlat sifatida tan oladi. Biroq 1955 - yilda inglizlar va Maskat sultoni birlashgan qo'shinlari Ummon imomligini qayta zabt etadi. 1957 - yilda ingliz mustamlakachilari va Maskat

sultonligiga qarshi imom G'olib ibn Ali rahnamoligida ozodlik kurashi boshlanadi. Ammo bu safar imom G'olib ibn Ali kurashi xalq tomonidan qo'llab-quvvatlanmadi. 1957 - yildan to 1971 - yilgacha «Ummon masalasi» BMT muhokama etib kelingan. BMTda qabul qilingan bir qancha rezolyusiyalarda Angliyaning Ummondan chiqib ketishi talab qilingan. BMT Bosh Assambleyasining XVIII sessiyasi Ummon masalasi bilan shug'ullanuvchi maxsus Qo'mita tuzdi. BMT Bosh Assambleyasining 20-sessiyasi (1965) Ummon territoriyasidan ingliz qo'shinlarini chiqarib yuborish va Ummonga mustaqillik berish haqidagi taklifni ma'qulladi. Ummon xalqining Britaniya mustamlakachilariga qarshi ommaviy ko'tarilishi mamlakatning mustaqillikka erishishini yanada tezlashtirdi. Angliya hukmron doiralari xalq talabini hisobga olgan holda, Ummonga mustaqillik berishga majbur bo'ldi.

1970 - yilning oxirida Maskat sultoni Said ibn Geymurning o'g'li Qobus ibn Said Maskat sultonligi va Ummon imomligini birlashtirib, Ummon sultonligi tuzilganligini e'lon qildi. 1971 - yil 29 sentyabrdan Ummon ADL, 1971 - yil 7 oktyabrdan BMT a'zosi. 1971 - yilning oxirida Angliya qo'shinlari mamlakat hududidan chiqarildi.

Baxrayn. 1816 - yildan Baxrayn Angliya hukmronligi ostida. Inglizlarning bu yerda yirik harbiy bazasi barpo etilgan. 1971 - yilda kelishuv asosida harbiy baza AQShga foydalanishga berilgan. Baxrayn xalqining ozodlik uchun bo'lgan kurashi inglizlarni chekinishga majburlagan. 1970 - yilda mamlakatda plebissit (xalq ovoz berishining bir turi) o'tkazildi. Plebissit ishtirokchilarning aksariyati Baxrayn mustaqilligi uchun ovoz berishdi. 1971 - yil 14 avgustda Baxrayn mustaqil davlat deb e'lon qilindi. Davlat boshlig'i amir. Baxrayn BMT va ADL a'zosi. Mamlakatning asosiy boyligi neft.

Birlashgan Arab Amirliklari (BAA). Arabiston yarimorolining sharqiy qismida Fors va Ummon qo'ltig'i sohillarida yetti nafar kichik knyazliklar joylashgan. Knyazliklar aholisi azaldan islom diniga e'tiqod qilib kelgan va arab millatiga mansub. 1892 - yilda knyazliklar ustidan Angliya protektorati o'rnatiladi. Dastlab 1971 - yil 2 dekabrda 6 nafar knyazliklar hukmdorlari yig'ilishida –

Birlashgan Arab Amirliklari barpo etilgani e'lon qilindi. Ushbu yangi davlat tarkibiga Abu-Dabi, Dubay, Shardja, Al-Fujayra, Umm-al-Qayvayn, Ajman kabi knyazliklar kirdi. 1972 - yil fevralida BAA tarkibiga Ras-al-Xayma knyazligi qo'shilishi bilan davlat hududi to'la shakllandi. Shundan keyin Angliya har bir knyazlik bilan ilgari imzolagan shartnomalarni bekor qildi va BAA hukumati bilan yangi shartnoma tuzdi. BAA davlat boshlig'i-prezident. Abu-Dabi va Dubay mamlakatda asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu knyazliklar davlat daromadining 85%ini beradi va bu yerda aholining yarmidan ko'pi yashaydi. Poytaxti Abu-Dabi shahri. BAA neftga boy (zahiradagi miqdori z mlrd.tonna) va u dunyo miqyosida boy davlatlar safiga kiradi. 1971 - yil 6 dekabrda BAA, Arab davlatlari ligasi, 9 dekabrda esa BMTga qabul qilindi.

Qatar. 1916 - yilda Qatarda Angliya protektorati o'rnatiladi. 1971 - yil 1 sentyabrda mamlakat mustaqillikni qo'lga kiritdi. Davlat boshlig'i amir, poytaxti – Doha shahri. Qatar ADL va BMT a'zosi. Asosiy tabiiy boyligi – neft (zahiradagi miqdori 400 mln.tonna). qatar ham aholining jon boshiga oladigan daromadi bo'yicha juda yuqori ko'rsatgichga ega.

Isroil rahbarlari Iordaniya va Livan territoriyasidan harakat qilgan fidoiylar jangarilariga qarshi maxsus taktik usullarini ishlab chiqdi. Natijada fidoiylar harbiy dastalari og'ir yo'qotishlarga duch keldi. 1970 - yil boshlarida Isroilga qarshi ilgorigidek faol harbiy harakatlar olib borish mumkin emasligi FOT rahbariyatiga yaqqol ma'lum bo'ldi. Har safargi yo'qotishlarda FOT rahbarlari «xoin reaksion tartibotlar»ni qoralagan. Birinchi navbatda Iordaniya qiroli tanqid ostiga olinib, uni Isroil bilan muzokaralar olib bormoqchi bo'lgan arbob deb shubha ham qilshgan. Falastinlik ekstremistlar o'zlarining diversion-terroristik harakatlarni (fuqaro samolyotlarni qo'lga olish, siyosiy qotillik) G'arbiy Yevropa davlatlarida aalga oshirgani uchun ham Iordaniya qirolining g'ashiga tegardi. Iordani Falastin qarshilik harakatining tayanch hududiga aylangan bo'lib, bu yerda 2,7 mln. qochoqlar yashagan. Falastinliklarning harbiy kuchlari Iordaniya qirolligining harbiy kuchlariga teng keladigan bo'lgani uchun ham qirol Xusayn ularga ishonchsizlik bilan qaragan. 1970 - yil bahorida FOT jangarilari Iordaniyadagi

monarxiyani ag'darmoqchi bo'ldi. Butun yoz davomida Iordaniya hukumat qo'shinlari va falastinlik harbiy dastalari o'rtasida e'lon qilinmagan urush olib borildi. Iordaniyadagi voqyealarga Suriya aralashib, falastinliklarga yordam tariqasida tank qismlarini jo'natgan. Qirol Xusayn mamlakatda favqulotda holat e'lon qilib, AQSh va Isroilga qilgan murojaatida yordam so'ragan. AQSh hukumati qirol Xusaynga ijobiy javob bergan. 1970 - yil sentyabrida harbiy janjal o'zining yuqori cho'qqisiga chiqdi. Biroq sentyabr oyining oxirlarida Iordaniya armiyasi qator zarbalaridan so'ng g'alabani qo'lga kiritgani hammani hayratda qoldirdi. Suriya qo'shinlari ham Iordaniya hududidan surib chiqarildi. Mag'lubiyatga uchragan Falastin jangarilari Iordaniya territoriyasini tark etishga majbur bo'ldilar. Endi Livan hududi Falastin jangarilarining «xonadoniga» aylandi. FOTning shtab-kvartirasi (qarorgohi) Bayrutga ko'chdi. Iordaniyada qolgan Falastin qochoqlarinig lagerlari Iordaniya armiyasi qat'iy nazoratiga olindi. FOT Isroilga qarshi Iordaniya territoriyasidan harbiy harakatlar olib bormaydigan bo'ldi.

Adabiyotlar:

1. Авнери У. Правда против правды. Тель-Авив. 2004
2. Брутенц К. Освободившиеся страны в 70-е годы. М., 1979.
3. Дмитриев Е. Палестинский узел. М. 1978.
4. Концелман Г. Арафат: След в истории. Ростов-на-Дону: Феникс. 1997.
5. Товмасын С.А. Ливия на пути независимости и социального прогресса. М., 1980.
6. Энштейн А.Д. Бесконечное противостояние. Израиль и арабский мир войны и дипломатия. История и современность. М., 2003.

Mavzu: Anvar Saodat: ichki va tashqi siyosatdagi o'zgarishlar (1970-1976)

Reja:

1. A.Saodat Misr prezidenti
2. Misrda «tuzatuvchang inqilobi»
3. Anvar Saodatning Yaqin Sharq muammosiga qarashlari
4. 1973 - yildagi Arab-Isroil urushi
5. Sinay shartnomalari (1974, 1975)

70-- yillarning boshida Misr arab respublikasi o'zining murakkab damlarini boshidan kechirmoqda edi. 1967 - yildagi 6 kunlik urushning salbiy oqibatlari hali ham sezilib turardi. Yaqin Sharq inqirozining chuqurlashuvi, mamlakat hududi ma'lum qismining bosib olinishi, Misr hukumatini yarim millionli armiyani saqlab turishga majbur etgan.

«Na urush na tinchlik» holati hukm surayotgan paytda mudofaaga bo'lgan o'ta katta xarajat mamlakat iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda edi. 1970 - yil 28 sentyabrda Misr prezidenti J.A.Nosir vafot etdi. 1970 - yil 15 oktyabrda o'tkazilgan referendumda yangi prezident – Anvar Saodat saylandi. O'sha - yilning noyabr oyida Arab socialistik ittifoqi ommaviy siyosiy tashkilotning raisi lavozimiga ham A.Saodat tayinlandi. ASI J.A.Nosirning dekretiga muvofiq 1962 - yil oktyabr oyida tashkil topgan.

ASI – «mamlakatning socialistik avangardi», davlatning ichki va tashqi siyosatini belgilab beruvchi va xalqning socialistik jamiyati barpo etish yo'lida yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi tan olingan siyosiy tashkilot bo'lib qolgan edi.

Muhammad Anvar as-Saodat 1918 - yil 25 dekabrda Minufiya viloyatidagi, Abu-al Qum qishlog'ida xizmatchi oilasida tug'ilgan. 1938 - yilda harbiy bilim yurtini tagatgan. 1942 - yilda nemis agenturasi bilan aloqador bo'lgani uchun 18 oyga qamalgan. 1950 - yilda armiya safiga qaytgan va «Zubbot al-Axrora» («Ozod ofiserlar») tashkiloti ijroiya qo'mitasi a'zoliciga saylangan.

1952 - yil inqilobi ishtirokchisi. Inqilobdan keyin «Al Jumhuriya» gazetasi bosh muharriri, Islom kongressi bosh kotibi, milliy majlis raisi, 1969 - yil dekabrdan vise-prezident lavozimlarida ishlab kelgan. Tashqi siyosatda A.Saodat o'zini J.A.Nosirning ishlarini davomchisi deb ko'rsatishga harakat qilgan. Biroq amalda bunday bo'lmadi. A.Saodat Misrning tashqi-siyosiy partnyorlarini (shariklarini) almashtirib, ko'proq g'arb davlatlari bilan aloqani yo'lga qo'yish tarafdori bo'lgan. Ma'lumki, J.A.Nosir esa tashqi siyosiy yo'nalishda asosan Sovet Ittifoqi va socialistik davlatlarga tayanib ish yuritgan edi. A.Saodat tez orada AQSh prezidenti R.Nikson bilan norasmiy aloqalar o'rnatdi. Buning sababi, AQShning Yaqin Sharqdagi inqirozni bartaraf qiladigan qurbiga ishonishda yotardi.

«Olti kunlik urush»dan keyingi dastlabki vaqtlarda Isroil, Yaqin Sharq muammosi yuzasidan, Birlashgan Millatlar tashkiloti xizmatidan voz kechgan. Lekin keyinroq, AQSh hukumati bosimi ostida isroil BMT xizmatidan foydalanib arab davlatlari bilan muzokaralar olib borishga rozilik berdi.

1971 - yil 8 fevralda BMT elchisi Gunkar Yaring Yaqin sharqda tinchlik o'rnatish maqsadida Isroil va Misr hukumatlariga maktub yo'llaydi. Maktubda Isroil bosib olgan arab yerlaridan qo'shinini chiqarish va Suvaysh kanalida kemalarga xavf-xatarsiz suzish sharoitini ta'minlash kabi shartlar bayon etilgan. Misrga qaratilgan talablar ichida ikki davlat o'rtasida mavjud urush holatiga barham beri shva sulh shartnomasini imzolash masalalari ilgari surilgan. Boshqacha qilib aytganda, tomonlar BMT Havfsizlik Kengashining 242-rezolyusiyasini bajarishga chaqirilgan. Ammo Isroil, G.Yaring maktubiga salbiy javob berib, u hych qachon 1967 - yil 5 iyunigacha bo'lgan chegaralariga qaytmasligini bildirgan. Isroil tanlagan pozisiya arab mamlakatlarini o'zaro hamkorlik masalasiga e'tibor berishga undagan. 1971 - yil 17 aprelda Misr, Liviya va Suriya maxsus deklarasiya qabul qilib Arab respublikalari federasiyasi barpo etilganini e'lon qildilar. Lekin amalda Federasiya rahbariyati qator uchrashuvlar o'tkazib, bir qancha bayonotlar qabul qilish bilan o'z faoliyatini cheklagan edi, xolos.

Aytish joizdirki, prezident A.Saodat tanlagan tashqi-siyosiy yo'nalish (AQSh va boshqa g'arb davlatlar bilan yaqinlashishga intilishi) Arab socialistik ittifoqi yetakchilari, hukumat a'zolari, parlament deputatlarining noroziligini uyg'otdi. Undan tashqari A.Saodatning avtoritar boshqarish uslubiga o'tishi ham bir qator davlat arboblari tomonidan ma'qullanmadi. Mamlakat vise-prezidenti Ali Sabri, ASI markaziy qo'mitasining birinchi kotibi Abu-al-Muxsin, milliy majlis raisi L.Shukeyra tashqi ishlar vaziri Sh.Gomaa va boshqalar A.Saidatning siyosatini keskin qoralab, undan J.A.Nosir prinsiplariga qaytishni talab qildilar. Hokimiyatining havf ostida qolganligini sezgan amalga oshirdi. Bosh shtabi boshlig'i general Muhammad Sodiq yordamida, bir guruh yuqori martabali

ofiserlarni o'z tomoniga ag'darib olgan prezident, armiyani o'zining asosiy tayanchiga aylantiradi.

Endi A.Saodat tezkorlik bilan o'zining raqiblari vise-prezident Ali Sabri, tashqi ishlar vaziri Shaaravi Gomaa va yana besh nafar vazirlar egallab turgan lavozimlardan chetlashtiradi.

1971 - yil 13-15 may kunlarida ASI rahbariyatidan vazirlar mahkamasidan va parlament a'zolaridan 50 kishi hibsga olinadi. 13-15 may voqyealaridan so'ng barcha davlat, siyosiy va jamoa tashkilotlarning tarkibida qayta qurish va jiddiy o'zgarishlar bajo keltirildi. Prezident J.A.Nosir davrida qamoqqa olingan siyosiy mahbuslar ozod qilindi, 1954 - yilda ta'qiqlangan diniy-ekstremistik «musulmon birodarlari» tashkilotning ayrim yetakchilariga mamlakatga qaytib kelishga ruxsat berildi. 1971 - yil 11 sentyabrdagi referendumda Misrning yangi konstitusiyasi tasdiqlandi. Konstitusiya mamlakatning nomini o'zgartirdi, u endi Misr Arab respublikasi deb ataldi. Misr – prezident respublikasiga aylandi, unda prezident keng vakolat va huquqlarga ega bo'ldi. Davlat boshlig'i – prezident armiya va polisiya ustidan to'g'ridan – to'g'ri nazorat o'rnatish huquqini qo'lga kiritdi. May oyi to'ntarishidan keyin amalga oshirilgan barcha chora-tadbirlar 15 may «tuzatuvchan inqilobi» degan nomni olgan.

Shuni aytish kerak-ki, dastlab A.Saodat Isroilga qarshi turishda AQSh bilan munosabatlarni yaxshilashga intilib, ayni paytda Sovet Ittifoqi bilan ham harbiy siyosiy aloqalarni saqlab qolishga harakat qilgan. Misr armiyasida qayta qurollanish jarayonini davom ettirish uchun A.Saodat 1971 yid 27 mayida 15 - yilga mo'ljallangan do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi Misr-SSSR shartnomasini tuzishga tashabbuskor bo'ldi. Biroq vaqt o'tishi bilan SSSRning Misrga katta miqdorda yordam berolmasligini ko'rgan A.Saodat Sovet Ittifoqiga suyanishdan voz kecha boshlagan. Iqtisodiy tanglik, demografik muammo (Misr aholisi sonining jadal o'sishi), harbiy harajatlar Misrning ichki ahvoliga o'ta salbiy ta'sir ko'rsatgan. Misrga mana shu muammolarni hal etish uchun birinchi navbatda Isroil bilan tinch-totuv yashashi shart bo'lgan va Isroil bosib olgan Sinay yarimorolni qaytarib olishi ham zarur edi. Muzokaralar orqali Sinay yarimorolini A.Saodatning

fikricha, AQShning Isroilga qilgan bosimi natijasida qaytarib olish mumkin bo'lgan. Misr prezidenti AQSh hukumatiga qilgan murojaatida Isroil-Misr muzokaralarni uyushtirib, unda vositachilik rolini ijro etishni so'ragan. O'z navbatida AQShning talabiga binoan A.Saodat, Sovet Ittifoqining Misrda joylashgan havo hujumiga qarshi qurollarni chiqarib yubormog'i shart bo'lgan.

1972 - yil bahorida sovet harbiy maslahatchilari Misr hukumati talabiga binoan, mamlakatni tark etdi, havo hujmiga qarshi qurollar ham Misr territoriyasidan chiqarildi. Ammo bu choralar amalga oshirilgandan keyin ham Isroil-Misr munosabatlarda ijobiy o'zgarishlar bo'lgani yo'q. Isroil bosh vaziri Golda Meir, yana bir marotaba uning mamlakati 1967 - yilgi chegaralarga hyech vaqt qaytmasligini qat'iy ta'kidladi. 1973 - yilning sentyabrda Isroil hukumati zabt etilgan arablar yerida (jumladan Sinay yarimorolida) yahudiylar manzilgohlari qurilishi rejasini e'lon qildi. Isroil hukumatining ushbu qarori A.Saodatning muzokaralarga bog'langan umidini uzdi. Qohirada Isroilga qarshi kuch ishlatish qarori qabul qilindi. Misr prezidenti Damashqqa tashrif buyurib, Suriya rahbari Hofiz Asad bilan birgalikda Isroilga qarshi urush rejasini muhokama qildi.

1973 - yil 6 oktyabrda yahudiylarning «Iom kippur» diniy bayram kunida Misr va Suriya qurolli kuchlari to'satdan Isroilga qarshi hujum boshladi. Urushning dastlabki kunlarida Misr 2 va 3 armiyalari (sovet harbiy mutaxassislari tomonidan o'rgatilgan) Suvaysh kanali qirg'og'ida turgan Isroil qo'shinlarga qaqshatgich zarba berib, ularni tartibsiz chekinishga majbur qildi. Isroilning Suvaysh kanali sharqiy qirg'og'ida qurilgan o'ta mustahkam «Barlev chizig'i» ishg'ol qilindi. Gollan tepaliklarda Suriya armiyasi ham taktik muvaffaqiyatni qo'lga kiritishga muvaffaq bo'ldi. «Yengilmas» Isroil armiyasi arab-isroil urushlar tarixida, balki birinchi marotaba achchiq mag'lubiyat ta'mini tatib ko'rgan bo'lsa ajab emas. Sarosimaga tushib qolgan Golda Meir hukumati AQShdan darhol yordam so'rab, qurol aslaha yuborishni so'ragan bo'lsa, arab davlatlari esa Sovet Ittifoqidan yordam kutganlarini bildirishdi. Biroq buyuk davlatlar o'zlarining sheriklariga yordam berishga unchalik shoshilgani yo'q. Isroil armiyasi og'ir vaziyatga tushib qolgani tufayli Golda Meir hukumati qattiq turib AQShdan tezda

yordam berishni talab qildi. Aks holda isroil «g'alaba uchun, har qanday chora qo'llashdan qaytmaydi» de- yilgan Isroil hukumatining AQSh prezidenti R.Niksonga yuborgan telegrammasida. «G'alaba uchun, har qanday chora qo'llashdan qaytmaydi» degan iborani AQSh hukumati isroilliklar arablarga qarshi atom bombasini ishlatmoqchi deb tushungan. Dar haqiqat, Isroilda atom bombasining eksperimental varianti ishlab chiqarilgan degan ayrim ma'lumotlar tarqalgan edi. Yaqin Sharqda borayotgan urushning kengayishiga qarshi chiqqan AQSh Isroilga yordam berishga rozi bo'ladi. AQSh yordamida ajoyib tarzda qurollangan Isroil armiyasi, oktyabrning o'rtalarida barcha frontlarda qarshi hujumga o'tib, strategik tashabbusni o'z qo'liga oldi. 1973 - yil 15 oktyabrda Isroil armiyasi suvaysh kanalining g'arbiy qirg'og'iga chiqib oldi. Suvaysh kanalining sharqiy qirg'og'ida qolgan Misrning 3-armiyasi qurshovga olindi va bu armiya batamom yo'q qilish arafasida edi. Misr poytaxti havf ostida qolgan edi. Ana shunday og'ir bir vaziyatda Sovet Ittifoqi Misrga yordam qo'lini cho'zdi. 1973 - yil 16 oktyabrdan – 20 oktyabrgacha SSSR vazirlar kengashining raisi A.N.Kasıgin Qohirada bo'lib, vaziyatni joyda o'rganib harbiy harakatlarni darhol to'xtatishni A.Saodatga maslahat berdi. A.N.Kasıgin Misrga harbiy yordam ko'rsatish va BMT mexanizmi orqali isroilning hujumini to'xtatish kabi va'dalarni berdi. 1973 - yil 20 oktyabrga kelganda Isroilning 4-tankchi mexanizasiyalashgan va parashyut brigadalari Qohira shahriga hujum qilishga shaylangan edi. 1973 - yil 20 oktyabrda AQSh davlat kotibi G.Kissindjer Moskvaga tashrif buyurdi va SSSR rahbariyati bilan Yaqin Sharqdagi janjalni to'xtatishga bag'ishlangan muzokaralar olib bordi. Ikki buyuk davlatlar tuzgan loyiha asosida BMT Havfsizlik kengashi №338 rezolyusiyanı qabul qildi va janjalda ishtirok etgan tomonlarnı unga rioya qilishni talab qildi. Havfsizlik Kengashining №338 qarori darhol o't ochishni to'xtatishi va muzokaralarnı boshlashni talab qilgan. Ammo Isroil harbiy harakatlarnı davom etgan. Shunday bo'lsa ham AQSh (Moskvaning talabiga binoan) juda qattiq bosimi tufayli Isroil qurshovda qolgan misrliklarning 3-armiyasini yo'q qilishga jur'at etmadi. 24 oktyabrda (338-rezolyusiya 22 oktyabrda qabul qilingan) BMT Havfsizlik kengashi yana bitta 339-rezolyusiyanı qabul

qilib harbiy harakatlarni barcha frontlarda to'xtatishini talab qildi. Ammo Isroil BMTning bu qarorini ham inkor etdi. O'shanda Sovet Ittifoqi o'zining harbiy havo kuchlarini jangovor tayyorgarlik holatiga keltirdi. Javob tariqasida AQSh ham o'zining qurolli kuchlarini jangovor tayyorgarlik holatiga keltirdi. Biroq AQSh Isroil uchun Sovet Ittifoqi bilan janjallashishni mutlaqo istamagan va Isroildan ultimatum shaklida arablarga qarshi hujumni to'xtatishni talab qildi. Buning ustiga Amerika maxsus xizmati Misr bandargohlarining biriga sovetlar kemasida «noma'lum radioaktiv yuk» keltirildi, degan ma'lumotni AQSh prezidentiga taqdim etdi. O'shanda AQSh Isroilga o'zining har qanday harbiy yordamni darhol to'xtatishni qat'iyat bilan bildirgandi, 25 oktyabrda jangovor harakatlar to'xtatildi. BMT Havfsizlik kengashining qarori bilan o't ochilishi mann qilingan chizig'i bo'yicha 7 ming kishilik xalqaro tinchlikparvar bo'linmasi kiritildi. 1973 - yil noyabr oyida AQSh davlat kotibi Benri Kissinjerning Isroil va urushda ishtirok etgan arab davlatlariga ketma-ket va tinimsiz tashriflari natijasida mintaqadagi keskinlikni ma'lum darajada yumshatilishiga erishildi. 1973 - yil dekabrda BMT boshchiligida Jenevada Yaqin Sharq muammosini bartaraf etish bo'yicha chaqirilgan xalqaro konferensiyada urushda qatnashgan tomonlarning qo'shinlarini bir-biridan uzoqlashtirish masalasi yuzasidan qat'iy qaror qabul qilindi. Shu o'rinda aytish joizki, AQSh davlat kotibi Genri Kissinjerning Isroil va arablarni yarashtirish yo'lida qilgan xizmatlari unga 1973 - yilda Nobel mukofotini keltirdi.

1974 - yil 19 yanvarida (Jeneva konferensiyasi qaroriga binoan 1973 - yil dekabr) Misr va Isroil o'rtasida qo'shinlar uzoqlashtirish masalasi bo'yicha bitim imzolandi. Hujjatda ta'kidlagandek, Isroil qo'shinlari Suvaysh kanalining g'arbiy qirg'og'idan sharqiy qirg'og'iga surildi. 1974 - yil 18 fevralida Misr va AQSh o'rtasida diplomatik munosabatlar tiklandi (1967 - yil 7 iyunida prezident J.A.Nosir hukumati «Olti kunlik urush» vaqtida uzgan edi). 1974 - yil 31 mayda qo'shinlar uzoqlashtirish to'g'risidagi bitim Suriya va isroil o'rtasida imzolandi. 1974 - yil iyunida Suriya ham AQSh bilan diplomatik munosabatlarni tikladi. Ikkinchi Sinay bitimi 1975 - yil 4 sentyabrda imzolandi. Unga muvofiq Misr Isroilga qarshi harbiy harakatlarda ishtirok etmaslik majburiyatini olib, shu bilan

birga Suvaysh kanali Isroil kemalari uchun ochiq deb e'lon qilindi. Isroil esa Qizil dengiz qirg'og'idagi yerlar va Abu-Rudays neft koni joylashgan hududni Misrga qaytarib berishi shart bo'lgan. Isroil qo'shinlari Suvaysh kanalidan sharqqa 30-40 km. Surilishi lozim edi. AQSh bu yerda, ya'ni Mitla va Gidi tepeliklarida o'zining elektron kuzatish postlarini barpo etdi. Ikkinchi Siney bitimi kuchga kirishi bilan Misr Isroilga qarshi kurashdan voz kechdi.

Adabiyotlar

1. История стран Азии и Африки в новейшее время ч-II. 1945-1977 (Под ред. М.Ф. Юрьева). М.1979.
2. Князев А.Г. Египет после Насера. 1970-1981. М.1980.
3. Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
4. Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
5. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.
6. Страны Ближнего и Среднего Востока (история и экономика). М. 1972.
7. Энштейн А.Д. Бесконечное противостояние. Израиль и арабский мир войны и дипломатия. История и современность. М., 2003.

Mavzu: Livan va Yaqin Sharqdagi siyosiy inqiroz

Reja:

1. Livan Fransiyaning mandatli hududi.
2. 50-60 - yillarda Livan tashqi siyosati
3. Livan va Falastin muammosi
4. Mamlakat fuqarolar urushi davrida
5. Livanning hozirgi zamon siyosiy ahvoli

Livan O'rta Yer dengizining sharqiy qirg'og'idagi davlat. Territoriyasi 10,4 ming kv.km. Aholisi - Aholining 90%idan ko'prog'i arablar, qolganlari arman, kurd, cherkas, turk va boshqa millat vakillariga mansub. Davlat tili – arab tili. Aholining 50%i xristian, qolgan 50%i esa islomga e'tiqod qiladi.

1261-1516 - yillarda Misr tarkibida, 1517-1918 - yillarda Usmonli turklar imperiyasi tarkibida, 1918 - yilda Angliya va Fransiya qo'shinlari Livanni bosib

oldi. 1920 - yilda Fransiya Livan ustidan o'z protektorati o'rnatadi. 1922 - yilda Millatlar Ligasi Fransiyaning mandatini tasdiqlaydi. 1926 - yil may oyida Livanning fransiyalik oliy komissari mamlakat konstitusiyasini e'lon qiladi. Livanda respublika tuzimi o'rnatiladi. Biroq mamlakatning mudofaa tizimida va tashqi siyosatda fransuzlarning nazorati to'la hukm suradi. Livanning taraqqiyparvar kuchlari mamlakatning haqiqiy mustaqilligi uchun kurashni avj oldirib g'alabani qo'lga kiritadi. 1943 - yilning 22 noyabrida Livan rasman mustaqil respublika deb e'lon qilindi, aynan shu kun milliy bayram sifatida nishonlanadi. 1946 - yil 31 dekabrda fransuz qo'shinlari Livan territoriyasini batamom tark etdi. 1934 - yildan boshlab Livan prezidentlari xristian - maroniylar⁸dan, 1937 - yildan esa Livan bosh vazirlari musulmonlardan saylangan. Bu o'ziga xos an'anaviy hokimiyat taqsimlash tartiboti 1943 - yilda Milliy ahdnoma qabul qilinishi bilan rasman qonunlashtirildi. Ahdnomaga muvofiq mamlakat prezidenti lavozimiga musulmon – shiya vakillari saylanishi mumkin bo'lgan.

1958 - yil 21 fevralida umumxalq referendum natijasida Birlashgan Arab Respublikasi deb atalmish federativ davlat yuzaga keldi. Birlashgan Arab Respublikasi tashkil topganiga javob tariqasida Iroq va Iordaniya konferativ birlashmasi Xoshimiy Arab Federasiyasi deb ataldi. Ikki federasiya o'rtasida kelishmovchlikning sababi siyosiy boshqaruv tizimida edi. Agarda Birlashgan Arab respublikasida – respublika tizimi hukm suradigan bo'lsa, Xoshimiylar federasiyasida monarxiya tartiboti hukm surardi. Buning ustiga arablar dunyosida yetakchilikka intilish borasidagi kurash, bu ikki federasiya orasida qarama-qarshilikni yanada kuchaytirgan. Ikki federasiya o'rtasida navbatdagi keskin kelishmovchilik Livandagi 1958 - yilgi voqyealar bo'ldi. 1958 - yilning bahorida bu mamlakatda ichki siyosiy vaziyat o'ta keskinlashdi.

G'arbga tayangan liberal guruhlar (prezident Komil Shamun boshchiligida) va g'arbga qarshi turgan radikal-millatchilar (ular Milliy front nomini olgan)

⁸ V-VII asrlarda Suriyada tashkil topgan xristian cherkovining afsonaviy asoschisi Mar Maron nomidan olingan.

o'rtasida mamlakatning ichki va tashqi siyosiy yo'nalishi bo'yicha tortishuvlar boshlanib ketdi. Komil Shamun hukumati «Eyzenxauer doktrinasini»ni qo'llab-quvvatlashi bilan oppozisiya (Milliy Front) uni betaraflik prinsipini buzganida ayblab jangavor targ'ibot kompaniyasini boshlab yubordi. Komil Shamunning «siyosiy feodalizm»ga qarshi kurashi ham oppozisiyaning noroziligini yanada kuchaytirdi. K.Shamunning «siyosiy feodalizmi» mamlakatdagi hokimiyatni diniy jamoa vakillari orasida taqsimlashni tushungan. 1958 - yil mayida Livandagi ichki keskin siyosiy vaziyat o'zining yuqori cho'qqisiga chiqdi. Mamlakatda umumiy ish tashlash boshlanib, u tez orada hukumatga qarshi chiqishlarga aylanib ketdi. K.Shamun va oppozisiya o'rtasidagi kurash fuqarolar urushiga aylandi. Livan prezidenti mamlakatda siyosiy inqirozning vujudga kelishida Birlashgan Arab Respublikasini aybdor deb ko'rsatdi va BMTga shikoyat qildi. Biroq BMTning bu yerga kelgan komissiyasi BAR Livanning ichki ishlariga aralashgani to'g'risida hech qanday dalillar topmaganligini rasman ta'kidladi. Unda livan Xoshimiyy Federasiyasiga murojaat qilib yordam so'raydi. Abdul Karim Qosim boshchiligidagi Iroq armiyasi Livanga o'tlanishi kerak bo'lgan. Ammo mutlaq kutulmaganda voqyea ro'y bergan. Abdul Karim Qosim qo'shini o'z yo'nalishini o'zgartirib, Iroq poytaxti Bag'dodga kirib keladi va davlat to'ntarishida ishtirok etib, qirol hokimiyatini ag'daradi. 1958 - yil 14 iyulida amalga oshirilgan to'ntarish natijasida Xoshimiyyalar monarxiyasi Iroqda batamom yo'q qilindi. 1958 - yil 15 iyulida Iroqning yangi hokimiyati Xoshimiyyalar federasiyasidan chiqib ketganini bayon etdi. Endi komil Shamun. Arab qo'shnilari yordamidan mahrum bo'lgach, AQShga o'z nigohini qaratadi. «Eyzenxauer doktrinasini»ni qabul qilgan davlat Amerika yordamiga tayanish mumkin bo'lganligidan foydalangan aqsh, 1958 - yil 15 iyulida dengiz piyoda askarlarini Livanga kiritadi. Biroq tez orada amerikaliklar Livanga demokratiyani «jahon kommunizmidan» himoya qilishga emas, balki ichki siyosiy va diniy jamoalari o'rtasidagi hokimiyat uchun bo'lgan kurashga tortilganini tushunadi. Keskin vaziyatni va fuqarolar urushining oldini olish maqsadida AQSh hukumati Komil Shamun va uning tarafdorlarini hokimiyat

tepasidan chetlashtiradi va Fuad Shihab boshchiligida yangi hukumat tuzilishiga ko'mak berdi.

Prezident Fuad Shihab Livan davlatining qat'iy betaraflik siyosatiga qaytganini bayon qilgan. 1950-1960 - yillarning birinchi yarmigacha Livanda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning jadal suratlarini kuzatish mumkin. Mamlakat aynan o'sha vaqtda Yaqin Sharq Shveysariyasi nomiga ega bo'lgan. Bayrut moliyaviy markaz sifatida neft qazib chiqaruvchi arab davlatlari va G'arbning eng rivojlangan mamlakatlari o'rtasida Livan poytaxtida Sharqning eng yirik banklari joylashganligi, bu kichik mamlakatni xalqaro miqyosida alohida o'ringa chiqargan.

Fuqarolar urushi (1975-1990). 1970 - yil sentyabrda Iordaniya armiyasining zarbalaridan keyin falastinlik jangarilar Iordaniya hududini tark etib, Livan territoriyasiga ko'chadi. Keyingi voqyealar shuni ko'rsatdiki, falastinliklarning Livanga kelishi bu kichik arab davlati xalqiga katta musibat va fajea keltirdi xolos. Falastin jangarilari endi Livan territoriyasidan foydalanib, Isroilga qarshi muntazam ravishda harbiy-terroristik harakatlarini amalga oshiraverdi. Isroilning Falastin jangarilariga javob zarbalari xristian (maroniy) va musulmonlar jamoalari o'rtasidagi ziddiyatlarni keskinlashtirdi. Livan xristianlari falastinliklarning mamlakat hududida joylashuviga mutlaqo qarshi edilar. Musulmonlar va xristianlar o'zlarining jangovor dastalarini barpo etadigan bo'lishdi. 1975 - yil 13 aprelida maroniylarning falastinliklar bilan dastlabki harbiy to'qnashuvlari yuzaga keldi. Livan musulmon jangarilari harbiy to'qnashuvlarda ishtirok etishi, Livanda fuqarolar urushining boshlanishiga yo'l ochdi.

1975 - yil kuziga kelganda musulmonlar koalitsiyasining (Livan musulmonlar harbiy dastalari + FOTning jangarilari) ustunligi sezilgach, Livan maroniylariga Isroil o'z yordamini berib, ularni qurol-aslaha bilan ta'minlaydi. Livan beboshlik davriga botinadi va bu davr o'z ichiga 1975-1990 - yillarni qamragan bo'lib, fuqarolar urushi davri deb ataladi. Vaziyatdan foydalangan Suriya Livandagi urushayotgan tomonlarga o't ochishni darhol to'xtatishini talab qiladi. Maroniylar rozi bo'lsa-da, ammo musulmon koalitsiyasi rad javobini beradi.

Unda Suriya o'z qo'shinlarini Livanning Bekaa vodiysiga kiritib, urushayotgan tomonlar jangarilarining birini-biridan uzoqlashtirishga muvofiq bo'ldi.

1976 - yil iyun oyidagi Arab Davlatlari Ligasi kengashining qarori bilan Livandagi Suriya qo'shinlarigag arablararo tinchlik o'rnatuvchi kuchlar maqomi berildi. Markaziy hokimiyati zaiflashib qolgan kichik bir davlatning ichki ishlariga aralashish oddiy bir hol bo'lib qoladi. 1980 - yillar boyida Eron Islom Respublikasining moliyaviy, harbiy-texnikaviy ko'magida Livanda mahalliy shia jamoasi asosida «Xizbolloh» tashkiloti barpo etildi. Uning maqsadi FOT bilan birgalikda Isroilga qarshi harbiy-diversion harakatlar olib borishdan iborat bo'lgan. Fidoiylarning 1978 - yil mart oyida Isroilga qarshi uyushtirgan navbatdagi hujumidan so'ng, Isroil armiyasi janubiy Livan hududiga bostirib kiradi va bu yerdagi Falastin jangarilar bazalarini yo'q qiladi. Faqat 4 oy o'tgach, BMTning (№425-426 rezolyusiyalari) talabi tufayli Isroil qo'shinlari Livandan chiqarildi. Janubiy Livanda havfsizlik zonasi vujudga keltiriladi va shu yerda isroil boshchiligida «Ozod Livan» deb atalmish qo'g'irchoq davlat ham paydo bo'ladi. Shundan so'ng Livandagi ichki siyosiy vaziyat bir muncha barqarorlashdi. Lekin fuqarolar urushi tanaffuslar bilan davom etavergan.

1982 - yil 6 iyunida Isroil qurolli kuchlari «Galileyaga tinchlik» harbiy operasiasini boshladi. Unining asosiy maqsadi Livandagi FOTning jangarilarini siqib chiqarish bo'lgan. Yuir necha kun orasida isroil armiyasi Livanning talaygina qismini zab etib, g'arbiy Bayrutni qamalga oldi. Aynan g'arbiy Bayrutda FOT va musulmon koalisiyasining asosiy kuchlari to'plangan edi. Bir yarim oy davomida Isroil qo'shinlari g'arbiy Bayrutni qamalda tutgan. Og'ir sharoitga duch kelgan FOT asosiy harbiy dastalari, BMT nazorati ostida Livan hududini tark etdi. 1982 - yil 25 avgustida Livanga xalqaro kuchlar (NATO qo'shinlari) kiritildi. 1982 - yil 1 sentyabrgacha FOTning barcha harbiy bo'linmalari Livan territoriyasidan butunlay chiqarildi. FOT shtab-kvartirasi Tunisga ko'chirildi. 1983 - yil 17 mayida Livan va Isroil o'rtasida shartnoma imzolandi. Unga muvofiq Isroil qo'shinlari Livandan chiqib ketishi, suriyaliklar esa Bekaa vodiysini tark etishlari kerak bo'lgan. Biroq

shartnoma musulmonlar koalitsiyasi tomonidan tan olinmadi. Aytish kerak-ki koalitsiya ushbu masala bo'yicha Suriya va Eron tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

1984 - yilning bahorida Livan parlamenti ham shartnomani rad etdi. Koalitsiya harbiy bo'linmalari xalqaro kuchlarga qarshi diversion-terroristik urushni boshlab yubordi. Xalqaro kuchlar safida jiddiy yo'qotishlar ro'y berdi. Bunday ahvoldan norozi bo'lgan AQSh, Britaniya, Fransiya va Italiya (ushbu davlatlar harbiylari xalqaro kuchlar safida Livanga kiritilgan) jamoatchiligi xalqaro kuchlarni Livandan chiqarilishini talab qildi. Natijada 1984 - yil kuzida ular Livandan chiqarildi. 1985 - yil yozida Isroil ham o'z qo'shinlarini Livandan chiqardi. Livan territoriyasida qolgan Suriya armiyasi mamlakat ustidan o'z nazoratini tamomila o'rnatib oldi.

Livanning fojeasi nafaqat chet elliklarning mamlakat ichki ishlariga aralashuvida bo'lgan livanliklarning orasida avj olgan qonli to'qnashuvlar ham o'sha fojeaning asosi bo'lgan. Livan hukumati va armiyasining sustkashligi natijasida diniy javoalar milisiyasi o'rtasida harbiy harakatlar tabiiy holga aylangan edi.

1980 - yilda xristianlararo, 1983 - yilda musulmonlararo – tog'dagi urush deb atalmish to'qnashuvlar shular jumlasidan bo'lgan. 1985-1987 - yillar davomida falastinlik jangarilar va shia «Amal» tashkiloti milisiyasi o'rtasidagi lagerlar urushi ham shiddatli janglardan biri bo'lgan.

1985 - yilda FOT va Suriya armiyasi o'rtasida Tripoli shahrida, 1987 - yilda «Amal» va Taraqqiyparvar-sosialistik partiyasining (TSP) milisiyasi o'rtasidagi (TSP Livan kommunistlari qo'llab-quvvatlagan) Bayrut shahrida, 1988-1990 - yillarda «Amal» va radikal islomiy «Xizbolloh» guruhi o'rtasidagi shia jamoasida o'z ustunligini o'rnatish uchun bo'lgan janglar, Livandagi fuqarolar urushining eng yirik va fojeali harbiy to'qnashuvlar sirasiga kirardi.

1989 - yilning sentyabr oyida at-Toif shahrida Milliy assambleya yig'ilishida «Miliy Murosa Xartiyasi» qabul qilindi. At-Toif shartnomasiga muvofiq diniy jamoalar vakillarining davlat boshqaruv tizimidagi me'yori qayta ko'rildi va mamlakat jamiyatining barcha qatlamlarida konfesializmni ildizi bilan

sug'urib tashlash ko'zda tutilgan. 1990 - yilning Oktyabrida general Aun rahbarligida bo'lgan xristian jangovor bo'linmalari Livan va Suriya armiyasi zarbalari natijasida mag'lubiyatga uchradi va ana shundan keyin Livandagi fuqarolar urushi o'z nihoyasini topdi. 1991 - yilda fuqarolar urushida ishtirok etgan milisiya bo'linmalari qurolsizlantirildi. 1996 - yilda Isroil armiyasi janubiy Livanga bostirib kirdi va «Xizbolloh» tashkilotiga qarshi qaratilgan «G'azab shingillari» operatsiyasini amalga oshirdi. 2000 - yilda Isroil o'z qo'shinarini janubiy Livandan chiqardi.

Livan o'z sevurenitetiga to'la erishishi uchun Suriya qo'shinlarini mamlakat territoriyasidan chiqarishi shart bo'lgan. BMT ushbu muammoni hal etishda tashabbusni o'z qo'liga oladi. 2004 - yil sentyabr oyida BMT Havfsizlik Kengashi barcha chet ellik qo'shinlar Livan territoriyasidan chiqarilishi to'g'risidagi rezolyusiyani qabul qildi. O'sha - yilning oktyabr oyida BMT Havfsizlik Kengashi AQSh va Fransiyaning tashabbusi bilan maxsus bayonot qabul qildi. Unda Suriya qo'shinlari darhol Livan hududini tark etishi va «Xizbolloh» harbiy dastalari Livan hukumati tomonidan qurolsizlantirilishi talab qilingan. 2005 - yilning 25 aprelida Suriya qo'shinlari Livan zaminini tark etgan.

Adabiyotlar

1. Арабские страны: История, экономика, политика (сб. ст. ред. Колл. Р.Н. Андреасян и др.) М.1986.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. М., 1999.
3. Внешняя политика Российской Федерации. 1992-1999. Отв.ред. А.В.Торкунов, А.Ю.Мельвилб, М.М.Наринский. М., РОССПЭН, 2001.
4. Добрынин А. Сугубо доверительно. М., Автор, 1997.
5. Киссинджер Г. Дипломатия. М., Ладомир, 1997.
6. Новейшая история арабских стран Азии. М.1988.
7. Новейшая история стран Зарубежной Азии и Африки. М.1987.
8. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.
9. Согрин В. Политическая история современной России. 1985-1994. от Горбачёва до Ельцина. М., 1994.
10. Туганова О.Э. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1960.

Mavzu: KEMP – Devid bitimlari

Reja:

1. Karter ma'muriyatining Yaqin Sharqdagi inqirozga bildirgan pozitsiyasi. A.Saodatning Isroilga tashrifi.
2. «Begin rejasi»
3. 1978 - yil 17 sentyabrda KEMP – Deviddagi uchrashuv va uning natijasi
4. 1979 - yil 26 martdagi KEMP – Devid shartnomasi. Arablararo munosabatlar

1974 - yil fevral oyida Qohira va Vashingto o'rtasida diplomatik munosabatlar qayta tiklandi. Ma'lumki, ikki davlat orasidagi aloqalar «Olti kunlik urush» paytida J.A.Nosirning tashabbusi bilan uzilgan edi. 1974 - yil iyunida AQSh prezidenti R.Nikson Misrga tashrif buyuradi. Uning oqibatida ikki davlat o'rtasida har tomonlama munosabatlarni rivojlantirish maqsadida hamkorlik komissiyasi tuzildi. Tez orada AQSh Misrga katta hajmda moliyaviy yordam beradigan bo'lib, 1977 - yilga kelib Vashingtonning yordami 1 mlrd. dollarni tashkil qilgan.

Misr va AQSh o'rtasida diplomatik aloqalar va siyosiy konsultasiyalar ham avj oladi. A.Saodat endi aynan AQShning vositachiligida Yaqin Sharq inqirozini bartaraf etuvchi yo'llarni qidirishga o'z faoliyatini bag'ishlaydi. AQShning vositachiligida birinchi (1974) va ikkinchi (1975) Sinay shartnomalari imzolandi. Shu o'rinda aytish lozim-ki, Sinay shartnomalari (ayniqsa ikkinchi shartnoma) arab davlatlari aksariyati tomonidan qabul qilinmadi va keskin tanqidga duch keldi. Ikkinchi Sinay shartnomasidan keyin AQShning bevosita faol vositachiligida Isroil-Misr muzokaralari boshlanib ketdi. Shu bilan birga A.Saodatning xohish-irodasi ila SSSR va Misr o'rtasidagi munosabatlar kundan-kunga yomonlashdi. 1976 - yilda Misr hukumati 1971 - yilning 27 iayida imzolangan «Sovet Ittifoqi va Misr o'rtasida do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnoma»ni bekor qildi. 1977 - yilning yanvar oyidan boshlab esa ikki davlat o'rtasida barcha sohalardagi hamkorlikka chek qo' - yila boshlandi.

1977 - yilning noyabr oyida A.Saodat o'zining siyosiy tarjimai holida balki eng muhim qadamlaridan birini amalga oshirdi. 1977 - yil 19 noyabrda prezident A.Saodatning samolyoti Tell-Avivning Ben-Gurion aeroportiga qo'ndi. Misr

prezidentining ushbu tashrifi arablar dunyosida katta shov-shuvga sabab bo'ldi. Arab davlatlarining aksariyati Misr prezidentining Isroilga qilgan tashrifiga o'zlarining g'arazli munosabatlarini namoyon etgan. Lekin Anvar Saodat mamlakatning og'ir ahvolidan kelib chiqqan holda qanday bo'lmasin Isroil bilan tinchlik shartnoma imzolashga harakat qilgan. To'g'ri, A.Saodat 1975-1977 - yillar davomida Yaqin Sharq muammosi haqida qaysi anjumanda, uchrashuvda gapirmasin u birinchi galda isroil bosib olgan yerlarni tark etishini va Falastin arablarining o'z vataniga sohib bo'lishiga imkon yaratishini talab qilgan. Ammo Isroilning qat'iy pozitsiyasiga duch kelgan Misr prezidenti sekin-asta faqat Isroil-Misr muammolariga e'tibor beradigan bo'ldi. Aynan shu maqsadga A.Saodat 1977 - yilning noyabr oyida Quddusga tashrif buyurgan chog'ida erishdi. Isroil bosh vaziri Menaxem Begin va anvar Saodat o'rtasida bo'lgan muloqotda tomonlar ikki davlatga tegishli bo'lgan muammolarni muzokaralar stoli atrofida hal etilishi lozim deb topganlar.

A.Saodatning Isroilga qilgan tashrifi yuqorida qayd qilinganidek, arab davlatlari va FOTning qattiq tanqidiga uchradi. 1977 - yil 5 dekabrda Livaya yetakchisi Muamar Kaddafi tashabbusi bilan Tripolida arab davlatlar boshlig'i kengashi o'tkazildi. Unda arab rahbarlari Isroil bilan tinchlik shartnomasi imzolashga qarshilik bildirib, matonat va qarshilik harakati fronti barpo etish to'g'risida qaror qabul qilindi. Bu frontning vazifasi «arab millati manfaatining xoini» A.Saodatni yo'q qilishdan iborat bo'lgan. Bunga javoban A.Saodat hukumati, matonat va qarshilik harakati frontining a'zolari bo'lmish Suriya, Liviya, Jazoir, Yaman Xalq Demokratik respublikasi, FOT va front a'zosi bo'lmagan Iroq bilan ham diplomatik aloqalarni uzib tashladi. Misr hukumati FOTga qarshi keskin choralarni amalga oshirdi. Misrda joylashgan «Falastin ovozi» radiostansiyasi yopildi. Qohirada tinchlik namoyishida ishtirok etgan falastinlik studentlarga qarshi polisiya qo'pol ravishda kuch ishlatib uni tarqatib yuborgan. FOTning rasmiy vakili D as-Saurani, FOT byuro a'zolari va boshqa Falastin tashkilotlarning vakillari ham Misrdan haydab chiqarildi. Bir necha kun ichida A.Saodat Falastin qarshilik harakatining Misrdagi faoliyatiga barham berdi.

Misr prezidenti 1977 - yil 8 dekabrda Qohirada bo'lib o'tgan mitingda uning siyosiy yo'lga qarshilik bildirgan arab davlat boshliqlarini «avantyuristlar», «pakanalar», «savodsizlar» degan nomlar bilan haqoratlashdan ham qaytmagan. Shu bilan birga A.Saodat AQSh va Isroil rahbariyati bilan muzokaralarni davom ettirishga tayyor edi. 1977 - yil 14 dekabrda M.Begin Vashingtonga tashrif buyurgan chog'ida Yaqin Sharq inqirozini bartaraf etish yo'lidagi o'zining rejasini e'lon qilgan. «Begin rejasi» bo'yicha falastinlik arablarga Iordanning g'arbiy qirg'og'ida va G'azo sektorida «ma'muriy muxtoriyat» berilishi ko'zda tutilgan. Ammo o'sha hududlarda Isroilning okkupasiyaon tartiboti hukm surishi kerak bo'lgan. Quddus shahrining sharqiy qismi so'zsiz Isroilga berilishi va bosib olingan arab yerlaridagi yahudiylarning harbiy poseleniyalari (manzilgohlari) saqlanishi nazarda tutilgan. Begin rejasida Suriyaning Gollan tepaliklari haqida lom-mim de- yilmagan. Beginning tinchlik rejasida Tell-Aviv Sinay yarimorolini tark etishini bir qancha shartlar bilan bog'laganini ko'rsatgan. Aytish joizki, o'sha damlarda A.Saodat, «Begin rejasi»dagi qat'iy talablarni qabul qilishga tayyor emasdi, chunki undagi taklif va talablar faqat bir tomonning – Isroilning manfaatini ko'zlagan. Lekin shunga qaramasdan Misr-Isroil-AQSh muzokaralari davom etgan. 1977 - yil 25-26 dekabrda M.Begin 1978 - yil 18 yanvarida isroil mudofaa vaziri Veysman, 20 yanvarida AQSh davlat kotibi S.Vens, 30 martda yana Veysman Ismoiliya, Qohiraga tashrif buyurib, Misrning davlat va harbiy rahbarlari bilan muloqotda bo'lgan.

Shunga o'xshash uchrashuvlarda A.Saodat va Veysman 1978 - yil 13 iyulida Zalsburgda (Avstriya) 1978 - yil 18-19 iyulida Misr va isroil tashqi ishlar vazirlari Lidsda (Angliya) tomonlarni qondiruvchi shartnomaga intilishlari Samara bermadi. Muzokaralar o'ta murakkab tarzda kechirdi.

1978 - yil avgust oyining boshida AQSh Isroil va Misr hukumatlariga navbatdagi bosim o'tkazib, tomonlardan oliy darajadagi uchrashuvni amalga oshirishni so'ragan. 1978 - yil 6 avgustida S.Vens Quddusga 7 avgustda Iskandariyaga tashrif buyurib, Begin va Saodatga prezident Karterning maktubini topshirgan. Unda AQSh prezidenti Begin va Saodatni Kemp-Devidga (AQSh

prezidentlarining shahardan tashqaridagi qarorgohi) oliy darajadagi uchrashuvga taklif qilgan.

1978 - yilning 6 sentyabrda AQSh, Misr va Isroil rahbarlarining oliy darajadagi uchrashuvi o'z ishini boshladi. Kemp-Devid qarorgohi Vashingtondan 110 km shimolroqda joylashgan bo'lib, u uchrashuv jarayonida, dengiz piyoda askarlari tomonidan qo'riqlangan. Bu albatta uchrashuvning jiddiyligi va muhimligidan darak berardi. Kemp-Devid uchrashuvining 11-kunida uzoq davom etgan bahslardan keyin, ya'ni 17 sentyabr kuni Karter, Saodat va Begin ikkita hujjatga imzo chekadilar.

Birinchi hujjat «Yaqin Sharqdagi sulhning chegaralari» deb atalgan. Unda Iordan daryosining g'arbiy sohilida va G'azo sektorida Isroilning nazorati ostida «o'z-o'zini boshqarayotgan muxtoriyat» barpo etilishi nazarda tutilgan. Muxtoriyat, besh - yilga mo'ljallangan o'tish davrida amalga oshirilishi lozim bo'lgan. Isroil ushbu hududlarda o'zining harbiy va fuqaroviy ma'muriyatlari faoliyatiga barham berishi shart edi. Isroil qo'shinlarining ma'lum qismi belgilangan zonalarga havfsizlikni ta'minlash uchun ko'chirtirilishi rejalashtirilgan. G'arbiy sohil va G'azo sektoridagi yahudiylar manzilgohlari to'g'risida «Yaqin Sharqdagi sulhning chegaralari»da umuman fikr yuritilgani yo'q. Ushbu hujjatda Yaqin Sharq inqirozining keskin masalalaridan biri bo'lmish – Quddus shahrining taqdiri haqida ham so'z yuritilgani yo'q. Suriyaning Golan tepaliklari muammosiga ham bag'ishlangan bironta band hujjatda o'z aksini topgan emas.

Ikkinchi hujjat «Misr va isroil o'rtasida sulh shartnomasi imzolanishga belgilangan chegaralar» deb nomlangan. Tomonlar kelishuviga muvofiq 3 oy ichida, ya'ni 1978 - yil 17 dekabrgacha tegishli shartnoma tayyorlashlari kerak bo'lgan. Isroil o'z qo'shinlarini Sinay hududidan bosqichma-bosqich ravishda 3 - yil ichida chiqarishi shart bo'lgan. Qo'shinlar chiqarish jarayonining dastlabki bosqichida Misr va Isroil o'rtasidagi munosabatlar normallashtirishi ko'zda tutilgan. Bosh vazir M.Begin Sharqiy Sinaydagi Isroil manzilgohlari to'g'risidagi masalani mamlakat parlamenti-knessetda ko'rib chiqishga va'da berdi. 1978 -

yilning 17 sentyabrda A.Saodat Begin va Karter Oq uyning sharqiy xonasida ushbu ikkita hujjatga imzo chekdilar. Shu o'rinda yana bir kara ta'kidlash lozimki, 1978 - yil 17 sentyabrda imzolangan ikkinchi hujjat – «Misr va Isroil o'rtasida sulh shartnomasi imzolanishga belgilangan chegaralar» bu hali sulh shartnomasi emas, balki uning taxminiy rejasi edi, xolos. Isroil-Misr muzokaralari shuni ko'rsatdiki, tomonlar shu safar bir-biriga yon berishni istamagan. Oxir oqibatda ikki davlat o'rtasidagi sulh shartnomasining matni belgilangan muddatga, ya'ni 1978 - yil 17 dekabrgacha tayyorlanmadi.

1978 - yilning 12 oktyabrda Misr va isroil delegasiyalari shartnomaning ayrim asosiy bandlarini muhokama qilish uchun Vashingtonda uchrashdi. Isroil hukumati vakillari uchrashuvda: Isroil qo'shinlari Sinay yarim orolidan chiqarilayotgan dastlabki bosqichida ikki davlat o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatish imzolayotgan Isroil-Misr shartnomasida Misrning boshqa arab davlatlari bilan imzolangan har qanday shartnomasidan ustun turganini ta'kidlash (boshqacha qilib aytganda Isroil boshqa arab davlati bilan harbiy to'qnashuvga kirishgan bo'lsa, Misr betaraflikni saqlashi shart edi); imzolanayotgan shartnoma matnida uning va 1978 - yil 17 sentyabrda imzolangan «Yaqin Sharqdagi sulhning chegaralari» shartnomasi o'rtasida aloqa bor degan fikrga o'rin qoldirmaslik kabi qat'iy talablar o'rtaga tashlandi. Isroilning oldingi bosimiga yon berib kelgan A.Saodat endi yuqorida zikr etilgan talablarga u tezda yon bera ololmasdi. Misr prezidentining isroilliklar talablarini yumshatilishiga qaratilgan barcha urinishlari ijobiy natija keltirmadi. O'zaro da'vogarlik, bahs va munozara 1979 - yilning mart oyigacha davom etdi. Oxir oqibatda asosan Isroil hukumati talablaridan tuzilgan Misr-Isroil sulh shartnomasining loyihasi qabul qilindi. 1979 - yil 8-13 martida AQSh prezidenti Jeyms Karter Yaqin Sharqqa tashrif buyurdi. AQSh prezidentining misr va Isroilga amalga oshirilgan tashrifi natijasida A.Saodat va M.Begin ikkala davlat o'rtasida tinchlik shartnomasiga imzo chekishga rozilik berdilar. Tomonlar shartnomani Vashingtonda 1979 - yilning 26 martida imzo chekishga ahd qilganlarini ma'lum qildi.

1979 - yil 26 martida Kemp-Devidda isroil va Misr o'rtasida tinch-totuv shartnomasi imzolandi. Unda Misr prezidenti A.Saodat Isroil bosh vaziri Menaxem Begin va AQSh prezidenti Jeyms Karterning imzolari mavjud. Shartnomaga muvofiq Misr va Isroil o'rtasida urush holatiga barham berildi. Isroil armiyasi Sinay yarim orolidan uch - yil mobaynida chiqarilishi nazarda tutilgan. Qo'shinlar Sinaydan chiqarib boshlaganicha to'qqiz oy o'tgandan so'ng Misr va Isroil o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilishi lozim bo'lgan.

Kemp-Devid (1978 - yil sentyabr – 1979 - yil mart) shartnomalari arablar dunyosida mutlaqo qabul qilinmadi. 1978 - yil noyabr oyida Bag'dodda 10 ta arab davlatlari boshliqlarining uchrashuvida A.Saodatning Kemp-Deviddagi faoliyatiga, umuman Misrning Yaqin Sharq muammosida tutgan pozitsiyasiga siyosiy baho berildi. Ushbu yig'ilishda «Kemp-Devid bitimlari arab davlatlari tanlagan bosh siyosiy yo'nalishiga zid turdi va arab millatining tarixiy huquqinin paymol etishga xizmat qilmoqda» degan xulosa chiqarildi.

G'arb davlatlari esa Kemp-Devid bitimlariga ijobiy baho berib, qabul qilingan qarorlar Yaqin Sharq muammosini bartaraf etishda salmoqli hissa qo'shdi degan fikrlarni ilgari surgan. Aksincha Sovet Ittifoqi va socialistik davlat boshliqlari Kemp-Deviddagi shartnomalarni qoraladi va rad etdi.

Misr-Isroil tinchlik shartnomasiga Sovet Ittifoqining munosabatini 1979 - yil 24-26 martida, SSSR tashqi ishlar vaziri A.A.Gromykoning Suriyaga amalga oshirgan tashrifi bo'yicha qabul qilingan SSSR-Suriya qo'shma bayonotida ko'rish mumkin. Unda quyidagi fikrlar bayon qilingan: «Yaqin Sharq inqirozi bo'yicha SSSR va Suriya har qanday ayirmachilik harakat va kelishuvlar yo'lini qat'iy rad etadi, chunki bunday harakatlar Isroil va uning maslakdoshlariga bosqinchilik rejalarini amalga oshirishga xizmat qiladi».

Keyingi voqyealar ma'lum darajada SSSRning Kemp-Devid bitimlariga bergan bahosini tasdiqladi. Kemp-Devid kelishuvidan keyin Isroil arablar dunyosiga qarshi siyosatni yanada «dadilroq» qadamlar ila ilgari suradigan bo'ldi. 1980 - yilda Quddus shahri Isroilning «abadiy va yagona poytaxti» deb e'lon qilindi, 1981 - yilning dekabrda Knesset qarori bilan Suriyaning Golan tepaliklari

hududidagi aholiga Isroil qonunchiligi joriy etildi, 1982 - yil 6 iyunida isroil qo'shinlari janubiy Livanga bostirib kirdi.

Kemp-Devid shartnomalari Misrning o'zida ham yagona fikr va mulohazalar uyg'otgan emas. Anvar Saodat kursiga qarshi chiqqan oppozision kuchlar safida turli diniy oqimlar va guruhlar, hukmron va harbiy doiralardagi ayrim arboblار, milliy burjuaziya vakillari bo'lgan. Bu kuchlar Saodat tartibotiga qarshi kurash olib borishga ham tayyor edilar. Shuning uchun ham A.Saodat 1981 - yilning sentyabr oyida o'zining siyosiy raqiblariga qarshi qatag'onlar va boshqa qat'iy choralarni amalga oshirdi. Lekin A.Saodatning oppozisiyaga qarshi uyushtirgan choralari mamlakatdagi ichki vaziyatni o'ta keskinlashtirdi va 1981 - yil 6 oktyabr dramatik voqyealariga olib keldi. 1981 - yil 6 oktyabrda Qohirada 1973 - yilgi arab-isroil urushiga bag'ishlangan an'anaviy harbiy parad o'tayotgan paytda katta leytenant Xolid al-Islombuli boshchiligida bir necha soldatlar prezident A.Saodatga qarshi o't ochib uni o'ldirdilar. Suiqasd tashkilotchisi polkovnik Zumrning farmoyishini bajargan Xolid al-Islombuli «Takfir ua Xijra» diniy tashkilotining a'zosi bo'lganligi aniqlangan.

Adabiyotlar

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. М., 1999.
2. Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений. 1945-2008. АСПЕКТ ПРЕСС. М., 2010.
3. Загладин Н.В. Всемирная история. Век XX. М.1999.
4. Захаров А.М. Фомин О.И. Кэмп-Дэвид: политика, обреченная на провал М. 1982.
5. Медведко Л.И. К востоку от Суэца. М. 1980.
6. Новейшая история арабских стран Азии. М.1988.
7. Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
8. Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.
9. Примаков Е.М. История одного сговора. М.1985.

Adabiyotlar:
Asosiy adabiyotlar

1. «Круглый стол» Ближний Восток меняет свое лицо А и А.С. №2. 2007.
2. Авнери У. Правда против правды. Тель-Авив. 2004
3. Арабские страны: История, экономика, политика (сб. ст. ред. Колл. Р.Н. Андреасян и др.) М.1986.
4. Архипов В. Палестина глазами русского путешественника. Азия и Африка сегодня
5. №7. 2005.
6. Барышев А.П. Ближний восток: проблемы мира на рубеже 80 – годов. М. 1979.
7. Бжезинский З. Великая шахматная доска. М., 1999.
8. Беляев И.П. Примаков Е.М. Египет: время президента Насера. М.1974.
9. Богатуров А.Д., Аверков В.В. История международных отношений. 1945-2008. АСПЕКТ ПРЕСС. М., 2010.
10. Брутенц К. Освободившиеся страны в 70-е годы. М., 1979.
11. Васильев А.М. История Востока. Т.1.2. М.1998.
12. Васильев А.М. История Саудовской Аравии. М.1982.
13. Вейс Г. История цивилизаций Т-3. М.1999.
14. Внешняя политика Российской Федерации. 1992-1999. Отв.ред. А.В.Торкунов, А.Ю.Мельвилб, М.М.Наринский. М., РОССПЭН, 2001.
15. Всемирная история. С древнейших времен до наших дней. Под. ред. Поляка Г.Б. М.1997.
16. Герасимов О.Г. Йеменская революция 1962-1975.
17. Громыко А.А. Памятное. Кн.-2. М.1990.
18. Густерин П.В. Йеменская Республика и ее города. М., Международные отношения. 2006.
19. Густерин П.В. Йемен Али Абдалла Салех: путь на вершину власти. Азия и Африка сегодня. 2006, №12.
20. Дмитриев Е. Ладейкин В. Путь к миру на Ближнем Востоке. М., 1974.
21. Дмитриев Е. Ладейкин В. Путь к миру на Ближнем Востоке. М., 1974.
22. Дмитриев Е. Палестинский узел. М. 1978.
23. Добрынин А. Сугубо доверительно. М., Автор, 1997.
24. Дьяконов И.М. Пути истории. От древнего человека до наших дней. М.1994.
25. Загладин Н.В. Всемирная история. Век XX. М.1999.
26. Зарубежный Восток и современность. М.1980.

- 27.Захаров А.М. Фомин О.И. Кэмп-Дэвид: политика, обреченная на провал М. 1982.
- 28.Иран. Очерки новейшей истории. Арабаджян А.Э. Дёмин А.И. М.1976.
- 29.История внешней политики СССР. 1945-1976. Т.2. М., 1977.
- 30.История дипломатии. Т.5. кн. 2-я. М., 1979.
- 31.История стран Азии и Африки в новейшее время ч-II. 1945-1977 (Под ред. М.Ф. Юрьева). М.1979.
- 32.Кисилев В., Марака Рами. Перспективы урегулирования палестино - израильского конфликта. Азия и Африка сегодня №3. 2005.
- 33.Киссинджер Г. Дипломатия. М., Ладомир, 1997.
- 34.Князев А.Г. Египет после Насера. 1970-1981. М.1980.
- 35.Кон-Шербок Д., Эл-Алами Д. Палистино-Израильский конфликт. Две точки зрения. М.ФАИР-ПРЕСС, 2002.
- 36.Концелман Г. Арафат: След в истории. Ростов-на-Дону: Феникс. 1997.
- 37.Котлов Л.Н. Иордания в новейшее время. М., 1962.
- 38.Коротоев А.В. Социальная история Йемена. X в. до н.э. – XX в. н.э. Вождества и племена страны Хашид и Бакил. М., Ком. Книга, 2006.
- 39.Кредер А.А. Новейшая история. XX век. М.1996.
- 40.Куценков А.А. Чичеров А.И. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока. М. 1984.
- 41.Ланда Р.Г. Освободительная борьба арабов Палестины (1948-1967 гг). Народы Азии и Африки, 1976. №1.
- 42.Лурье Ф.М. Российская и мировая история в таблицах. СПб., М.1995.
- 43.Медведко Л.И. К востоку от Суэца. М. 1980.
- 44.Международные отношения на Балканах и Ближнем Востоке. Сб. научных трудов Ур.Г.У. им А.М.Горького. Ответ. Ред. И.Н. Чемпалов. Свердловск. 1988.
- 45.Международные отношения на Ближнем Востоке и Северо-востоке Африке в новейшее время. От. ред. Д.А.Макиев. Владимир. 1985.
- 46.Наринский М.М. Советское руководство и кризис в Персидском заливе (1990-1991). Новые материалы. Н и Н.И. №3. 2007.
- 47.Никифоров В.Н. Восток и всемирная история. М.1980.
- 48.Нишонов М. Яқин Шарқ муаммоси ва можарони тинч ҳал этиш жараёнлари (1948-2002). Т., 2004.
- 49.Ниязматов Ш.Л. Ирано-Иракский конфликт. М., 1989.
- 50.Новейшая история арабских стран Азии. М.1988.
- 51.Новейшая история арабских стран Африки (1917-1987). М.1990.
- 52.Новейшая история арабских стран. М.1968
- 53.Новейшая история стран Зарубежной Азии и Африки. М.1983.
- 54.Новейшая история стран Зарубежной Азии и Африки. М.1987.
- 55.Новичев А.Д. История Турции. Л., 1973.
- 56.Олбрайт М. Ирак: Непредвиденные последствия. А и А.С. №7. 2007.
- 57.Очерки истории Турции. Госратян М.Л. и др. М.1983.
- 58.Политика Англии на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1966.
- 59.Примаков Е.М. Анатомия Ближневосточного кризиса. М.1978.

- 60.Примаков Е.М. История одного сговора. М.1985.
- 61.Резников А.Б. Иран: падение шахского режима. М.1983.
- 62.Розалиев Ю.Н. Новая и Новейшая история стран Азии и Африки. 1987.
- 63.Согрин В. Политическая история современной России. 1985-1994. от Горбачёва до Ельцина. М., 1994.
- 64.Страны Ближнего и Среднего Востока (история и экономика). М. 1972.
- 65.Страны мира, Энциклопедический словарь. (Сост. Богданович и др.) М.1999.
- 66.Товмасян С.А. Ливия на пути независимости и социального прогресса. М., 1980.
- 67.Туганова О.Э. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке. М., 1960.
- 68.Тума Э. Национально-освободительное движение и проблема арабского единства. М., 1977.
- 69.Турция: История и современность (ред. Колл. В.И. Данилов и др.) М.1988.
- 70.Хидоятов Г.А. История дипломатии. Т.2004.
- 71.Энштейн А.Д. Бесконечное противостояние. Израиль и арабский мир войны и дипломатия. История и современность. М., 2003